ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی وصنعتی

1991

ҲАФТАЛИК 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

2 АВГУСТ, № 31 (3135) ЖУМА

ЖАҲОНИЙ ЎЗГАРИШЛАР

Ер шари қудратли давлатлар учун бундан буён ҳарбий синов майдони бўлиб хизмат қилмаслиги керак. АҚШ ва СССР Президентларининг Москвада бўлиб ўтаётган олий даражадаги учрашувидан кутилган мақсадни қисқача ана шундай таърифлаш мумкин.

Америка Қўшма Штатлари Президенти Жорж Бушнинг мамлакатимизга 30 июлда қилган расмий ташрифи жараёнида турли соҳаларда Совет-Америка муносабатларининг истиқболдаги тараққиётини белгилаб берувчи 5 муҳим ҳужжатга имзо чекилди.

Олий даражадаги Совет-Америка муносабатлари 31 июль куни Москва яқинидаги Ново-Огарево резиденциясида давом эттирилди. Куннинг иккинчи ярмида эса Катта Кремль саройининг Владимир залида учрашувдан кўзда тутилган энг муҳим воқеа содир бўлди. Жорж Буш ва Михаил Горбачев стратегик қуроллар тўғрисидаги Шартномага имзо чекдилар. Бу ғоят муҳим ҳужжат тарихда биринчи марта қуролланиш пойгасига чек қўйишни назарда тутибгина қолмай, томонларда шу пайтгача мавжуд бўлган ялпи қирғин қуролларини қисқартиришнинг аниқ тадбирларини ҳам ўз ичига олади.

Образли қилиб айтганда, «Совуқ урушлар» соатининг мили юришдан тўхтади!

Тарихий лаҳза: Ж. Буш ва М. Горбачев эритиб йўқ қилиб юборилган «СС-20» ва «Першинг» ракеталари қуймасидан махсус тайёрланган ручкаларда Шартномага имзо чекмоқдалар.

Э. ЖИГАЙЛОВ («Правда») олган сурат

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ КЕНГАШИНИНГ РАЁСАТИДА

27 июль куни «Комсомольская правда» рўзномасида Ўзбекистон ССР халқ депутати Эркин Воҳидовнинг хизмат автомашинаси ўққа тутилганлиги ҳақида хабар босиб чиқарилганлиги муносабати билан Олий Кенгаш Раёсати ўзининг 29 июлдаги мажлисида ушбу хабарнинг қай даражада тўғри эканлигини текшириш материалларини ҳамда махсус ўтказилган экспертиза хулосасини кўриб чиқди.

«Комсомольская правда» рўзномасининг 27 июль шанба сонида «Қаттиққўл — қайта қуриш омили» суҳбатидан сўнг (айтганча, бу суҳбатда Ўзбекистон ССР қонуний сайланган халқ депутатларининггина эмас, айни вақтда «шундай вакилларни танлаган» ва «жумҳуриятнинг шундай парламентини» сайлаган халқнинг ор-номуси ва қадр-қимматини камситишга йўл қўйилган») Қ. Бобожоновнинг қатъият билан ёзилган ахборотида айтилишича, гўёки, 23 июль куни Тошкент шаҳрида халқ шоири, Ўзбекистон ССР халқ депутати Эркин Воҳидовнинг машинаси мерганлик милтиғидан ўққа тутилган эмиш.

Тегишли мўътабар идоралар синчковлик билан ўтказган текшириш бу уйдирманинг мутлақо асоссиз эканини кўрсатди, унда сиёсий мақсад ва эҳтимолки, мазкур суҳбатни мустаҳкамлаш учун зарур бўлган мақсад кўзланганки шундоққина кўриниб турибди. Мутахассисларнинг хулосасига қараганда, автомобиль томидаги эзилган жой ва уч бурчак шаклидаги битта тешик ўт очувчи қурол қўлланганлигининг натижаси эмаслигини, балки атиги бир неча миллиметр ичкарига ўйиб кирган ва ҳатто кабинанинг ички қопламасига ҳам зарар етказмаган қандайдир нарсанинг таъсири натижасида рўй берганлигини кўрсатиб турибди. Бундан ташқари, кабина ичидаги қоплама билан автомобиль томи орасида бошқа ҳеч қандай ўзга нарсалар топилмади.

Шундай қилиб, Эркин Воҳидов тушган автомашинага ҳеч қандай ўқ отилмагани расман аниқланди. Уйдирма муаллифи ҳам ўзи ўйлаб чиқарган экспертиза ва «мерганлик милтиғи тўғрисида» ҳеч қандай маълумотни келтирмаган эди.

Раёсат мажлисида сўзга чиққан П. Қодиров, П. Қ. Ҳабибуллаев, Э. Т. Шайхов, Ш. Мирзаев ва бошқалар мана шу ёлғон хабар учун Эркин Воҳидовнинг номзоди танлаб олингани тасодифий эмаслигини алоҳида таъкидладилар. Мана шу сиёсий иғвогарлик ташкилотчилари шоирнинг машҳурлигидан фойдаланиб, республикадаги вазиятни барқарорлаштириш ва унинг мустақил давлат сифатида қарор топиши жараёнига яна бир бор зарба беришга уриндилар.

Машҳур шоирни республика раҳбариятига қарама-қарши қўйиш мана шундай бузғунчилик сиёсатининг бўғинларидан бири эканини нотиқлар таъкидлаб ўтишди. Шу сабабли раёсат аъзолари Ўзбекистон ССР ва унинг раҳбарияти шаънига қилинаётган бундай иғвогарликларга чек қўйилишини, ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларининг эса, Ўзбекистон ССРнинг оммавий-ахборот воситалари тўғрисидаги амалда бўлган қонунчилигига оғишмай риоя этилишини таъминлашини талаб қилдилар.

Раёсатнинг сўзга чиққан барча аъзолари бундай иғвогарликларнинг аниқ ташкилотчиларини топиш, уларни ишлаб турган жойидан ва лавозимидан қатъи назар, жавобгарликка тортиш зарур, деган таклифни айтдилар. Улар бу таклифни ўз сайловчиларининг талаблари билан асосладилар.

Мажлисда сўзга чиққан Э. Воҳидов бу ёлғон хабар кўпдан-кўп дўстларимнинггина эмас, оила аъзоларимнинг ҳам тинчлигини бузди, деди. Уйдирма муаллифи бўлмиш Қ. Бобожоновни мутлақо танимаслигини, у билан учрашмаганлигини, суҳбат қилмаганлигини, ўзига суиқасд қилиш эҳтимолини мутлақо истисно этишини ва шу сабабли тегишли идораларга мурожаат қилмаганини айтди.

Раёсат мазкур масала борасида ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларининг ахборотини тинглаб, текшириш натижаларини кўриб чиқиб, Эркин Воҳидовнинг ёлғон хабар муаллифи билан ҳеч қандай суҳбат қилганим йўқ, деган гапини, ўзим менга суиқасд қилингани эҳтимолини истисно этаман ва бу масала юзасидан тегишли идораларга мурожаат қилмаганман, деган гапини эътиборга олди.

Ўзбекистон ССР халқ депутатларига мамлакатдаги ва республикадаги ижтимоий-сиёсий вазиятни эътиборга олиб, турли-туман иғвогарларга қарши кўпроқ сергаклик ва сабр-матонат кўрсатиш, ўзларининг халқ вакили деган юксак номидан айрим шахсларнинг мустақил республика кўп миллатли аҳолисининг манфаатлари ва эҳтиёжларига мутлақо алоқаси бўлмаган хунук мақсадларда фойдаланишларига йўл қўймаслик тавсия этилди.

Раёсат Қ. Бобожоновнинг 23 июль куни Тошкент шаҳрида халқ депутати Эркин Воҳидовнинг хизмат автомашинаси ўққа тутилгани ҳақида «Комсомольская правда» рўзномасида эълон қилинган хабарни Иттифоқ ўқувчисини қўпол равишда чалғитиш деб, шунингдек, республикадаги вазиятни беқарорлаштириш учун муайян жамоатчилик фикрини шакллантиришга уриниш, деб ҳисоблади.

Жумҳуриятимизда яшаётган баъзи мухбирлар ва мақолалар муаллифларининг ножўя ишлар қилишаётгани таъкидланди. Улар иштирокида баъзи марказий оммавий ахборот воситаларида Ўзбекистон ССР тўғрисида нотўғри ва нохолис материаллар пайдо бўлди. Ўзбекистон ССР Адлия вазирлигига бундай мухбирлар ва муаллифларнинг хатти-ҳаракатлари Ўзбекистон ССРнинг «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги қонунига қай даражада мос келишини ва мавжуд қонун бузилганлик фактлари аниқланган тақдирда материалларни тергов органларига бериш топширилди.

Ўзбекистон ССР Давлат хавфсизлиги комитети гўёки Ўзбекистон ССР халқ депутатига суиқасд қилинганлиги факти юзасидан жиноий иш қўзғатгани ва тергов олиб борилаётгани тўғрисидаги хабар маълумот учун қабул қилинди. Тергов якунлари юзасидан Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши Раёсатига ахборот бериш республика Давлат хавфсизлиги комитетига топширилди.

Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши ошкоралик ва депутатлик ахлоқ-одоби комиссиясига ҳамда Олий Кенгаш Котибиятининг ҳуқуқ бўлимига қабул қилинган қарорнинг бажарилишини назорат қилиш вазифаси юклатилди.

КЕЛГУСИ СОНДА:

- Кимнинг омади чопди?
- Узоқдан келаётган иғво
- Чўлпоннинг машҳур шеъри
- Муҳаммад алайҳиссаломнинг суврати ва сийрати
- Муҳиддин Дарвеш нега кулмайди?

Йўлдош СУЛАЙМОН:

НАВОИЙ АВЛОДЛАРИМИЗ

Фарғона водийсида навоийхонликларда асосий эътибор шоир меросини кенг тадқиқ этишга ва тўй муносабати билан ёш ижодкорларга ғамхўрликни кучайтиришга қаратилмоқда. Шу муносабат билан Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси Фарғона вилоят бўлимининг масъул котиби, шоир Йўлдош Сулаймон мухбиримизга амалга оширилаётган ишлар хусусида сўзлаб берди:

— Навоийни билмоқ, ўқимоқ, ўрганмоқ халқимизнинг бой маънавий дунёсини танимоқ, унинг бахтли келажаги учун курашмоқ, қолаверса, ёш истеъдодларни камол топтирмоқ демакдир. Шунинг учун тўй йилида эътиборни ёш талантлар тарбиясига қаратдик. Йил бошида вилоятнинг барча туманларида «Биз Навоий авлодларимиз» деб номланган ёш қаламкашларнинг семинар-кўригини ўтказдик. Апрель ойида эса вилоят марказида 200 дан зиёд кўрик ғолиблари иштирокида семинар-кўрикнинг иккинчи босқичи бўлиб ўтди. Унда 120 ёш ижодкорнинг қўлёзма тўпламлари кўриб чиқилди. Ёзувчи Х. Тўхтабоев бошчилигидаги «Ёш куч» ойномаси жамоаси вакилларидан иборат ҳайъат аъзолари 10 қўлёзма тўплам муаллифларини ғолиб деб топдилар. Вилоят партия қўмитаси, бўлимимиз ва Фарғона давлат дорулфунуни биргаликда ғолиблар орасидаги энг талантли ёшларни дорулфунунга синов имтиҳонларисиз қабул қилишни келишиб олгандик. Шу шартга кўра ёш ижодкорлар орасида А. Олимжонов, О. Тўрақулова, У. Топилдиева аллақачон талабалар сафидан ўрин олишди.

Фарғоналик ёш ижодкорлар шоир меросининг тадқиқига ҳам алоҳида эътибор бермоқдалар. Улар кучи билан «Навоий ва қирқ ҳадис», «Ҳикматлар хазинаси», «Водий чечаклари» сингари китоблар нашр этилмоқда. Бўлимимиз қошида ташкил этилган «Абдулла Қодирий» ва «Чўлпон» номидаги адабий тўгаракларда навоийхонлик машғулотлари олиб борилмоқда. Унда адабиётшунос олимлардан А. Матғозиев, М. Матғозиев, А. Раҳимов шоир ижодий мероси ҳақида қизиқарли суҳбатлар ўтказмоқдалар. Адабиётшунос Аҳмаджон Мадаминовнинг «Алишер Навоий ва унинг водий адабий муҳитига таъсири» ҳақида матбуотда кўплаб мақолалари эълон қилинди.

Булардан ташқари, ижодкорлар ташаббуси билан Фарғона, Қўқон, Марғилон шаҳарларида, Ёзёвон чўлида навоийхонликлар ўтказилди. Бу тантаналарда Пиримқул Қодиров, Абдулла Орипов, Норбой Худойберганов, Худойберди Тўхтабоев каби ижодкорлар қатнашдилар. Навоийхонлик оқшомлари Қува, Риштон туманларида ҳам бўлиб ўтди.

Фарғона давлат дорулфунуни олдида улкан тўй муносабати билан Алишер Навоийнинг ҳайкали қад ростлади.

Сунбула ойидан бошлаб шоир тўйига тайёргарликнинг иккинчи босқичи бошланади. Бунда ҳам бир қанча тадбирларни ўтказишни мўлжаллаяпмиз. 19—21 август кунлари ижодкорларнинг Наймансойдан бошланиб Норин дарёсигача давом этадиган юришлари «Фарҳодлар ҳузурида» деб номланади. «Китобхон» жамияти бошчилигида ўтадиган бу тадбирда ўнлаб учрашувлар, мушоиралар, навоийхонликлар ўтказиш мўлжалланмоқда. Худди шундай режалар август ойининг охирги якшанбаси ва сентябрь ойининг биринчи якшанбасида ўтадиган Хазиний ва Ҳувайдо кунларида ҳам белгиланган.

Абдулхақ Абдуллаев. Навоий портрети

ЎЗБЕКИСТОН — ҲИНДИСТОН: ҲАМКОРЛИК КУНДАЛИГИ

ҲИНДЧА СЎЗЛАЙДИГАН БОЛАЛАР

Ҳиндистон ёшлигимиздан қалбларимизга фильмларида тасвирланган гулларга бурканган гўзал манзаралари билан, бетакрор рақслари ва ашулалари билан муҳрланиб қолган. Улғайганимиз сари биз ҳинд ўлкасидаги ҳақиқий ҳаёт кинолардаги тасвирлардан иборат эмаслигини англай бошлаймиз, англаймиз-у лекин бу юртга нисбатан болалик туйғуларимиз — мафтункорликдан ҳам воз кечолмаймиз. Айни пайтда, улғайиш баробарида биз Ҳиндистоннинг инсоният тараққиётининг, дунё маданиятининг бешикларидан бири бўлган энг қадимий ўлка эканлигидан ҳам хабар топамизки, бу ўша мафтункорлигимизни чинакам муҳаббатга айлантиради. Шунинг учун ҳам бу юртни кўришга, одамлари, табиати, маданияти, тарихи билан танишишга доимо дилдан интилиб турамиз...

Пойтахтимиздаги 24-мактабга йўл олар эканман, хаёлимдан ана шу фикрлар ўтди. Негаки, ҳинд тилини чуқур ўрганишга ихтисослашган ва ҳинд диёридаги мактаблар билан ўзаро ҳамкорликлар ўрнатаётган бу ўқув масканида ўзимни қизиқтирган кўплаб саволларга жавоб топарман деган умидда эдим. Мактаб жамоаси айни кунларда таътилда бўлишига қарамай, бу ер гавжум экан: ўқитувчилар, курувчилар, китоб тарқатувчилар. Бошланғич синфлар бўйича илмий бўлим мудири Маҳбуба Халилова илм маскани ҳаёти, Ҳиндистондаги мактаблар билан ҳамкорликлар, алоқалар ҳақида гапириб берди.

...Мактаб — пойтахтдаги энг кекса билим масканларидан бири. Унинг ҳозирги биноси 1949 йилда қурилган. 1966 йилда Ҳиндистон премьер-министри Лал Баҳодир Шастрининг Тошкентда бўлиши муносабати билан ўқув даргоҳига унинг номи берилди ва шу йилдан бошлаб бу ерда ҳинд тили етакчи фан сифатида ўқитила бошлади. Мактаб урушдан кейинги даврдаги шароит ҳисобга олиниб, 900—1000 ўқувчига мўлжаллаб қурилган. Эндиликда эса унда 1800 га яқин ўқувчи, афсуски, навбатма-навбат сабоқ олишади. Бу мактаб фанимиз ва маданиятимиз учун Малик Қаюмов, Рихси Иброҳимова, Хайрулла Лутфуллаев, Суннатилла Аҳмедов каби ажойиб инсонларни тарбиялаб етказиб берган. Ёшларга таълим-тарбия беришдаги хизматлари учун ўқув даргоҳи ССЖИ Олий Кенгашининг 1966 йил 30 сентябрь қарорига мувофиқ Меҳнат Қизил байроқ ордени билан тақдирланган...

Мактаб ҳаётида бундай тарихий фактлар кўп, лекин мени кўпроқ қизиқтиргани ҳинд тилини ўқитиш жараёни бўлди. Ҳинд тили бу ерда худди ўзбек тили, ҳатто ундан ҳам кўпроқ, иккинчи синфдан ўн биринчи синфгача ўқитилар экан. Ўқитилганда ҳам чуқур, мукаммал тарзда. Агар бир синфда ўқувчилар сони 30 дан ошса, улар икки гуруҳга бўлиниб таълим бериларкан. Мактабда бу йилдан бошлаб ҳинд тили билан бирга урду тилини ўқитиш ҳам режалаштирилган. Шунингдек, бу ерда ҳамма фанларни 8-синфдан кейин ҳинд тилида ўқитиш мўлжалланган. Лекин ҳинд тилидаги дарсликлар, бошқа фанлар бўйича ўқитувчилар етишмаслиги туфайли ҳозирча бу иш амалга ошмаётган экан. Бу ерда ўқитиш ишларида Шарқшунослик олий билимгоҳининг ҳинд тили факультети ўқитувчилари ҳам яқиндан ёрдам беришади.

Тошкентда ҳинд тили ўқитиладиган бундан бошқа иккита мактаб бор. Бу 92- ва 144-мактаблардир. Фанларни ўзлаштириш бўйича бу мактаблар ўқувчилари ўртасида ўзаро мусобақалар, семинарлар, конференциялар ўтказиб турилади.

Мактабга яқинлашишингиз билан бу ерда ҳинд диёри билан боғлиқ ишлар кўп эканлигини яққол сезасиз. Илм даргоҳи ҳовлисида Лал Баҳодир Шастрининг салобатли

Давоми еттинчи бетда

24-мактаб ўқувчилари ҳаётдан лавҳалар

Р. АЛЬБЕКОВ суратга олган

ИХТИЁР МЕНДА БЎЛСА...

Қалбида ҳасад, ичи қоралик хислати бор одамнинг қўлидан қаламни олиб қўярдим. Унга ҳатто чўпон таёғини ҳам ушлатмасдим. Сабаби: ундайлар қўй семирса, нега семирдинг? — деб уриб ўлдиради.

Сафар УМРЗОҚОВ
Нурота

●

Чинакам демократия бўлмас экан, ижтимоий тузум социализмми ё капитализмми, ё бошқа бир тузумми, меҳнаткаш халқ озодликка чиқолмайди. Эркин давлатда эркин фуқаролар яшагандагина тараққиёт ва яхши ҳаёт бўлиши мумкин. Ихтиёр менда бўлса, аввало барча фуқароларни уйғотар эдим.

Мавлон ШОИИМ
Самарқанд райони

●

«Ватан» тушунчаси билан «ижтимоий тузум» тушунчасини бир хилда тушунилишига ва тушунтирилишига чек қўярдим.

Юнусжон РАҲИМ
Тўрақўрғон

●

Жумҳуриятимиз фабрикаларида чиқариладиган кийим-бошларни тубдан миллийлаштирардим.

Ҳабиба ТУРҒУНОВА
Бувайда

●

Ҳамма ёмонларни яхшига айлантирардим.
Ота-онамнинг умрларини узайтирардим.

С. УСМОН қизи
Вобкент

●

Қўйинг! Ёлинг ўша рукнингизни! Саробдан ҳеч ким наф кўрмаган.

Аҳмад МАТНАЗАРОВ
Элликқалъа

●

Тошкент шаҳри ва вилоятида Киров, Оржоникидзе, Ленин, Фрунзе, Октябрь сингари районларни ўзбек элига хос номлар билан атардим.

Қ. БОЛТАЕВ
Навоий

●

Ҳаммасини қайтадан бошлар эдим. Биринчи бўлиб, ёш авлодни боболаримизнинг муқаддас маънавий қадриятлари руҳида тарбиялардим ва уларни ҳозирги замоннинг тараққиёт йўлига олиб чиқадиган илму ҳунарлардан тўла, ҳар томонлама хабардор қилар эдим.

Муҳаммад Юсуф ҲАҚБЕРДИ
Хатирчи

●

Ихтиёр менда бўлса, ёш болалар таъминотини бутунлай яхшилардим. Ҳозирги аҳволда, кунимиз 200 гр. шакарга қолганда, қандай қилиб соғлом болалар тарбиялаймиз. Бошим қотди. Хомхаёлга берилмай, жон куйдириб ҳаракат қилайлик.

К. ДУСТЕРОВА
Қарши

●

Эрталаб нонуштага ўтирдиму боғча ёшидаги невараларим қандсиз, шакарсиз чой ичаётганликларини кўриб, юрагим ачишиб кетди. Улар менга термулиб: дада, қанд йўқми? — деб таъна қилишаётгандай эди. Начора? Қишлоқчилик-да. Дўконимизда қанд у ёқда турсин, шакар ҳам топилмайди. Агар ихтиёр менда бўлса, кичкинтойларни ўкситмаслик учун дўконларга қанд-қурс, ширинликларни мўл қилиб чиқарардим. Қанд билан шакарни талонсиз савдога қўярдим.

Турғун ЖЎРАЕВ
Тошкент тумани

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

ТОШКЕНТ ЯҚИНИДА УЛУҒБЕК НОМИ БИЛАН АТАЛУВЧИ мўъжазгина шаҳарча бор. Жумҳурият Фанлар академиясига қарашли. Ядро физикаси институти, унинг сўнгги пайтда баҳс-мунозараларга сабаб бўлаётган ядро реактори ҳам шу ерда жойлашган. Шаҳарчадаги ЎзФАнинг тиббиёт-санитария бўлимида Чернобилда ишлаб нурли азобга йўлиққан беморлар даволанишади. Бир сабаб билан шу шифохонага йўлим тушди. Ҳамқишлоғим Абдурасулни врачлар йўлланмаси билан бу ерга жойлаштиришга тўғри келди. Уни олиб борганимда беморнинг хотини Уминса бирдан ҳушдан кетиб қолса бўладими! Бир неча ой давомида оғир беморга қарашганлиги, уйқусиз тунлар ўз таъсирини ўтказган бўлса керак. Унинг ҳам соғлиғи ўзига яраша экан. Шифокорлар «Майли, уни ҳам шу ерда даволаймиз», деб терапия бўлимида олиб қолишди. Мен бир неча кун ўтказиб, яна шифохонага бордим. Абдурасул ва Уминсанинг аҳволи хийла яхши эди. Беморлар орасида мени журналист сифатида танийдиганлар ҳам бор экан. Маҳкам «ёпишиб» олишди.

— Ака, бизларнинг ҳам дардимизга қулоқ солинг. Биз ҳам ахир одаммиз-ку! Савобга қоласиз, — дейишди.

Қалин дарахтзор қўйнида ҳали ёш бўла туриб дардни ўзларининг гарданларига олган йигитлар билан бир неча соат суҳбатлашдим. Улар билан суҳбатлашар эканман, кўз ўнгимда «Московские новости» ҳафталигида босилган сурат ва кичик хабар бот-бот жонланаверарди: «Москванинг Митя қабристонида Чернобиль ҳалокатида қурбон бўлган ўт ўчирувчиларнинг мурдалари қайта дафн этилди. Мурдаларни қалин қўрғошин билан қопланган бетон плиталар билан маҳкам қилиб ёпиб қўйдилар. Бунинг сабаби — мурдалар ҳали ҳам ўзларидан радиация, яъни нур таратаётганлигидир».

Ҳафталикнинг яна бир сонида, биринчи бетда босилган сурат эса ниҳоятда даҳшатли эди. Унда бир-бир ярим яшар, бир қўли бутунлай йўқ, оёқларида эса бор-йўғи иккитадан панжалари бор бола кўзингизга тикилиб турарди. Сурат Чернобиль фалокати рўй берган жойдаги болалар уйидан олинган бўлиб, ҳалиги шўрлик фожеа юз бергандан сўнг бир йил ўтгач, туғилган экан...

Мундоқ ўйлаб қарасам, бу йигитлардан эшитганларим ҳақида, суҳбат таассуротлари тўғрисида ёзмасликнинг ҳеч ҳам иложи йўқ экан. Чернобиль деган сўз менинг қулоқларим остида негадир **Чёрная боль**, яъни **Қора оғриқ** ёки **Қора изтироб** маъносида жаранглайверади. Мен ҳамсуҳбат бўлган бу йигитлар, тақдири шўр укаларимизнинг барчаси ўша **Қора изтироб**нинг бандилари эдилар...

Хайрулла Шойқулов ҳарбий хизматни 1974 йилда тугатган. Армиядан қайтгач, «Қаршигаз» идорасида ишлай бошлади. Сўнгги иш жойи — Қарши темир йўл станциясига қарашли вагон депоси. Худди шу ердан уни 1987 йилнинг июнь ойида шаҳар ҳарбий комиссариати орқали «қайта тайёргарлик»ка чақирдилар. Поезд бир неча суткадан сўнг Припять дарёсининг соҳилларига, Чернобиль ҳудудига кириб борди. Оддий ишчи йигит шу ерда 19 июндан 27 августгача ўз тенгдошлари билан биргаликда бетон қуйиш ишларида қатнашди. Уйига 350 сўм пул, Фахрий ёрлиқ ва ҳужжатларга ишонадиган бўлсак 8,3 бэр нурланиш билан қайтиб келди /Бу кўрсаткич озми ё кўпми, тўғрими ё камайтирилганми ёлғиз мутахассислару олло-таолонинг ўзи билади/. Қайтиб келгач, сўнгги иш жойида хизмат қила бошлади. Аввалига ҳеч нарса билинмади. Фақат орадан бир ярим йил ўтгачгина аста-секин бутун танасида ҳалигача нотаниш бўлган ҳорғинлик, камқувватлик сеза бошлади. Бот-бот кўзи тинадиган, ҳушдан кетадиган бўлиб қолди. Уч-тўрт марта касалхонада ётиб чиқди. Унинг тез-тез касаллик варақаси кўтариб келишлари кимларгадир малол келаётганлиги шундоққина кўзга ташланиб турарди.

Кунлардан бирида уни депо ишлаб чиқариш-техника бўлимининг бошлиғи В. Гурьянов ўз ёнига чақирди.

— Сенинг умринг касалхонама-касалхона ўтадиган бўлса, бизга керагинг йўқ, — деди у русларга хос тикка қилиб — ҳозир биз белорусча усул билан хўжалик ҳисобига ўтиб ишлаяпмиз. Бизга ортиқча юк керак эмас. Яхшиси аризангни ёзақол, йигит!

Хайрулла нажот излаб ҳарбий комиссариатга мурожаат қилди. У ердагилар елка қисишдан нарига ўтолмадилар: «Бизнинг қўлимиздан нима келарди!» Ниҳоят ориятли йигит Хайрулло 1989 йилнинг 18 март куни «ўз хоҳишига кўра» ишдан кетишга мажбур бўлди. Ўшандан бери бекорчи. Орадан ўтгач давр мобайнида неча-неча ташкилотлар остонасига бош урмади! Шу жумладан «кўз очиб кўрган» аввалги иш жойи «Қаршигаз»га ҳам. Аммо ҳамма жойдан рад жавоби олди. Чунки унинг бедаво дардга йўлиққанидан, умри касалхонама-касалхона ўтишидан кўплар воқиф эдилар...

Уйида эса 12 яшар ўғилчаси, хаста, шу сабабли ҳеч қаерда ишлай олмайдиган хотини бор, холос.

—Тирикчилик қандай ўтяпти, ука? — сўрайман ундан.

— Бир нарса бўляпти-да, ака! Ишқилиб очдан ўлмаяпмиз... Дамба-дам ота-онам ёрдам бериб туришибди.

Жиззах вилояти Арнасой туманидаги Ю. Фучик номидаги давлат хўжалигининг механизатори М. Н. сўзидан /У исмини тўлиқ айтишимизни хоҳламади/:

— Мени бу ерга бир неча кун аввал жуда оғир аҳволда олиб келишди. Шифокорлар қўлларидан келганича ҳамма муолажаларини қиляптилар. Лекин, афсуски, фойдаси кам.

Севимли хонандамиз Юлдуз Усмонованинг бир қўшиғи бор: «Шоҳни ҳам, гадони ҳам бир йўлда кўр, бир йўлда...» Лекин бизда, минг афсуски, ундай бўлмаяпти. Барча эътибор фақат шоҳларга қаратилган, гадолар эса оёқ ости бўляпти. Ўзингиз ўйлаб кўринг: хўп, халқимиз бошига-ку иш тушибди, фожеа юз берибди. Шундай экан, унинг оғирию енгилини ҳамма тенг, баб-баравар кўтариши керак эмасми?

Мен ўзим ажал чангалидан зўрға қутилиб, Афғонистон жанггоҳида икки йил хизматни адо этиб қайтган эдим ҳамки, яна сафарбарлик эълон қилишди. Бу сафар Чернобилга олиб келиб ташлашди. Уч-тўрт ой мобайнида кучли нурланиш зонасида ишладим. Ниҳоят, уйга қайтиб келиб, минг бир хавотир билан уйландим... Бир неча йил давомида фарзанд кўрмадик. Мана, ниҳоят, ҳозир хотиним ҳомиладор. Лекин мен юрак чангаллаб ўтирибман: Чернобиль зонасида яшаган ва ишлаган кишиларнинг фарзандлари майиб-мажруҳ туғилаётганлигидан хабардор бўлсангиз керак. Яқинда газетада бир нарса ўқидим: у ерда сигир икки бошли бузоқ туғибди.

ЙИГИТНИНГ АЛАМИ МЕНГА ТУШУНАРЛИ ЭДИ. Айниқса «Шоҳ ва гадо» муаммоси. Таниқли публицист Шароф Убайдуллаев бир пайтлар қатор рўзномаларда афғон жанггоҳига фақат оддий, бечораҳол одамларнинг фарзандлари сафарбар қилинганликлари ҳақида куйиниб ёзгани каби, Чернобиль фожиасининг бутун оғирлигини ҳам яна шўринг қурғур оддий халқ фарзандлари ўз гарданларига олдилар. Мен суҳбатдош бўлган 35 нафар йигитнинг ҳаммаси ҳам оддий ишчилар, шофёрлар, электрчилар, дурадгорлар, умуман «Қора касб» эгалари эдилар. Уларнинг ораларида бironта ҳам район ёки хўжалик раҳбарларининг арзанда фарзандини учратолмадим. Бу манзарани кўриб туриб, ногоҳ «Қойил сизга, ҳарбий комиссариат ходимлари!» деб юборгинг келади. Менинг нима демоқчи эканлигимни, тилимнинг учида турган, лекин айтишга ботинолмаётган сўзларим борлигини фаҳмлаган бўлсангиз керак...

Чернобилчиларнинг ташвишлари, улар олдидаги муаммолар талайгина. Жумҳуриятимизда ўша жаҳаннамда ишлаб, ҳарбий хизматини бажариб қайтган 7 мингга яқин киши бор. Улардан аксарияти катта миқдорда нур олганлар. Баъзилар ҳозирнинг ўзидаёқ унинг азобини тортаяптилар, бошқалари эса ҳали-ҳамон бу пинҳона касалликни билмай, сезмай юришибди. Майли, сезмаса сезишмасин, қани эди бир умрга сезмай шундай ўтиб кетишса! Аммо...

Тошкент вилояти Оржоникидзе туманининг Чинобод қишлоқ Советида истиқомат қилувчи 25 ёшли Бахтиёр Арслоновнинг сўзларига қулоқ солайлик.

— Мени Чернобилга Минск шаҳрида хизмат қилаётган жойимдан олиб кетишди. Майли, аскарчилик экан, дея ўн бир ой ўша жойда ишладим. Таним қанча миқдорда радиация олганини билмайман. Врачларнинг гапларига эса ишонмайман. Улар нурланиш миқдорини жўрттага камайтириб кўрсатишади. Бир неча бор бунинг гувоҳи бўлганмиз. Армиядан келган биринчи йиллари ҳеч нарсани сезганим йўқ. Лекин, мана, икки йил бўлдики, аста-секин қўлларимдан мадор кета бошлади. Ҳозир тез-тез кўнглим айнийди. Оёқларим, пайларим зирқираб оғрийди. Охири дўхтирларга мурожаат қилишга мажбур бўлдим...

Яна бир бор такрорлаймиз: жумҳуриятимиз бўйича Чернобилда бўлганлар 7 минг нафарга яқин. ЎзФА тиббий-санитария касалхонасининг радиология бўлимида эса атиги 50 ўрин бор, холос.

Тошкент шаҳридаги Таштекстильмаш кўчасининг 2-проезд 8-уйида истиқомат қилувчи Шавкат Омонзода тўлиб-тўлиб гапиради:

— Давлатимиз чернобилчилар учун жуда катта имтиёзлар яратиб берган. Лекин, афсуски, уларнинг нималардан иборат эканлигини ҳали кўпчилигимиз яхши билмаймиз. Бу имтиёзлар ҳақидаги қонун ва кўрсатмалар қуйи ташкилотларга етиб бормаган. Оддийгина бир мисолни олайлик. Шу имтиёзларга эга бўлиш учун чернобилчилар шаҳодатнома олиб, кўкрак нишони тақиб юришлари керак. Шу нарсаларни берамиз деб ҳарбий комиссариатдагилар биздан сурат йиғиштириб олганларига бир йилдан ошди. Лекин на унисидан дарак бор, на бунисидан. Ахир ҳозирги замонда ҳужжатсиз бир нарсани олиб бўладими?

— Бу жуда тўғри гап, — суҳбатга қўшилади ғаллаороллик Рустам Амиржонов, — ҳақиқатан ҳам жуда кўп ташкилотларда чернобилчиларнинг имтиёзлари тўғрисида умуман ҳеч нарса билмас эканлар. Масалан, яқинда мен Тошкентдан Жиззахга бордим. «Тошкент» автовокзалида менинг қоғозларимни кўришиб, дарҳол ёрдам беришди. Лекин Жиззахдан Ғаллаоролгача эса жуда қийналдим, чунки Жиззах автовокзалининг ходимлари чернобилчиларнинг имтиёзлари ҳақида умуман тасаввурга эга эмас эканлар.

Термизлик Геннадий Алексеевич Романовнинг сўзларига эътибор беринг:

— Мен Афғонистонда хизмат қилганман. Лекин у ерда, ўқ ёмғири остида ҳам бу ердагичалик азият чекмаган эдим. Ҳақиқий бешафқат жанг ўзимизда экан. Ким билан дейсизми? Сансалорлик, бюрократия, лоқайдлик билан. Ҳарбий комиссариатга ёрдам сўраб борсанг, «Бу бизнинг вазифамиз эмас» дейишади. Ҳатто «Чернобилга сенлар пулни қувиб боргансан» дея калака қилишади.

— Пул тўғрисида мен айтиб беришим мумкин, — қизишиб кетди Тошкент Тўқимачилик машинасозлиги заводининг ишчиси Юрий Александрович Катушев, — мен Чернобиль зонасида экскаваторчилик қилдим. Шундай жойлар бор эдики, у ерда бир суткада атиги бир минутдан ортиқ ишлаш мумкин эмасди. Нурланиш, радиация шунчалик кучли эди. Шу бир минут ичида киши танаси бир суткалик нурланишни олиб бўларди... Биз ўша жойларда ўн минутлаб қолиб ишлаганмиз. Ҳар биримизнинг ҳисобимизга суткасига юз эллик сўмдан пул ёзила бошлади. Деярли бир неча ой шу аҳвол давом этди. Қайтишимизда «Сизлар бораверинглар, пулни орқангиздан жўнатамиз», дейишди. Кейин, орадан бир неча ой ўтгач, пул ўрнига шундай хабар олдик: навбатдаги ёнғинлардан бирида ҳаммамизнинг ҳужжатларимиз куйиб кетган эмиш. Энди ҳеч нарсадан умид қилмасак ҳам бўлармиш. Одамни бундан ортиқ таҳқирлаб бўладими!

Мен, аслини олганда, унчалик кўнгли бўш ҳам, унчалик бағри тош ҳам эмасман. Лекин собиқ чернобилчилар билан бир неча соат суҳбатлашиб ўтирдиму, кўнглим негадир ғалати бўлиб кетди, руҳан изтироб ичида қолдим. Ахир уларнинг барчаси ўн гулидан бир гули очилмаган йигитлар-ку! Ҳаммаси 25—30, ошиб борса 35 ёшда. Ҳаммасининг оёқлари зирқираб оғрийди, кўнгиллари айнийди, ҳолдан кетади. Кўплари бефарзанд...

— Ака, айтишга уяламан, аммо айтмасам туролмайман, — кўзларини мендан олиб қочди исм-шарифини айтишга юраги чопмаган наманганлик йигит, — бу нур қурғур жинсиятга ёмон таъсир қилар экан... Кўпгина чернобилчи йигитлар бефарзанд қолаётганликлари, баъзиларининг оиласи бузилиб кетаётганлигининг сабаби шу ёвуз нур.

Шу шифохонада даволанаётган ҳамқишлоғим Абдурасул ҳам, мана 32 ёшгача бефарзанд ўтмоқда... Ўтган йили куюнчак шоира Ҳалима Худойбердиева Ўзбекистон ойнаи жаҳони орқали берилган «Қадрият» кўрсатувида афғон жанггоҳларида жон берган ўғлонларимиз ҳақида сўзлаб шундай деганди: бу йигитлар ўзларигина қурбон бўлиб қолмадилар, балки бўлғуси фарзандларини, ўз наслларини ҳам ўзлари билан бирга олиб кетдилар!

Ана ўша сўзларни эслаган ҳолда бир нарсани дадил айтиш мумкин: бизнинг чернобилчи йигитларимиз ҳам ўша нурланиш ўчоғида ўзларининг нафақат соғлиқларини, балки бўлғуси фарзандларини ҳам ташлаб келдилар. Фарзандларини-ку йўқ қилишибди, келинг энди ўзларининг ҳаётлари учун курашайлик.

Хўп, чернобилликлар-ку аниқ бир касалликка, яъни радиация, нурланиш касаллигига чалинганлар. Лекин, минг афсуски, уларнинг ён-веридаги одамларнинг кўпчилиги бошқа бир, асорати ундан енгил бўлмаган касалликнинг бандиларидирлар. Бу лоқайдлик, ўзгалар тақдири учун куйинмаслик касаллигидир.

— Тошкентга даволаниш учун жўнаш олдидан аҳволим анча оғирлашиб қолди, — деб ҳикоя қилади «Қаршииндустрия» тресети 60-механизациялашган кўчма қурилиш идорасининг монтажчиси Маҳмуд Аҳмадулин, — касалхонага бориб, Тошкентгача биронта кузатувчини менга бириктириб беришларини илтимос қилдим, чунки поездда мазам қочиб қолиши ҳеч гап эмасди. «Мумкин эмас» деган жавоб олдим. Ҳарбий комиссариатга мурожаат қилдим: «Ҳеч бўлмаса билет олишга ёрдам беринглар», дедим. «Бу бизнинг ишимиз эмас» — деб жавоб қилишди улар.

КЎПГИНА БЕМОРЛАРНИНГ АЙТИШЛАРИЧА, ўтган йили Марказий телевидениенинг мухбири шу ердан, касалхонадан чернобилчиларнинг оғир аҳволи тўғрисида репортаж берган. Лекин аҳвол қиттак бўлса-да, ўзгаргани йўқ.

— Шаҳримизда 63 нафар чернобилчи бор, — дейди Учқудуқ шаҳар чернобилчилар кенгашининг раиси Владимир Григорьевич Висоцкий,— уларнинг биронтаси ҳам ўзларига қандай имтиёзлар берилганлигини билмайдилар. Мен ҳам фақат шу ерга келиб кўпдан кўп ҳуқуқ ва имтиёзларимиз борлиги тўғрисида хабар топдим. Булар ўзимиз хоҳлаган пайтда меҳнат отпускасига чиқиш, мамлакатнинг энг яхши курортларига бориш, дори-дармонларни ярим баҳосига сотиб олиш, қўшимча отпуска олиш ва шу кабилар. Ахир бу имтиёзлар ҳақидаги Қонун СССР Вазирлар Кенгаши Раиси ҳамда Касаба уюшмалари Марказий Кенгаши Раиси томонидан ўтган йили 31 мартда тасдиқланган. Наҳотки, ундан ташкилотларнинг раҳбарларини огоҳ қилиб қўйишни ҳеч ким ўзига эп кўрмаган бўлса! Ўзинг учун ўл етим, экан-да!

— Пичоқ бориб суякка етди, — қатъий ҳукм чиқарди Ғалаба районидаги «Огонёк» совхозининг қоровули Ҳикматилло Норалиев, — ҳозир кўпгина меҳнат жамоалари ўз муаммоларини очлик эълон қилиш йўли билан ҳал этаяптилар. Бизнинг ҳам шундан бошқа иложимиз қолмади, шекилли.

Унинг гапини Олмалиқ химия заводининг цех бошлиғи Владимир Иванович Алмаев қизғин қўллайди.

Беморларнинг фикрича, ҳозир чет элда, у ердагина эмас, балки мамлакатимизнинг баъзи фармацевтика заводларида ҳам нурланиш касаллигини енга оладиган дори-дармонлар ишлаб чиқарилаётган экан. Булар ҳақида кимлардир телевизордан эшитибди, кимлардир рўзномаларда ўқибди. Лекин ўша дори-дармонлар бизгача етиб келмаётибди экан. Хўш, бу дори-дармонлардан бизнинг чернобилчилар ҳам манфаатдор бўлишлари учун ким, қайси ташкилот жон куйдиради? Умуман нурланиш касаллигига учраган айбсиз айбдорларнинг арзи-додини тинглайдиган бирор мутасадди бормикан?

...Қибрай боғлари айни ёз кунлари ҳаддан ташқари чирой очади. Ҳаммаёқ ям-яшил... Кенг далалар яшил, боғлар яшил, тип-тиниқ осмон. Беҳос куйлагиси келади кишининг.

Лекин юрагим негадир ғаш, негадир хижил. «Тошкент — Улуғбек» автобуси кенг, равон йўлдан ўқдай учиб бормоқда. Қулоқларим остида эса ҳозиргина чернобилчилар ҳузурида бўлган суҳбат жаранглайди. Ўттиз беш йигит. Ўттиз беш тақдир. Ўттиз беш изтироб.

Уйларга ботаман. Ростини айтсам, Чернобиль, бу қора оғриқ халқимиз бошига Афғонистондан кейин тушган энг катта фожиа бўлди. Ўзбек диёрининг минглаб фарзанди у ерда ўз фуқаролик бурчини бажариб қайтди. Улар орасида энг кучли нурланиш олганлари — касалхоналарда, қолганлари эса сизлар билан бизнинг орамизда.

Хўш, уларнинг аҳволини бироз енгиллатиш учун нималар қилмоғимиз мумкин? Энг аввало, бироз оқибатлироқ бўлайлик. Улардан меҳр-шафқатимизни, бир чимдим одамгарчилигимизни, бир қошиқ муҳаббатимизни дариғ тутмайлик.

Улуғбекдан қайтаётиб, мана шулар ҳақида ўйладим.

Қодиржон СОБИРОВ

ШИФОКОР ШАРҲИ:

Ўзбекистон ССР Соғлиқни сақлаш вазирлиги ўтган йилнинг 31 августида чиқарган 885-буйруқда Чернобиль атом электр станциясидаги фалокат оқибатларини тугатишда қатнашган ўзбекистонликларни алоҳида медицина кўригидан ўтказиш, курортларга юбориш, улар учун медицина ёрдами кўрсатиш маркази ташкил этиш кўзда тутилган эди. Лекин, афсуски, бу буйруқ ҳалигача қаноатлантирарли даражада бажарилаяпти, деб бўлмайди. Бу борада фақат айрим жузъий чора-тадбирлар амалга оширилди, холос. Масалан, бизда даволанаётган чернобилчиларга суткасига 1 сўм 10 тийин миқдорида дори-дармон, 1 сўм 40 тийин миқдорида эса овқат берилар эди. Шу буйруқдан сўнг дори-дармонлар 4 сўмгача, овқат эса 2 сўм 50 тийингача кўпайтирилди. Қўшимча, 8,5 та иш ўрни берилди.

Ҳолбуки, буйруқда кўп нарсалар кўзда тутилган эди. Улар қаторига «Қибрай» санаторийси ҳамда Соғлиқни сақлаш вазирлигига қарашли 3-стационарни чернобилчилар ихтиёрига ўтказиб бериш каби муҳим режалар кирарди... Лекин бу иш ўрнидан силжимаяпти.

Яқинда жумҳурият халқ хўжалиги ютуқлари кўргазмасида Япониянинг ажойиб тиббий техникалари намойиш этилди. Биргина гастрофибраскоп, яъни ошқозонни мукаммал равишда текширадиган асбобни олайлик. Қанчалик қулай, ихчам, фойдали. Бироқ биз ололмадик, кўзимиз куйиб қолаверди. Сабаби — валютамиз йўқ...

Бундан бир неча ой муқаддам Марказий телевидение Чернобиль жамғармасини яратиш мақсадида бир кечаю кундузлик узлуксиз телемарафон ўтказди. Бутун Иттифоқдан бу жамғармага миллионлаб сўм маблағ тушди. Лекин ҳаммаси марказда қолиб кетди. Масалан, Ўзбекистон чернобилчилари учун бирор сўм ҳам ажратилгани йўқ.

Мақолада айтилганидек, чернобилчилардан меҳру муҳаббатимиз, одамгарчилигимизни дариғ тутмайлик. Навқирон ёшида соғлигидан айрилган, қанотлари қайрилган бу йигитлар ўзлари яшаётган жамиятнинг, атрофидаги одамларнинг жонкуярлигини ҳис этиб яшашлари керак.

А. НУРИДДИНОВ,
ЎзФАнинг Улуғбек шаҳарчасидаги шифохонаси бош врачи

МУҲАРРИРИЯТДАН: Мақола ва унга берилган шифокор шарҳида бугун кўпчиликни ўйлантириб турган долзарб масала кўтарилган. Ҳафталигимиз Чернобиль фожиасини бартараф этиш ишларида қатнашган ўзбекистонлик йигитларнинг тақдири ҳақида аввал ҳам кўпгина чиқишлар қилган, мутасадди ташкилотларнинг эътиборини чернобилчиларнинг тақдирига жалб этган эди. Бироқ ҳамон муаммо муаммолигича қолаяпти. Ҳалигача, Чернобиль фожиасини бартараф этиш ишларида қатнашиб оғир дардга йўлиққан кишиларнинг соғлиғи тўғрисида жон куйдирадиган, чернобилчиларнинг муаммолари билан шуғулланадиган бирор мутасадди ташкилот йўқ. Улар кимга мурожаат қилишни билмай, ўз вақтида зарур ёрдам ололмай, сарсон-саргардон бўлиб юрибдилар. Чернобилга ёрдам зарур бўлган пайтда йигитларни бу ишга сафарбар этган жумҳурият Ҳарбий комиссариатининг бўлинмалари ҳам негадир эндиликда бу ишдан ўзини четга олмоқда. Ахир, мамлакат бошига иш тушганда ўзининг куч-ғайратини аямай, ҳаётини хавф остида қолдириб бўлса-да, умумхалқ ишида қатнашган бу йигитларнинг тақдири учун масъулият кимнингдир зиммасида бўлиши керак эмасми?

Хўш, ким чернобилчиларга ёрдам беришни ўзининг биринчи даражали вазифаси деб билади?

Ҳафталигимиз муҳарририяти жумҳурият Ҳарбий комиссариати ва Соғлиқни сақлаш вазирлигидан кўпчиликни ташвишлантириб турган ана шу масала юзасидан аниқ жавоб кутади.

Давлат тили тўғрисидаги Қонун қандай бажарилмоқда?

НАМАНГАН ТАЖРИБАСИ

Ўзкомпартия Марказий Комитети мафкура комиссиясининг навбатдаги йиғилишида жумҳуриятимизнинг Давлат тили тўғрисидаги Қонунини ҳаётга татбиқ этиш юзасидан Наманган шаҳрида олиб борилаётган ишлар кўриб чиқилди. Қонун қабул қилинганидан бери орадан ўтган давр ичида Наманган шаҳар партия комитети бу борада муайян ишларни олиб бораётгани, эътиборга молик муваффақиятларни қўлга киритгани эътироф этилди. Фирқа пленумлари, бюро мажлислари, турли йиғилишлар ўзбек тилида олиб борилмоқда. Тил маданиятини юксалтириш, Қонун талабларига тўла амал қилиш юзасидан белгиланган чора-тадбирлар изчиллик билан амалга оширилмоқда.

Ҳозирги кунда шаҳардаги 500дан зиёд корхона ва муассасалар давлат тилида иш юритмоқдалар. Рус тилида сўзлашувчи аҳолининг ўзбек тилини ўрганишлари учун зарур шароитлар яратилган. Наманган давлат педагогика институти тилшунос олимлари, «Наманган ҳақиқати» рўзномаси ижодий жамоаси, маҳаллий радио ва телевидение ижодкорлари мавжуд муаммоларни ҳал этишда фаоллик кўрсатмоқдалар. Меҳнат коллективларида, маҳаллаларда миллий қадриятларни тиклаш юзасидан кенг кўламли ишлар олиб борилмоқда.

Комиссия йиғилишида сўзга чиққан шаҳар партия қўмитасининг биринчи котиби Ҳусанбой Ғойиббоев масалага танқидий ёндашиб, ютуқлар қаторида мавжуд камчиликларни ҳам тилга олиб ўтди. Жумладан, кўпгина ташкилотларда ўзбек тилини ўрганишга бўлган қизиқиш пасайиб кетган. Зарур қўлланмалар, сўзлашув луғатлари, кўргазмали воситалар етишмайди. Ёзув машинкаларини ўзбекчалаштириш муаммоси ҳамон ҳал бўлгани йўқ.

Йиғилишда сўзга чиққан қатор нотиқлар тил маданияти билан боғлиқ кўпгина муаммоларни ўртага ташладилар. Қонун талабларига беписанд қараш, хўжакўрсинга иш тутишга доир мисолларни айтдилар.

Комиссия шаҳар партия қўмитасининг Давлат тили тўғрисидаги Қонунни ҳаётга татбиқ этиш борасидаги фаолиятини асосан маъқуллади ҳамда эътироф этилган камчиликларни бартараф этиш вазифасини юклади.

Комиссия Ўзбекистон ССРнинг фан ҳақидаги қонунини тайёрлашга концептуал ёндашувларни қараб чиқди. Ўзбекистон Компартиясининг ҳаракат дастурида кўзда тутилган қонун чиқаришда ташаббус кўрсатиш тариқасида бундай ҳужжат лойиҳаси республика Олий Кенгаши муҳокамасига киритилади.

Ўзбекистон ССРда фан ва технологиялар муваффақиятли амал қилишини таъминлайдиган қонуний ҳужжатлар мажмуасини тайёрлашни ниҳоясига етказиш мақсадида мафкура комиссияси ишчи гуруҳи тузилди.

Мажлисни Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг котиби К. Ю. Юсупов бошқарди.

ЕР ХАЗИНА, СУВ ГАВҲАР

Сув гавҳар деймизу ундан тежаб фойдаланмаймиз.

Табиатнинг мувозанат қонуни бор, яъни: «Бор нарса ҳеч қачон йўқ бўлмайди. У фақат бир турдан иккинчи турга айланади». Бу олтин қоидани таҳлил қилиб шу хулосага келиш мумкинки, табиатнинг бойликлари бўлмиш ер, сув, ҳаво, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсига бўлган муносабат ҳам ҳеч қачон изсиз ва натижасиз йўқолмайди. Ё яхшилик билан қайтади, ё ёмонлик билан. Бу эса муносабатнинг ўзига боғлиқ.

Агар тежамкорлик, меъёр ва ишбилармонлик билан иш тутилса — яхшилик билан, аёвсиз сарф, ўлчовсиз ва бетартиблик билан иш тутилса — ёмонлик билан қайтади. Оддий бир мисол: Ўзбекистоннинг шу кунлардаги суғориладиган (3 млн. 850 минг гектар) ерларидан 700 минг гектари айнан ана шу бетартиблик туфайли буткул ишдан чиққан ва яна қанчаси ишдан чиқиш арафасида.

Орол денгизининг кескин суратда қуриши, ерларнинг қайта шўрланишининг асосий сабаби ҳам ана шу бетартибликдадир.

Пахтадан ўртача 25—30 центнер ҳосил олиш учун мавсумда бир гектар ерга 5—8 минг кубметр сув беришимиз керак (А. Кашкаров ва бошқалар фикри). Лойиҳа бўйича суғориш нормаси эса ҳар гектарга 8,8—9,1 минг кубметрдир.

Олинган маълумотларга қараганда, Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш инженерлари институти ўқув хўжалиги ерларига апрелдан августгача берилган сув ҳажми ҳар гектарига 9,2 минг кубметрни ташкил қилди. Изланишлар шуни кўрсатадики, шу сувнинг 6 минг кубметри буғланиб ва ер ости сувларига қўшилиб сарф бўлган. Ғўзанинг тўйиниши ва у орқали сувнинг буғланиши жараёнида 3,94 минг кубметр сув кетган. Агар ўртача ҳар гектар ерда 100 минг туп ғўза бўлса, унда ҳар бир ғўза тупига бўлган сув сарфи 31,6 литр бўлади. Агар апрелдан августгача 4 марта сув берган бўлсак, ғўза тупининг бир марта қониқиб сув ичиши учун 7,9 литр сув кифоя экан. Биз эса ҳозир колхоз ва совхозларда кузатув остида 14,5 литр сув бермоқдамиз. Хўжасизларча ҳар туп ғўзага 100-150 литрдан сув бериб, ҳамма ёқни кўлмаклатиб, ер ости сувлари сатҳини кўтариб, кейин «ёрдам беринглар, ерларимиз шўрлаб кетяпти», деб айюҳаннос кўтариб юрганлар ҳам жуда кўп топилади. Сувнинг керагидан ортиғини ҳеч бир тирик жонивор, ўсимлик ҳазм қила олмайди. Сувнинг ортиқчаси унда қаёққа йўқолаяпти?

Бу, гўёки ортиқча (аслида эса ортиқча эмас) сув ерга шимилиб кетади-да, бориб ер ости сувларига қўшилади ва унинг сатҳини кўтаради. Бунинг оқибатида «700 минг гектар қайта шўрлабди» деган муаммо, «сув танқислиги», «Орол фожиаси» деган «янгиликлар» дунёга келади.

Хўш, нима қилиш керак?

1. Энг аввало жуда ҳам кенг миқёсда мутахассис олимлар ёрдамида деҳқонлар даврасида «Сув ва Ер» мавзусида суҳбатлар олиб бориш керак ва табиат қонунларининг ўзаро чамбарчас боғлиқлигини тушунтира билиш зарур.

2. «Сув, ер, ҳаво, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, уларга нисбатан муносабат» тўғрисида давлат қонуни қабул қилиш керак. Токи бу бойликлардан фойдалана билмаган мутахассислар қонуний йўл билан ўз вақтида жазолансин. Шу билан бир қаторда бу бойликлардан унумли фойдалана билганлар муносиб тақдирлансин.

3. Ер ва сувдан унумли фойдаланиш йўлларини излаш, яратиш ва тажрибалар асосида ҳаётга кенг татбиқ қилиш.

Бу каби таклифлар деҳқончилик ишлари билан банд бўлган мутахассисларда ҳам бўлиши мумкин. Келинглар, биргалашиб деҳқонларимизга қўлимиздан келган ёрдамимизни қилайлик. Ҳазрат Навоий айтганларидек:

Одами эрсанг,
демагил одами
Оникм, йўқ халқ
ғамидин ғами.

Равшанки, бу сатрлар халқ ташвишида юрган инсонлар ҳақида, инсонпарвар юрт ўғлонлари ҳақида, халқ дастурхонининг тўкинлиги учун курашаётган деҳқонларимиз ҳақидадир.

Ҳазратқул ХУДОЙБЕРДИ

МАДАД ЧОПАРИ

ИККИ КИШИГА БИР ДОНА

Ҳозирги кунда дўконларда аҳолига рўйхат билан сотиладиган истеъмол моллари миқдори кўрсатиб қўйилган. Масалан, оиладаги ҳар бир киши ҳисобига ойига 800 граммдан қанд ёки шакар берилиши лозим. Аммо биз яшаётган Пойариқ районининг дўконларида бу миқдор негадир 200 граммга тушиб қолган. Яқинда Ленинизм қишлоқ шўроси сессиясида сўзга чиққанимда, бу ҳолнинг сабабини изоҳлашни шўро раҳбарларидан талаб қилдим. Шунда кўп болали Гулнора Холбўтаева ҳам: «Сиз 200 граммдан беряпти, дейсиз, биз оилада 11 жонмиз. Бизга бир килограмм қанд беришди. Бу ҳар бир кишига 90 граммдан тўғри келади», — дея куйиниб гапирди. Айниқса совун масаласи кишини ранжитмоқда. Ҳар ойда икки киши учун бир донадан совун тақсимланган. Далада ишлаб терлаган, чангдан яғири чиққан кийимни ҳар куни алмаштириб ювиб туришга тўғри келади. Бунга яримта совун етадими?.. Конфетнику қишлоқ аҳли тушида кўрадиган бўлишган. Гўшт, тухум каби маҳсулотлар эса умуман берилмайди. Шу ўринда кичик воқеани айтиб ўтмоқчиман: Жиянлик бўлганимизда, бешик устидан сочқи сочиш учун қанд-қурс топа олмадик. Шунда қуп-қуруқ дастурхонга қараб хўрлигим келди. «Москва» матлубот жамияти раиси Эшқозоқ Хўрозовга учрашиб, бу етишмовчиликлар сабабини суриштирдим.

— Россия қанд бермай қўйди. Азага ҳам топиб бера олмаяпмиз, — дейди у киши. Наҳотки бу ташкилот раҳбари қанд биргина Россиядан келмаслигини, ўзимизда ҳам тайёрланишини билмаса. Халққа баҳона эмас, амалий ёрдам керак. Президентимиз қишлоқларни ёппасига газ ва ичимлик суви билан таъминлаш борасида қарор чиқарди. Қишлоқда уй-жой қуриш учун томорқа ажратилди. Лекин қурилиш материаллари, газ қувурлари, ГРП аппаратлари тақчиллиги боис югуришларимиз бефойда кетяпти. Билмадим, бу етишмовчиликлар тез кунда барҳам топармикан?

Омоной РАББИМОВА,
қишлоқ Совети депутати
Пойариқ

Яккабоғ туманидаги Бешқўтон тоғ ёнбағирларида қорабайир зотли отларни кўпайтиришга ихтисослашган йилқичилик хўжалиги жойлашган. Эндиликда жумҳуриятимизнинг кўплаб хўжаликлари, фермерлари ана шу хўжаликдан от сотиб олмоқдалар. Фотомухбиримиз С. Маҳкамов олган ушбу суратларда хўжалик манзаралари акс эттирилган.

Нусратулло ЖУМАЕВ

ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛ ҲИКМАТИ

ҚИЁСИЙ-ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛ УСУЛИ илмий тадқиқотнинг объектив ҳақиқатни кашф этиш йўлларидан биридир. Қиёсий-тарихий таҳлил усули талабига кўра, адабиёт ва санъатнинг бугунги ҳодисалари, ютуқлари ўрганилар экан, улар тарих билан чуқур муқояса қилиниб, текширилиб, кейин хулоса чиқарилиши керак. Чунки адабиёт ва санъат ҳодисалари, адабий жанрлар, муайян турдаги анъанавий асарлар узоқ тарихий тараққиёт асосида вужудга келган бўлади. Масалан, ғазал жанрини назарий жиҳатдан тадқиқ этиш учун XX асрда яратилган ғазалларни ёки XV асрдан буёнги ғазалларни ўрганиш кифоя эмас. Бу аҳволда ғазал жанри тадрижий такомилининг катта бир босқичи назардан четда қолиб кетади. Ҳолбуки, жанрнинг жуда кўп ўзак хусусиятлари ўша илк босқичларда шаклланган. Демак, қиёсий-тарихий таҳлил бугуннинг ўтмиш билан туташ нуқталарини кашф этиш, ҳақиқатни тарих тажрибалари орқали аниқлаш, муайян объектни унинг узоқ ижодий такомили заминида текшириш йўлидир.

Чинакам илм, умуман, ўзбек адабиёти дурдоналарини ва, хусусан, ҳар бир адиб ижодини изчил қиёсий-тарихий йўналишда тадқиқ қилишни тақозо этади. Навоий асарларини унгача яратилган бадиият намуналари ва, айни пайтда, улуғ шоир ижодиётининг илк босқичидаги нусхалар билан таққослаш яхши натижалар бериши шубҳасиз. Навоийнинг ўз асарларини унинг «Илк девон»идаги нусхалари билан қиёслаб ўрганиш қанчалик зарур бўлса, Навоийдан кейин яшаган ижодкорлар меросини Навоийнинг илк ижоди билан қиёсий-тарихий йўлда текшириш ҳам шунчалик тўғри ва қонунийдир. Қиёсий-тарихий таҳлилсиз Навоий издошлари ижодининг ҳаққоний, холис, етук баҳосини бериш жуда қийин. Чунончи, бунинг ёрқин далили сифатида улуғ исёнкор шоир Аваз Ўтар ўғлининг машҳур: «Йўқ жаҳон мулкида биздек ожизу бечора халқ, Зулм тиғи бирла бўлғон бағри юз минг пора халқ» бошланмали ғазалига берилган баҳоларни мулоҳаза қилиб кўрайлик. Ушбу ғазал баъзи тадқиқотларда бошдан оёқ — юз фоиз Авазнинг улкан кашфиёти янглиғ васф этилди. Лекин чуқур қиёсий таҳлил қилинмади. Ваҳолонки, синчиклаб ўрганганда, Навоийнинг «Илк девон»ида «Йўқтурур оламда аҳли ишқдек бечор эл, Ҳажр зулми бирла хонумонидин овора эл» матлаъли ғазал борлигини кўрамиз. Бу ғазал «Ғаройиб ус-сиғар» девонида ҳам 391-рақам билан таҳрирсиз келадики, бундай далил чуқур қиёсий таҳлилга сазовордир. Аваз ғазалини Навоий ғазали таъсирисиз, умуман, тасаввур қилиб бўлмайди. Тугал тасаввур ҳосил бўлиши учун иккала ғазал матнини тўлиқ кўз олдимизга келтирайлик.

Навоий ғазали:

Йўқтурур оламда аҳли ишқдек бечора эл,
Ҳажр зулми бирла хонумонидин овора эл.

Ишқ селоби жафоси бирла ҳижрон тиғидин
Хотири вайрон жамоат, кўнгли юз минг пора эл.

Чиқсанг уйдин, телба бўлмоқ, олам аҳли, не ажаб
Кўрмамиш ҳаргиз чу сендек бир парирухсора эл.

Англаким, овора бўлғонлардур ул ой ишқидин
Ҳажр саҳросида кўрсанг тоғу водий ора эл.

Уртаб, эй ҳижрон, мени дудумни қил кўйида миғ,
То ул ой ҳуснига айлай олмағай наззора эл.

Чун қазо тағйир топмас коми озлиғдин гила
Маҳз ноҳамворлиғдур айламак ҳамвора эл.

Эй Навоий, фитна ёғдурса ул ой ишқ аҳлиға,
Осмондин ҳарнеким келса, не қилғай чора эл!!

Аваз ғазали:

Йўқ жаҳон мулкида биздек ожизу бечора халқ,
Зулм тиғи бирла бўлғон бағри юз минг пора халқ.

Бир неча авбош бунда ҳукмронлиғ айласа,
Қолмағай оре не янглиғ меҳнату озора халқ!

Не аларда бордурур илму адолатдин асар,
Не ажабким, топмаса доғи дилиға чора халқ.

Етган офатни бошиға доимо тақдир деб,
Ҳасрату армон билан кетгуси бора-бора халқ.

Бўлмайин онларда ҳеч миллат, ватанни сақламоқ,
Бўлди қурбон бу сабабдин доимо ағёра халқ.

Халқи оламни бари айлар тараққий кун-бакун,
Биз таназзул айлабон қолдик, эдик не кора халқ!!

Кўзларин оҳиста-оҳиста агар очса замон,
Эй Аваз, бўлмас бунингдек борҳо овора халқ.

АВАЗШУНОСЛИКДАГИ ЭНГ КЕЙИНГИ ЙИРИК ТАДҚИҚОТ — «Аваз ва унинг адабий муҳити» китобида ушбу ғазал таҳлилига алоҳида ўрин ажратилган. Китобнинг «Аваз Ўтар ўғли» бобида муаллиф В. Мўминова Аваз ва Навоий ғазаллари ҳақида: «Навоийга ижодий эргашган Аваз бу ғазалга янги тарихий шароит руҳини олиб киради, унда реалистик манзаралар чизади. Навоий ғазалидаги «чорасизликда қолган эл»га ачиниш ҳисси Аваз талқинида халқ тақдирини ўйлаш, озодликка даъват сингари ижтимоий-сиёсий туйғулар шаклини олади» тарзидаги умумий хулосалар билан чекланади. И. Ҳаққулов қаламига мансуб «Авазнинг шеърий маҳорати ҳақида» сарлавҳали бобда эса кўтаринки умумлашма фикрни ўқиймиз: «Бадиий ижодда баъзан шундай шеърлар дунёга келадики, улар алоҳида шоирларнигина эмас, давр ва замон шеъриятининг ҳал қилувчи нафасини белгилашга хизмат қилади. Шундай шеърлар поэзиянинг кураш характери, ижтимоий ҳароратини намойиш этади, адабиётда ўлмас тарихий Сўз бўлиб қолади. Бундай шеърлар ўқилганда, «Шоир ким ва маҳоратининг кучи нимада?» — деган саволга киши жавоб топгандай бўлади». Шубҳа йўқ! Аваз ғазали ҳар қандай юксак баҳони кўтара олади. У, айниқса, ҳозирги миллий ўз-ўзини таниш, инқироз тарихини тафтиш ва ошкор этиш, мустақиллик, эрк учун курашиш фаслида жуда-жуда қадрли асар. Лекин мазкур «ўлмас тарихий Сўз» бунёдга келишида туртки, асос бўлган бадиий тажриба ва жараёнлар изчил қиёсий таҳлилга тортилганида, «шоир ким ва маҳоратининг кучи нимада»лиги камтарона ҳамда ҳаққонийроқ очилган бўларди.

Навоий ва Аваз ғазалларининг муштарак ва тафовутли томонларини муқояса этганимизда, аён бўладики, Аваз ғазали шаклий-бадиий хусусиятларига кўра тўлиғича Навоий асари асосида бунёдга келган. Ҳар иккала ғазал ҳам бир хил — рамали мусаммани мақсур вазнида битилган. Оҳанг тасвирлари: фоилотўн фоилотўн фоилотўн фоилон. Иккала ғазал ҳам мураддаф. Радифлар маънодош сўзлардан таркиб топган. Навоийда радиф «эл», Аваз эса «халқ» радифини қўллаган. Навоий кенг маънодаги «ишқ эли»ни назарда тутган, Аваз «ожизу бечора халқ» номидан гапирган. Иккала ғазал бир навъ қофия таркибига эга. Навоий ғазалида қофия унсурлари «бечора», «овора», «пора», «рухсора», «ора», «наззора», «ҳамвора», «чора» сўзлари бўлса, Аваз ғазалида «бечора», «пора», «озора», «чора,», «бора», «ағёра», «кора», «овора» калималаридир. Аваз Навоий қофияга олган саккиз сўзнинг тўрттасини айнан сақлаган. Иккала ғазал ҳам якпора таркибга эга. Ғазаллар ҳажм эътибори билан ҳам бирдек— етти байтдан ташкил топган.

Бадиий ифода, сўз таркиби жиҳатидан ҳам ғазаллар бир-бирига ўхшайди. Ҳар иккала шеър бир хил — «йўқ» сўзи билан бошланган ва бу устоду шогирднинг муштарак дардини ифодалаган. Ижодий ҳамзабонлик, сўз соҳибқирони сўз хазинасидан издошларча баҳрамандлик намуналарини яна бошқа ифодаларда кўриш мумкин.

Масалан, Навоийда: **оламда, ҳижрон тиғи, кўнгли юз минг пора, ҳарнеким келса, не қилғай чора эл!**

Авазда: **жаҳон мулкида, зулм тиғи, бағри юз минг пора, топмаса доғи дилиға чора халқ.**

Қизиғи шундаки, «Авазнинг шеърий маҳорати ҳақида» ёзилар экан, шоир ғазалининг айнан сўз ва иборалар таркиби муфассал таҳлилга тортилган. Аммо бу борада Навоий таъсири буткул четлаб ўтилган. Жумладан, «Йўқ жаҳон мулкида биздек ожизу бечора халқ» мисрасидаги бир сўз ҳақида ўқиймиз: «Энди мисрадаги «биздек» сўзига эътибор қилинг. Унда умумнинг ҳасратини ифодалаётган шоир шахсияти ҳам бор. Шу сўз — мисрадаги кучли оғриқ берадиган сўз». Аслида, бу сўз Навоийнинг «Йўқтурур оламда аҳли ишқдек бечора эл» мисрасидаги «аҳли ишқ» ибораси ўрнида қўлланган. Шунинг учун юқоридаги фикр Авазнинг ўзига хослигини кўрсатиб бера олмайди. Навоийга нисбатан ҳам шу фикрни қўллаш мумкин. Чунки Навоийдаги «аҳли ишқ»да ҳам «умумнинг ҳасратини ифодалаётган шоир шахсияти» бор.

Мазкур тадқиқотда бадиий тимсол ва ифодалар ўхшашлиги Навоийдан эмас, Машрабдан топилган: «Кўзи вақти саҳар сайёра бўлган халқни кўрдум», деган эди Бобораҳим Машраб. Аваз яшаган замонлардаги мазлумлар, жумладан, Хоразм ҳукмронларига қарашли меҳнаткашлар ҳам Машрабни титратган «тани дарду аламдан ёра», «дили тиғи ситамдан пора бўлган халқ»нинг аждодлари, дард, алам, азоб, ҳақорат меросхўрлари эди. Шу боис балки қуйидаги мисра ўша машрабона оҳангда янграйди: «Зулм тиғи бирла бўлғон бағри юз минг пора халқ». «Зулм тиғи» — истиоравий поэтик образ. У Машрабнинг «тиғи ситам»ига ўхшаш. Машраб тасвиридаги «тиғ»дан халқ дили — пора. Аваз инграган «зулм тиғи»дан эса халқ бағри «юз минг пора». Демоқчимизки, образ фожиа руҳини беришда ўрнини топган».

Бундай талқинга эътироз билдириш қийин. Тўғри, Аваз ўз ғазалини ёзишда Машрабдан ҳам таъсирланган бўлиши мумкин. Аваз ғазалида машрабона исёнкор руҳ ва оҳанг балқиб туради. Лекин матнга бевосита ёндашадиган бўлсак, поэтик образларнинг бирламчи манбаи Навоий ғазалидир. Истиоравий поэтик образ — «зулм тиғи» ялписига Авазнинг кашфиёти эмас, Навоий ғазалининг иккинчи мисрасида «ҳажр зулми», учинчи мисрасида эса «ҳижрон тиғи» сингари истиоравий поэтик образлар бор. «Зулм тиғи» образи ана шуларнинг биридан «зулм», иккинчисидан «тиғ» сўзини олиб, уларни бириктириш натижасида ҳосил бўлган. Албатта, шоир жарроҳ эмас. У биз тасаввур этганимиздек жарроҳлик қилмаган бўлса керак. Бу жараён шоир шуурида чақмоқ чаққандек бир лаҳзадаёқ кечган бўлса, ажабмас. «Юз минг пора» ифодаси ҳам Навоий ғазалидан кўчган.

Булар — улуғ Навоий маҳорат мактабидан таъсирланиш, ўрганиш, озиқланиш маҳсуллари. Демак, адабий таъсир ва бадиий маҳорат масалалари ниҳоятда аниқ, чуқур қиёсий таҳлилни талаб этаркан. Лекин бу маълумотлар Аваз Навоий ғазалини такрорлаганлиги ёки асарлар айнан бир хиллигини билдирмайди. Аваз ғазалида ўзига хос янгилик, ижодий мустақилликни кўрсатувчи бош омиллар бор. Булар адабий ниятнинг ўзгачалиги, адибнинг янги ижтимоий нуқтаи назари, юксак замонавий исёнкор руҳидир.

НАВОИЙ ЎЗ ҒАЗАЛИДА ИШҚ АҲЛИ, дард элининг нуқтаи назари, қайғуларини ифодалаган эди. Навоий шарҳи ҳолини ифодалаган «аҳли ишқ» — баъзида биз юзаки тушунадиган «феодал тузум зулмидан жабр тортаётган»лар ҳам, интим маънодаги ишқ аҳли ҳам эмас. Аслида, бу «эл» образининг маъно миқёслари Аваз назарда тутган «халқ»дан кўра кенгроқ. «Аҳли ишқ»ни макон, замон, миллат тушунчалари билан чегаралаш мушкул. «Аҳли ишқ» дарди —умуминсоний дард. Бу «эл»нинг ишқи ҳар қандай исёнкор ишқдан исёнкорроқ ва бепоён: ёрга ишқ, дўстга ишқ, эътиқодга садоқат, илоҳга муҳаббат, ватанга фидойилик, халққа жонкуярлик, илмга меҳр, санъатга ишқибозлик ва ҳоказо. Ишқсиз одам дардсиз ва лоқайд яшайди. Инсон зоти бирор нарсага ишқ боғладими, тамом, у жонсарак, дардманд, бесаранжом сиймога айланади. Унинг руҳини ором ва осудалик тарк этади. Қалбига юз минг балою ғам лашкари хуруж қилади, кўнгли юз минг порага бўлинади. Бечора, хонумонидин овора элга эврилади. Ишқ можароси барча замон, макон ва элатларда шундай кечади. Навоий ғазалидаги ишқ изтироблари ва аҳли ишқ йирик бадиий умумлашма.

Авазда эса бу муайянлашган. Аваз Навоийдаги анъанавий андоза ва бадиий либосни замонавий мазмуну руҳга кийгизган. Навоий ғазали ишқий-фалсафий мавзуда битилган бўлса, Аваз долзарб ижтимоий мавзуда қалам сурган. Аваз Навоий ғазалининг бадиий моҳияти ва шаклидан илҳомланиб, ўз давридаги бутун бошли халқ — миллатнинг инқирози-таназзулини назмийлаштирган.

Бу асарлар қиёси Навоийнинг барча асарлари, ҳаттоки, илк ижодиёти намуналари нақадар ҳаётбахш, таъсирчан кучга эга эканлигига бир кафолатдир. Аваз ғазалини Навоий ғазали билан қиёслаш, холис баҳосини бериш Аваз истеъдодини асло камситмайди. Муайян асар заминида янги асар ижод этиш Шарқ бадииятида махсус усул, санъат саналган. Қиёсий таҳлил ҳикмати шундаки, у Аваз маҳоратининг анъанавий ҳамда новаторлик хусусиятларини ҳаққоний намойиш қилади. Умуман, бадиий ёдгорликларни умумўзбек адабиёти миқёсидагина эмас, балки, агар умумжаҳон адабиёти кенглигида ўрганиш имкони бўлмаса, умумтуркий, умумшарқ адабиёти доирасида қиёсий-тарихий таҳлил этиш мақсадга мувофиқ бўларди.

Ушбу сурат 1941 йилда Алишер Навоийнинг 500 йиллик юбилейи арафасида Самарқандда олинган. Олдинги қаторда (ўнгда) филология фанлари доктори Санда Нарзуллаева, орқада (ўнгдан) адиблар — Шароф Рашидов, Асқад Мухтор, Назармат.

АДАБИЙ ТАНҚИД БАДИИЙ АДАБИЁТ ВОСИТАСИДА одам, олам ҳақида мушоҳада юритади. Ёзувчи ижоди ҳақида ёзар экан, танқидчи маълум фурсат ўша ижодкор руҳига киради, оламни, одамларни, воқеа-ҳодисаларни унинг кўзи билан кўриб, диди билан баҳолайди. Танқидчининг ўзлиги, ижодкор сифатидаги бетакрорлиги ёзувчи қарашлари, дунёси билан баҳсга киришишида, ўз қарашларининг ҳақ эканлигини исботлай олишида кўринади. Сўнгги йилларда танқидчиликда жиддий ўзгариш сезиляпти: танқидчи одам, олам ҳақида бевосита фикр юритишга интиляпти. Кечаги танқидчи бугун ёзувчи бўлиб кетяпти, мақоланавислик йўлини тутяпти. Мунаққидда ёзувчилик истеъдоди бўлса, олам гулистон. Танқидчи мақоланависликни аъло билган бўлса, бу ҳам соз. Лекин кимдир танқидчилик машаққатини ҳис этиши, китобхон олдидаги масъулиятини унутмаслиги керак-ку. Сир эмас, номи улуғ танқидчилар тақриз ёзишни ўзларига эп кўрмай қоляптилар. Бордию, улар бирон асар ҳақида ёзсалар ҳам, унинг руҳига кирмаяптилар, «синчиклаб ўқиш» йўлидан бормаяптилар: ўз дардларини баён этмоқдалар, аллақандай мақсадларни кўзлаб иш кўрмоқдалар. «Аллақандай мақсадларни» кўзлаш, вульгар социологизм, соцреализм андозаларига кўр-кўрона риоя қилиш кечаги адабиётимизнинг фожиаси бўлганлигини наҳотки унутаётган бўлсак? Ўша «изм»лару гуруҳбозликлар адабиётимизни нимжон, таъсирсиз, залворсиз қилиб қўймаганмиди? Тўғри, кечаги танқидчилигимизнинг «жилови» ҳоким мафкура қўлида эди. Ҳоким фирқа мафкураси танқидчиликни ўз йўриғига буриб, не-не кўйларга солмади, дейсиз?!

Зуғум чақмоқлари чақилган, зўравонлик сиёсатининг қора шарпаси ҳукмрон бўлган даврда ҳам ҳалол ижодкорлар ҳақ гапни ёзишдан, ҳақиқат учун курашишдан тоймаганлар. Афсуски, танқидчилик «ҳаёт ҳақиқати учун курашишни» шиор қилиб олган бўлса-да, ҳақиқатни ёзаётган ижодкорларни «кўриб», уларни қўллаб-қўлтиқламади. У аксарият ҳолларда партиянинг дастёри, адабиётдаги «ишончли вакили» сифатида иш кўрди. Танқидчилик ғоявий пишиқ асарларни мақташдан, бутун борлиғи «марксча дунёқарашдан» иборат бўлган қаҳрамонларни осмону фалакка кўтаришдан бўшамай қолди. Санъатнинг фидойи мухлиси бўлган китобхонлар эса танқидчилик мақтаган асарларни эмас, аксинча, танқидчилик берилиб ёмонлаган асарларни қидириб ўқийдиган бўлди...

Танқидчилик халқнинг маънавий бойлиги, маданияти билан узвий боғлиқ соҳа. Ҳар бир миллий танқидчиликнинг ўзига хослиги миллий китобхон масаласи билан узвий боғлиқ. Ўтмишда китобхонлар сони ҳозиргичалик бўлмаганлиги аниқ. Лекин китобхоннинг савияси ўтмишда жуда юксак бўлган. Илмий талқин бизда ўта ривожланганлиги, қадриятларни синчиклаб текшириш, баҳолаш кучли бўлганлиги аниқ. Биз ҳозирги кунда кимга қанча китоб тўғри келишини, битта одам қанча нон еб, сув ичишини яхши биламизу, чоп этилаётган бадиий асарлар қанчалик ўқилаётганини, китобхоннинг руҳий-маънавий оламига қай даражада таъсир этаётганини билмаймиз. Ҳар йилнинг охирида «Кино» «Театр» журналлари ўз муштарийларига «Сиз қанча фильм (спектакль) кўрдингиз? Сизга маъқул бўлганлари қайсилару, маъқул бўлмаганлари-чи?..» тақлидидаги саволлар билан мурожаат қилади. Бизнинг қайси газетамиз, ойбитигимиз ўз ўқувчилари билан китобхонлик муаммолари ҳақида фикр юритади? Ҳозир бизда маза-бемаза танловлар кўп. Нима учун «Йилнинг энг билимдон, маданиятли китобхони» танлови ўтказилмайди? Мен катта-катта достонларни ёддан ўқийдиган, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов шеъриятини қалбига «ёзиб» олган китобхонларни кўрганман. Абдулла Қодирий романларини ёддан ўқиганлар ҳақида эшитганман. Ҳозир-чи? Бўлғуси журналистлар, филологлар орасида тўртта-бешта шеърни ёд билмайдиганлар, уялмай-нетмай: «Фалон асарни ярмигача ўқиганман, фалон китобни бошини ўқиганман», — дейдиганлар талайгина.

КЎРГИЛИК

АДАБИЙ ТАНҚИД ҲАҚИДАГИ УШБУ МУЛОҲАЗАЛАР, ҳурматли газетхон, Тоҳир Маликнинг «Сўнгги ўқ» китобини («Ёш гвардия» нашриёти, 1990) ўқигач пайдо бўлди. Тоҳир Малик — китобхон дидини яхши биладиган ижодкор: у яхши ёзиш билан чекланмайди, асарининг ўқишли бўлишига эътибор беради. Фантастика, саргузашт, детектив асарлар китобхоннинг жону тани: бундай асарларга бефарқ қарайдиганлар кам. Тоҳир Малик «Фалак» фантастик қиссаси биланоқ китобхонлар диққатини жалб этган эди. Унинг бундан ўн йил муқаддам яратилган «Чорраҳада қолган одамлар» қиссаси ҳам фантастик, ҳам саргузашт жанрида эди. «Сўнгги ўқ» қиссаси детектив шаклда битилган. Лекин унда зинҳор сирли воқеалар изидан қувилмайди: ёзувчи мураккаб тақдирли инсон характерини яратади. «Чорраҳа...» билан «Сўнгги ўқ» орасида яқинликлар кўп. Ҳар икки асарда ака-ука тақдири тасвирланади. У асарда ҳам, бунисида ҳам савдойинамо ука тақдири ёзувчи диққат марказида туради. Ҳар иккала асарда 20- ва ундан кейинги ўн йилликлар тасвирланади. «Чорраҳа...»да тоталитар сиёсат ҳукмрон давлатдаги барча даҳшатлар, нотўғри талқинлар ёритиб берилмаган эди: бунинг учун шароит етилмаганди. Шунга қарамай босмачилик номини олган халқ ҳаракати янги ракурсдан тасвирланган, «босмачилар»у «қўрбошилар» тирик одам, фикрловчи шахслар сифатида кўрсатилган эди. Буюк инқилоб деб ном олган ҳодисанинг Сабоҳиддин ва унга ўхшаш кишилар тақдирида қандай ўрин тутганлиги ёритилган эди.

«Сўнгги ўқ» қиссасида аср тенгдоши, эллик олти йиллик умри давомида хўрлик, ҳақорат, азобларни кўравериб дийдаси қотиб кетган инсон тақдири ёритилган. Асар қаҳрамони Жаҳонгир Муҳаммадризоев тоифасидаги кишилар халқ орасида: «Пешонаси шўр, кўргилиги кўп», деб аталади. Ёдингизда бўлса, машҳур бир саҳна асарида: «Эсиз, тақдир экан, қайдин билибмиз, азизим, дунёга бевақт келибмиз», деган гап бор. «Сўнгги ўқ»нинг қаҳрамони худди мана шу гапни бемалол айтиши мумкин эди. Ахир, битта одам ноҳақдан-ноҳақ наҳот тўрт бор қамалса, авахтада, жангу жадалларда ўтказган йиллари озодликда яшаган муддатидан кўп бўлса, у ёзғирмай ким ёзғирсин? Кўргани ғам-ташвиш, эшитгани туҳмату бўҳтон, эришгани узлуксиз йўқотишлар бўлган бу одам нечук куйиб кул бўлмади? У қандай қилиб одамлик шаънини сақлаб қолди, ваҳшийлашиб кетмади? Жаҳонгирнинг бахти ҳам, бахтсизлиги ҳам унинг иймони билан боғлиқ. Муҳаммадризо оиласида улғайган, меҳнатда суяги қотган, мадраса кўрган, мулла Низомиддин сингари уламолар қўлида таҳсил кўрган Жаҳонгир Октябрь инқилобидан сўнг йўқ ердаги балоларга дуч кела бошлади. «Сўнгги ўқ» қиссасининг қаҳрамони Йўлчидан («Қутлуғ қон») сал ёшроқ, Элмурод («Ўқитувчи»), Сидиқжон («Қўшчинор чироқлари»), Омондан («Зайнаб ва Омон»)дан сал улуғроқ, Ботирали («Машъал»), Арслонбек («Синчалак»), Икромжонга («Уфқ») тенгдош бўлиши мумкин. Нега биз санаган қаҳрамонлар янги тузумда бемалол яшаб кетдилар, инқилобий руҳга мослашдилару Жаҳонгир янги тузумда устма-уст қоқила бошлади? Социалистик реализм методида яратилган асарлардаги қаҳрамонларда эътиқод, дунёқараш масаласи ўта жўн,сунъий ҳал қилинар эди. Ёзувчилар қаҳрамон характерини яратишдаги сохталикни эътиқод, дунёқараш масаласини енгил-елпи ҳал қилишдан бошлар эдилар. Ўйлаб кўринг, Йўлчи инсофли, меҳнаткаш, бировнинг бойлиги, пулига қиё боқмайдиган одаму, Петровнинг гап-сўзларига ишонади қўяди: бойнинг (тоғасининг) душманига айланади. Арслонбекнинг одамларга муносабати, хотин-қизларга ёндашуви, меҳнатни ташкил қилишидаги ўзига хосликлар (эътиқоддан келиб чиқадиган томонлар) саводсизликка, ўқимаганликка йўйилади. Сидиқжон, Икромжон образларида эътиқод, иймон аниқ кўриниб турса-да, у бошқача, замонасозлик руҳида талқин қилинади. Шу пайтгача яратилган қаҳрамонларда аниқ мақсад, эътиқод йўқ эди. Тоҳир Малик қаҳрамони ўз дўсти Даминга қуйидагиларни айтади: «Ҳар бир одамнинг ўз сиёсати, ўз мақсади бўлади. Мен худодан «мақсадимга еткир» деб сўраб яшадим. Мақсадимга қайси йўллар билан еткариш ёлғиз Оллоҳнинг иши. Шу азобли йўлларни маъқул кўрибдими, ҳазор-ҳазор шукур. Мени турмаларга қамадилар. Аммо руҳим озодликда юрди. Ўриснинг совуқ ерларида жисмим азоб чекди. Бироқ руҳим эркинликда қолди. Чунки руҳимни Оллоҳнинг паноҳига бериб эдим... Худо битта. Одамнинг тили ҳам, юраги ҳам битта. Икки юракли, икки тилли, икки худоли одам риёкор бўлади».

ҚАТТОЛ ЗАМОННИНГ ҚАЕВСИЗ ЗАРБАЛАРИ Жаҳонгирни жисмонан-руҳан эзди. Унинг боши тошдан экан, пешонасида кўргуликлар кўп экан. Жаҳонгир қаерда бўлса, ўша ернинг жирини жирлади: қамоқхонада манман деган каззоблар билан муштлашди; ўғри билан йўлдош бўлди; белорус чол билан деҳқончилик қилди; сўққабош Даминга дарддошликка яради. Мулла йигит эмасми, Жаҳонгир Толибжон деган олим йигитга, Исломхон деган шоирга ҳомийлик қилди: уларнинг оғирини енгиллаштиришга интилди. Диний илм дунёвий билимга зид эмаслигини Сергей Комлев билан дўстлашганида англади. Дини, миллати бошқа бўлса-да, Сергей Васильевич туркий халқлар маданиятига тан берди, коммунистик сиёсат чарсиллаб турган даврда Амир Темур ҳукмронлиги замонидаги маданият ҳақида илмий иш ёзди.

Жаҳонгир отасини қанчалик севса, устози мулла Низомиддинни шунчалик ардоқлади. Мадрасага қоровуллик қилаётган Низом чолни Жаҳонгир ҳурмат-иззат қилди. Устози вафот этгач, уни ўз қўли билан ювиб-таради, тупроққа топширди. Жаҳонгирда ички маданият, одоб кучли эди: у уч йил бева Ойниса билан ёнма-ён яшади. Ойниса Жаҳонгирга хотин бўлишга тайёр эди. Жаҳонгир Ойниса билан ака-сингил тутинди: шаҳвоний нафсини тийди. Жаҳонгир ўз акаси Оламгирни хундор душмани деб билди. Ундан қасос олиш нияти билан яшади. Пешонасига «Ал-қасосул минал-ҳақ» деб ёздирди.

«Сўнгги ўқ» қиссасининг сюжет тузилиши детектив жанр асосига қурилган. Тоҳир Малик қиссани оддий, анъанавий усулда битиши мумкин эди. Лекин[illegible]тиб ўтганимиздек, ё[illegible]им асарининг қизи[illegible]ши бўлишига ҳара[illegible] қилади. Ўқишли асар ёзиш учун ёзувчи озмунча қийналмаганлиги, кўплаб персонажлар образини яратганлиги сезилиб туради. Терговчи Санжар Солиҳов, капитан Рамзиддин Рамазонов, милиция зобити Жабборов образлари, Шоқол, Бургут сингари ўғрилар образи, Зокирхўжа, Собитов, Сафарқул, Тазидуллин сингари увоқ образлар детектив жанр талаблари асосида юзага келган. Қиссада бош қаҳрамоннинг Ростовга, Брянскка бориши, опаларини излаши, Андрей Григорьевич, Ойниса, Самархон сингари образларнинг яратилиши саргузашт жанр талабларидан келиб чиққан. Ёзувчиликнинг нозик сирларидан бири шундаки, бадиий асарда мумки[illegible] қадар кам қаҳрамон ярат[illegible] лишга интилинади. Асар[illegible] киритилган ҳар бир обра[illegible] ҳар бир увоқ шахс ёзувчидан ўз тақдири, характерини «талаб қила бошлайди». Увоқ образ яратиш ҳам машаққат. Тоҳир Маликнинг «Сўнгги ўқ» қиссасида элликка яқин катта-кичик образлар бор. Айтиш жоизки, ҳар бир образ тиниқ, ишонарли яратилган. Улар билан танишиш китобхонга малол келмайди. Афсуски, ўз қиёфасига эга қаҳрамонларни ёзувчи истаганича «ишлатиши» мумкин эди. Асар сюжети қаҳрамонларни тезда воқеалар доирасидан чиқариб юборишни тақозо этади. Муаллиф ҳар қанча тежамкор бўлмасин, қиссада ортиқча воқеалар, тафсилотлар, «иши» кўп бўлмаган персонажлар бор.

«Сўнгги ўқ» қиссасида Муҳаммадризо оиласининг инқирози тасвирланади. Оила бошлиғи дайди ўқдан вафот этади. Оламгир ўз «дўсти» Муродилла томонидан отиб ташланди. Жаҳонгирнинг ҳаётида нурли дам бўлмади, ҳисоби. Ҳадича икки-уч ой келинлик завқини сурди, холос. Унинг қолган умри юртма-юрт кезиб, кўз очиб кўрган эридан жудо бўлиб ўтди. Йўлчибой ейишдан, ичишдан қийналмади. Аммо у умр бўйи алданди: амакисини отам деб билди. Ўз отаси тирик эканлигини билмади. Хўш, ҳалол, меҳнаткаш оиланинг тўзиб кетишига сабаб нима? Зафарбек қўрбоши топган-тутган бойлигини Муҳаммадризога ишониб топширди. Ота бойликнинг ўзига тегишли қисмини фарзандларига теппа-тенг тақсимлади. Қарангки, мана шу бойлик туфайли ака ва ука хундор рақиб бўлди. Олтинлар опа-сингилга буюр[illegible] Хуллас, хазина — олт[illegible] ҳаммадризо оиласига[illegible] сизлик олиб келди. [illegible] олтин ҳақидаги маъ[illegible] руҳига чуқур [illegible] юборилган.

ДЕМОҚЧИМАНКИ, «[illegible] ги ўқ» ўзбек наср[illegible] ўзига хос асарлардан [illegible] Унда Октябрь инқилобининг қирқ йили давомида битта инсон бошига тушган савдолар ишонарли тасвирланган. Жаҳонгирдай ҳалол, покиза инсоннинг хўрланиши сабаблари ижтимоий тузумдаги ноҳақликлар орқали кўрсатиб берилган. Қиссада [illegible] катта-кичик образлар [illegible] ганки, уларнинг тақд[illegible] тобхонни бефарқ қол[illegible] ди.

Абдуғафур Р[illegible]

Қу[illegible]
По[illegible]

ЭРТАГИМНИ ЭР ЭТДИМ...

Тақриз

Болалар тарбиясини аниқ мақсадларни кўзлаб олиб бориш муҳим аҳамиятга эга. Бунда халқ педагогикасида қадимдан мавжуд бўлган эртаклар қимматини алоҳида эътироф қилмоқ керак. Бинобарин, халқнинг ажойиб ва ғаройиб сеҳрли-фантастик эртакларини тўплаш кечиктириб бўлмайдиган вазифалардандир. Шу жиҳатдан профессор Малик Муродов ва ёзувчи Ҳожиакбар Шайхов меҳнатининг самараси сифатида «Ўзбек халқ фантастикаси» сериясига кирувчи «Сеҳрли қиз» («Ёш гвардия» нашриёти) китобининг ўқувчилар қўлига етиб бориши қувонарлидир. Муаллифларнинг изланишлари туфайли илгарироқ: «Оймомода аждарҳо» (1983), «Қора дев» (1984), «Илонпари» (1985), «Ёнар гилам» (1986), «Само тулпори» (1987), «Гулиқаҳқаҳ» (1988) каби сеҳрли-фантастик эртаклар тўпламлари китобхонларга тақдим этилган эди.

«Сеҳрли қиз» китобига турли мазмундаги ўн етти эртак киритилган. Уларнинг қаҳрамонлари асосан йигит-қизлар. Улар ор-номусли, зийрак, фаҳм-фаросатли, мурувватли, софдил, севгисига содиқ эътиқодли ёшлардир. «Ажам билан Санам», «Сеҳрли қиз», «Кал куёв», Тирноғи тилла қиз» каби эртаклар қаҳрамонлари фикримиз далилидир.

«Сеҳрли қиз» тўпламида хотин-қизлар донолигини, пок қалби ва садоқатини, жасурлиги-ю қобилиятини тараннум этувчи аёллар образлари бор. Масалан, «Кал куёв» эртагидаги подшо қизини олайлик. У олийнасаб зотнинг қизи бўлишига қарамай, бойваччалар томонидан камситилган Калвойга турмушга чиқишга рози бўлади. Тўю томошадан сўнг бутун билими, тажрибасини ишга солиб Калвойни ўқитади, унинг ҳаётини ўзгартириб юборади. Натижада Калвой ялқовликни ташлайди, одамларга қўшилади. Ҳунар ўрганиб, ҳалол меҳнат қила бошлайди, Воқеалар ривожида Калвой сўзга бой, қўрқмас, тадбиркор киши даражасига кўтарилади. У сеҳрли кучлар ёрдамида қудуқдаги девлар минг йиллардан буён еча олмаётган жумбоқни: «Ҳар кимники ўзига, сизга бўлсин ойпари, Ой кўринар кўзига, сизга бўлсин сувпари», — дея сухандонлик билан ҳал қилиб беради.

«Хурмача полвон» ҳам тарбиявий таъсирчанлиги билан ажралиб туради. Эртакда чолнинг ўғли Хурмача полвон бойнинг буғдойини ўради, янчиб, хирмонга йиғади. Хизмат ҳақи учун эса хурмачасини буғдойга тўлдириб олиши керак. Лекин унинг хурмачасини ҳеч буғдойга тўлдириб бўлмайди. Бойнинг ҳамма буғдойи хурмачага жойланади, Хурмача полвон буғдойни уйига келтириб, ота-онасини хурсанд қилади.

Китобга «Бўришоҳ, Қумурсқа полвон ва Тулки қўрқоқ» эртагининг киритилиши жуда ўринлидир. Чунки ҳайвонлар ҳақидаги эртаклардан ҳам кичкинтойлар яхшини ёмондан, тўғрини эгридан, соддани айёрдан, ялқовни ишчандан, очкўзни сахийдан, мардни номарддан ажратишни ўрганади. Умуман тўпламдаги ҳар бир эртак ўз ўрнида алоҳида қимматга эга. Улар бири иккинчисини такрорламайди. Бундай ҳол ҳар қандай эртак тўплами учун муҳимдир.

Тўпламда бизни қониқтирмайдиган жиҳатлар ҳам йўқ эмас. Шу маънода «Нон қудрати» эртагининг бошланишида маънода чалкашлик сезилади. Шунингдек, эртаклар тилида шеваларга хос бўлган хусусиятлар сақлаб қолинганда тўпламнинг бадиий қиммати янада ортган бўларди. Чунки эртаклар ҳар бир музофот, туман, ҳатто кичик қишлоқда ҳам ўзига хос услубда а[illegible]тилиши мумкин.

Китоб кичкинтойлар завқини қўзғаб, эртак мазмунига мос тушадиган гўзал, жозибали безаклар билан тўлиқ ишланмаган.

Бироқ бу каби эътирозлар тўплам қимматини пасайтирмайди. «Сеҳрли қиз» китоби болалар қалбида элини, юртини жондан севиш, меҳнаткаш бўлиш, ота-онани эъзозлаш, садоқатли ва эътиқодли бўлишдек эзгу туйғуларнинг туп қўйишига хизмат қилади.

Муроджон МИРЗАЕВ,
Муҳаммад АҲМЕДОВ

Ҳамид ҒУЛОМ

ШОМ

Саккизликлар

БИР ГУЛНИ СЕВГАНМАН

Бир гулни севганман ёшлик чоғимда,
Тиканли бир гулни орзу боғимда.
Гул сўлди, тикани жонимда қолди,
Омонсиз тирнайди ҳар шом оҳимда.

У [illegible] тиканмас. У шамшир тиғи.
Йўқдир изтиробнинг бундан ортиғи.
Чидайман. Бу оғриқ, умрбод азоб
Бечора жонимга қисмат тортиғи.

ЖАҲОННИ КЎП КЕЗДИМ

Жаҳонни кўп кездим. Молу дунёни
Ва шону шавкатни кўпроқ танладим.
Англамадим кўҳна аччиқ маънони,
Яъни, олтин эмас, тупроқ танладим.

Ҳеч ким адолатнинг шамшири билан
Чопиб ташламади узун қўлимни.
Боғландим асримнинг занжири билан,
Аламда кутаман энди ўлимни.

МЕНИНГ ҲАМ...

Менинг ҳам тикандай қаттиқ, қоп-қора,
Қизлар ҳавас қилган сочим бор эди.
Сўз айтсам, юраклар бўларди пора,
Тиниқ ақл тўла бошим бор эди.

Менинг ҳам сеники сингари, Усмон,
Тилим бўлган — ундан фақат томган бол.
Юлдузларга тўла қип-қизил осмон
Қорайиб қоларкан бўлганингда чол...

ҚАЙДА ШАҲИДЛАР ЖОНИ

Сенинг яранг — менинг жароҳатим, афғон,
Бир мучалдир, қўйган фароғатим, афғон.
Сенинг иқболингга чанг солган куним
Маҳв бўлган менинг ҳам саодатим, афғон.
Муслимнинг муслимга ўт очган они
Икковининг куйган яккаш имони.
Америкадан келган чўлоқ аравачалар
Қайда-ю, қайдадир шаҳидлар жони?!

ҚАРИЛИК

Қарилик кўнгилни кўп ғаш қилади,
Сени муз, ёрингни оташ қилади.
Оқшомлар сайр этсанг, у беихтиёр
Қўлингни белингга обкаш қилади.

Фақат бадбин эмас лекин, бу фасл,
Тинглашиб борар хаёл муттасил,
Қовушиб уч-тўрт дўст вафоли, асил,
Қадрини билгувчи, дилкаш қилади.

АГАР УХЛАБ ҚОЛСАМ...

Агар ухлаб қолсам шом оғушида,
Мени уйғотмангиз, бермангиз озор.
Кексаларнинг сокин, тийран тушида
Сизлар билмайдиган сир-асрорлар бор.

Ҳар бир кекса — тарих. Кўп жанглар ўтган,
[illegible]йғулар кечган нафис, бежирим.
[illegible] умрларни беҳуда кетган,
[illegible]ом олсин, лозим кечирим.

ҲАММА ГАП МАЪНОДА

Деҳқон, ишлатмадинг сувингни тежаб,
Шоир, ишлатмадинг сўзингни тежаб,
Экин ҳам ғовлади, китоб ҳам шишди,
Энди не қиласан шеърингни бежаб?

Ҳамма гап маънода. Тугагач маъно,
Не қиласан сўзни минг турли бежаб?
Одамзод ўзгарди. Дунё ўзгарди.
Энди шеър ўқисин Жумақул Ражаб.

КУЗАТИБ, ИШОНДИМ...

Кузатиб, ишондим шу ёшга кириб,
[illegible]лик, ҳалолликка ҳамроҳдир фириб.
Вафога хиёнат, ишққа макр йўлдош,
Инсон ҳақиқатни топмас қидириб.

Тилнинг суяги йўқ, ваъдалар қоп-қоп,
Тун-кун ваъзхонлик, найранг беҳисоб.
Бари пуч. Сўзимда агар бўлса лоф,
Мени ер юзидан ташланг сидириб!

БУ СУРМАРАНГ ОҚШОМ...

Бу сурмаранг оқшом. Ҳа, бу — сўнгги тун.

Умр ўтди — шодликлар, ғам-андуҳлар ҳам.
Юлдузлар чақнайди — осмон гулгун,
Тонг отиб, коинот яшнайди кўркам.

Фақат мен етмайман ул саодатга,
Уйчан, жим-жит оқшом — сўнгги насибам.
Деворда жаранглаб, тинган соатга
[illegible]қаман. Кексалик. Бу охирги дам...

СЕЗГИР БОҚИНГИЗ...

Шимолда шундай бир қабила бормиш,
Кексалар ҳолига ҳушёр боқармиш,
Эвга ярамасдан қолса бирон чол,
Базм қуриб, гулханда уни ёқармиш.

Мабодо бу одат келса биз томон,
Сиз ҳам кексаларга сезгир боқингиз.
[illegible]рингиз ўргатди: бўлинг беомон,
Гулханда аввало мени ёқингиз!

Қутлаймиз!

Мавлон акани кўрган одам унинг етмиш ёшни уриб қўйганига ҳам, миқти гавдасига қараб ажойиб, чапдаст овчилигига ҳам ишонмаслиги мумкин. Лекин бу ҳақиқат: у киши айни кунларда етмиш ёшни яшаб, саксонинчи ўн йилликка қадам қўйди, овчилик бобида-ку бировга сўз ҳам, йўл ҳам бемайди. «Буларнинг бари қаламкашликдан, — дейди у. — Чунки ижод қилиб бировга зиё, яхшилик улашган одамнинг умри узоқ бўлади. Ёзувчиликнинг овчиликка таъсирига келсак, ҳақ гапни халқ қалбига тўғри етказа олган адиб ов бобида ҳам нишонни бехато уради».

Бу гапларда жон бор, бироқ унинг ижодкор ва овчи бўлиб етишишининг бошқа сабаблари ҳам мавжуд. Аввало, у Тошкент ва Фарғона педагогика олий билимгоҳларида сабоқ олди, «Ленин учқуни», «Тошкент ҳақиқати», «Ўзбекистон маданияти» рўзномаларида, «Шарқ юлдузи», «Муштум» ойномаларида ишлаб ижод сирларидан воқиф бўлди. 1939 йилдан 1947 йилгача мамлакатимизнинг Жанубий сарҳадларида ва Совет Иттифоқининг Эрондаги чекланган қўшинлари сафида хизмат қилган даврда эса овчилик машқини олди.

У матбуот саҳифаларида ўз асарлари билан 30-йилларнинг охирларидан бошлаб қатнаша бошлади. Ҳозирги кунгача «Гулдаста», «Кўнгил гули», «Мовий тўлқинлар», «Водийлар гулдастаси», «Ёшлигим қайтиб келди», «Соғинаман сени, Сирдарё!» каби ўнлаб шеърий тўпламлари, «Оқсой соҳилида», «Қўшотар» сингари насрий китоблари, А. Блок, А. Тўқай, Тўхтағул, Я. Купала, М. Танк, Қ. Қулиев ва бошқа шоирлардан қилган таржималари нашр қилинди.

Унинг асарларида болаларнинг ўзига хос дунёси, орзу-интилишлари аксини топган. Одамларнинг юрт ҳақидаги ўйлари билан танишасиз. Табиат ва уни асраш, ўлкамизнинг наботот олами, ҳайвонот дунёсининг натурал тасвирлари асарлари асосидан қизил ип бўлиб ўтади. Мавлон Икром овчи сифатида табиат қўйнига кириб борар экан, милтиқ билан ҳайвонот дунёсини қиришга киришмайди, балки ижодкор сифатда уларнинг ўзига хос оламни акс эттиришга интилади.

Мавлон Икром ҳозир ўтган кунларни хотирлаб «Чангали мозандарон» деган асар устида ишламоқда. Муштарийларимиз эътиборига адибнинг бир хотира-ҳикоясини ҳавола этар эканмиз, уни етмиш ёш билан қутлаб, доимо соғ бўлинг, ижодингиз ва овингиз ҳамиша бароридан келаверсин, деймиз.

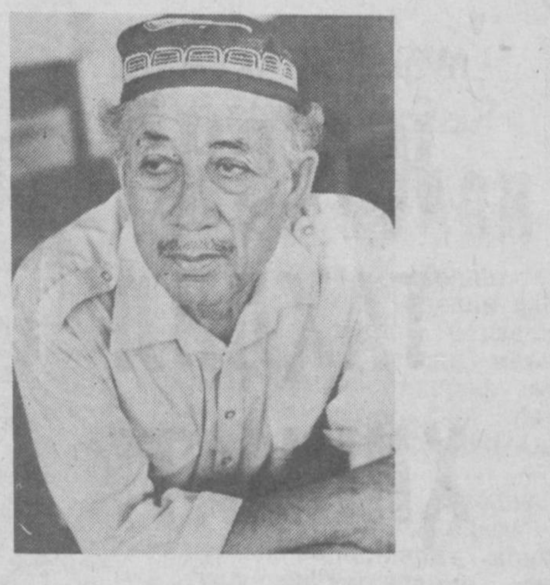

ЧАНГАЛИ МОЗАНДАРОН

Мавлон ИКРОМ

ЭНДИГИНА ВЗВОДНИ ҚАБУЛ ҚИЛИБ УЛГУРГАНДИМ. Мени полк штабига чақиришди. Сержант Александр Кочетов алоқа эскадронида хизмат қиларди. У рация бошлиғи, иккинчи класс радист эди. Саша билан ўтган йили Мозандарон ўрмонларида иноқлашиб-қадрдонлашиб қолган эдик. Ҳар уч-тўрт кунда гоҳ яқиндан, гоҳ олисдан кўришиб турардик. У Мозандарондаги рус посёлкаси Шоҳпайсандга хизмат билан борган. Вақтдан чигириб тоғда — ўрмонда ов ҳам қилган. Овлоқда фирқа билетини йўқотган. Полк командири: «Ёнига биронта сержантни қўшинглар. Зудлик билан орқага қайтсин. Билетни қидириб топиб келсин», деган. «Ким билан борасан?» — деб сўрашганида, Кочетов менинг номимни айтган.

— Уч кун муҳлат, — деди полк комиссари майор Зотов штабда бизга. — Билетсиз қайтиб келманглар. Биласанларми, бунинг қандай жиддий эканлигини?

Карабинлар билан қуролланган икки сержант уч кунлик заҳира солинган рюкзакларни орқалаб сафарга чиқдик. Оромижондан бир тош наридаги Бастом қишлоғига етгач, йўловчи автомашинада Гардонае Хошелак довонига жўнадик. Пешин чоғи довонга етдик. Етти чақирим пастликдаги Тиловад кентида нафасни ростлаб олиш зарурати туфайли бироз тўхтадик. Қаҳвахонага кирдик. Қаҳвахона деярлик гавжум эмасди. Бироқ ҳавоси нафасни қайтариб кўнгилни беҳузур этарди. Таряк, наша, тамакининг омухта ҳиди анқирди. Такянинг ўзгинаси эди бу ер. Эсимга тушди, бир вақтлар бизнинг Чинозда ҳам, Ойдин кўл рўпарасида ана шунақа такя бўларди. Андак тикилгач, у ер-бу ерда чойхўрлик қилаётган одамлардан ташқари, нимқоронғи хонанинг тўрида, бурчакларида тўда-тўда бўлиб, давра қуриб ўтирган индамас гиёҳвандларга кўзим тушди. Ўзим сезмаган ҳолда анграйиб тикилиб қолибман. Улар бамисоли тирик мурдага ўхшарди: кўзлари ичига кириб кетган, бўйинлари қилтириқ, каллалари қовоқдай катта эди. Очиғини айтсам, уларнинг жонли одамлар эканлигига ишонгим келмасди. Баданлари қотиб, этлари устихонларига ёпишиб кетганди. Тарякнинг одам боласини аста ўлимга судровчи шафқатсиз сиртмоғини илк марта кўришим эди.

Ўнг томонда, дераза ёнидаги хонтахта ортида икки йигит қаҳва ичиб ўтирарди. Биттасининг тепа лабида тешиги бўлиб, қатор тишлари кўриниб турарди. Иккинчисининг бурун чеккаси кавак эди. Кочетов бироз тикилгач, ҳайрон бўлиб менга қаради «бу қанақаси?» дегандай.

— Иккалови ҳам заҳм қурбони! — дедим. — Юр кетдик, бу ердан тезроқ даф бўлганимиз маъқул. Заҳм ўта юқумли касаллик!

Ростини айтсам, қаҳвахонадан таъбимиз тирриқ бўлиб чиқдик. Бирон нарса еб-ичмаганимизга бениҳоя қувондик.

Куннинг иккинчи ярмида ўрмонзор Шоҳпайсандга кириб бордик. Бу ердаги қаҳвахона олдингисига нисбатан бирмунча озода ва батартиб эди. Ҳар қалай унинг ҳавоси нафасни бўғиб, кўнгилни оздирмасди. Эгаси рус тилида узуқ-юлуқ гапириб бизни хушнуд кутиб олди. Кочетов у билан дурустгина таниш экан. Дарров қўл олишиб, узоқ омонлашишди.

Тоғли ўлкаларда катта йўллар битта бўлади ва улар унинг қон томири ҳисобланади. Гўзал Мозандарон тоғлари оралиғидаги мўъжазгина Шоҳпайсанд қишлоғи худди ана шу катта йўл устида, сойнинг икки соҳилида жойлашганди. Бу ерда миллат вакиллари форсийлар билан руслар яшайди. Маҳаллий халқ сойнинг ўнг соҳилида, руслар эса чап соҳилида — йўл ёқасидаги қатор оқ уйларда истиқомат қиладилар. Уйлар ўрмон ичида — асрий эманлар соясида. Турли ва ранго-ранг молларга лиқ тўла катта-кичик дўконлар, чойхонаю майхоналар, қаҳвахоналар йўл ёқасида саф тортган.

Бу ердаги руслар — молоканлардир. Улар ўн саккизинчи асрда Россияда пайдо бўлган христиан динидаги мазҳабдир. Бу мазҳаб кишилари рус православ руҳонийларини тан олишмаган, шунинг учун ҳукумат уларни таъқиб қилган. Ўн тўққизинчи асрда молоканларнинг катта-катта гуруҳлари Қафқаз ортига ҳамда Ҳазар (Каспий) денгизи орти ерларига сургун қилинган. Ўн тўққизинчи асрнинг охирларига бориб, улардан бир неча юз хўжалик Эрондаги Муғон даштига, яна кичик бир гуруҳ Хуросон билан Астробод сарҳадига кўчиб ўтган. Бу ердаги руслар ана шулардандир.

Кошифий қаҳвахонасида яхшилаб қорин тўйғаздик. Ташқарига чиқиб сой бўйида мохорка тутатдик.

— Берилган уч кунлик муҳлатнинг бир куни кетди ҳисоб, — деди Кочетов. Кейин рўпарадаги осмонўпар тепакал тоққа ишора қилди. — Бугун ҳеч бўлмаса ана шу тоғни кезиб қайтайлик. Сен ўнгдан юр, мен чапдан. Ўша энг тепада учрашамиз.

— Бўпти! — дедим.

УЛКАН ХАРСАНГЛАР УСТИГА ЖУФТ-ЖУФТ ҚИЛИБ омонатгина қўйилган йўғон харилар кўприк вазифасини ўтарди. Тошларга урилиб, сапчиб ва кўпчиб оқаётган асов сойнинг нариги соҳилига омон-эсон ўтиб олдик. Кочетов билан икки томонга айрилишдик. Гўё зинадан кўтарилгандай тошдан-тошга сакраб, чангаллар орасидан йўл танлаб, қиялаб тоққа тирмаша кетдим. Уч довон ошгач, олисдан яқин кўринган ўша тепакал тоғнинг пойига етдим. Бу пайт оқшом ўз сепини судраб келаётганди. Кўкда, дарахтлар орасидан мўралаб, аста-секин кўтарилаётган парча ой тобора тиниқлашиб, атрофни мунаввар кўрсатар, кўнгилни хушнуд этарди. Ўрмонда тез кеч киради. Ҳадемай қоронғи чўкди. Қачонлардир бўрон қулатган, ости чириб уқаланган кекса эманга ўтириб тамаки тутатдим. Жимжитлик. Атайлаб бир-икки йўталиб ҳам қўйдим, Кочетов эшитар деб. Бироқ, ундан дарак йўқ эди. Сўнгра икки қўлимни карнай қилиб чақирдим. Товуш бермади. Вақт хуфтон бўлди. Ой анча тиккалаб аввалгидан ёрқинроқ нур сочарди. «Кочетов-в-в!» деб даралрни гумбирлатиб бор овозим билан яна бир неча марта бақирдим. Саша овоз бермади. Охири карабиндан осмонга қаратиб кетма-кет икки ўқ уздим. Салдан кейин, Кочетов узган ўқ садоси аранг эшитилди. Эҳ-ҳа, бир-биримиздан жудаям олислаб кетибмиз. Бу оқшом учрашолмаслигимизга ишонч ҳосил қилдим. Чунки, ўрмонзор ва бунинг устига тиконли чангалзор тоғда тунда кезиш нодоннинг иши эди. Ҳафсалам пир бўлди. Бироқ на чора! Қўл қовуштириб ўтириб тонгни кутиш эса — йиртқичларга ем бўлишнинг ўзгинаси.

Мозандарон тоғларида йўлбарс ҳам, айиқ ҳам сероб. Тўнғизлар эса гала-гала. Бўрилар ундан ҳам кўп. Лекин, бўрилар ўрмон ҳокими йўлбарс билан айиқ полвон мавжудлиги важидан кўп ҳам айюҳаннос солиб «ув-в-в» тортишавермайди бу ерларда. Ногоҳ, нимадир шитирлади. Ўрмонда ҳар бало бўлиши эҳтимолдан ҳоли эмас. Аммо, бу шитирлаш мен учун бир қамчи бўлди. Лип этиб ёнгинамдаги қари эман тепасига чиқиб кетдим. Етти-саккиз метр чамаси баланддаги йўғон айрига миниб олдим. Бармоғим бешотар карабиннинг тепкисида. Боссам отилади. Шу алпозда дарахт айрисида узоқ ўтирдим. Ой ҳам анча баланд кўтарилганди. Бирдан хазонлар шатир-шитири авж олди. Мен ўтирган эманнинг икки ёнидан тўнғизлар галаси шитоб ўтиб кетди. Иккитаси катта, қолганлари хийла майдароқ. Карабинни тўғрилаб мўлжалга олишга ҳам улгиролмадим. Эҳ, аттанг... деганча қолавердим. Аҳён-аҳёнда қандайдир сирли товушлар эшитилиб тезда тинарди. Яна бир-бир ярим соатча вақт ўтди шекилли. Дарахт устида узоқ ўтириш осон эмаслигини умримда илк марта шу кеча пайқадим. Оёқ-қўлларим увишиб батамом карахт бўлаёзди. Ортиқча ўтира олмадим. Танамда зирқироқ пайдо бўлди. Оёқ ҳам, қўл ҳам ишламай қолди. Пастга тушдим. Шох-шаббаларни уйиб катта гулхан ёқдим. Атроф кундуздай ёришиб кетди. Бу мени ҳар қандай фалокат ва ҳалокатдан омон сақларди.

Тунги олов — йиртқич зоти учун даҳшат. Аллавақтгача гулхан ёнида ўтириб, ўзим сезмаган ҳолда, кўзим илинибди. Аланга тугаб, чўғнинг ўзи қолибди. Бироз кул ҳам босибди. Ногоҳ чўчиб, ҳушёр тортдим. Теграмда, ўн беш-йигирма қадам нарида нимадир аста-аста залворли одимлар... ҳар гал қадам босганида оёқ остидаги қуруқ хазонлар шитирларди. Аммо, ўзи кўринмасди. Ўрмон ҳокими ташриф буюрганига шубҳа қилмадим. Унинг одатини овчилардан эшитганман. Бир йўла саккиз-ўн метрга сакрай олишини, ўлжани тишлаб улоқтиришини ҳам айтишганди. Зарур бўлганда дарахтга ҳам яхшигина сапчир экан. Йўлбарс атрофимда паналаб, тўхтаб-тўхтаб бир марта айланди. Иккинчи марта айлана бошлаганида гулханни катта қилиб ёқиб юбордим. Йўғон-йўғон ёғочларни олов устига қалаштирдим-да яна дарахтга чиқиб кетдим. Бошқа пастга тушмадим. Дарахт айрисида узоқ ўтирдим.

Машриқ оқара бошлаганини кўргач, дилимда чироқ ёнгандай, аллақачон увишиб қотиб қолган оёқ-қўлларимга жон киргандай бўлди.

Тонг ёришиши биланоқ қишлоққа шошилдим. Кошифий даргоҳига қадам қўйганимда офтоб аллақачон само сайрини бошлаган эди.

— Саша келдими?

— Не, на омад! (Йўқ, келмади!).

Ўтирмасдан турганча бир финжон қаҳва ичиб, изимга қайтдим. Хаёлимдан «тирикмикан?» деган савол кечарди. Жуда хавотирда эдим. Ёғоч кўприкдан ўтиб, Кочетов кетган томонга юрдим. Ҳар эллик-юз қадам босгач, бор овозим билан уни чақирдим. Кочетов жавоб бермади. Ҳеч ерда изини тополмадим. Пешин арафасида сойга қайтиб келдим. Кўприкка етгач, Сашага кўзим тушди. У қаҳвахона эшигига суянган ҳолда гуноҳкорлардай елкасини қисиб мунғайиб турарди, юзида сохта илжайиш бор эди...

Тунги адашиш иккаламиз учун ҳам бир умрга сабоқ бўлди. Эндиликда, ҳамиша бирга кезишга аҳд қилдик. Янги сўқмоқдан яна тоққа чиқиб кетдик.

— Фирқа билетингни қаерда йўқотгансан?

— Аниқ билмайман... Шу тоғда йўқолган... — деди анчадан кейин.

Бундай ғалати ва ланж жавобдан мен андак ажабландим ва кўнглимда ғашлик пайдо бўлди. Очиғи, Сашанинг ўзи ҳам менга ёқинқирамай қолди. Лекин, сир бой бермадим.

БИЗ ЯНА ЙЎЛГА ЧИҚДИК. Тинка-мадоримиз қуригунча роса тоғма-тоғ ошдик. Анча ичкариликда, баланд бир тоғнинг тепасида ёмғирдан пайдо бўлган каттагина кўлмак бор экан. Тўнғизлар балчиғида ағанаб, қирғоғига танасини ишқалайвериб, худди андаваланганадай силлиқ қилиб юборишибди. Бу кўлмак Сашага ёқиб қолди.

— Кечқурун шу ерда тўнғиз отамиз, — деди у.

Кочетов катта кўлмак соҳилига ўрнашди. Мен эса, унинг кўрсатмасига биноан, ариқсимон узун кўлмакнинг бошланишига, ғуж бўлиб ўсган ёш эманлар панасига чўкдим. Қош қорайиб, кўкдаги ой тиниқлаша борди. Унинг ёғдуси шохлар оралаб ерга тушиб, атрофни дурустгина ёритарди. Ҳар қалай, ўн беш — йигирма метр нарини бемалол кўрса бўларди. Бирдан пастда хазонлар шитирлади. Шитирлаган овоз тобора яқинлашарди. Бир маҳал рўпарамда ҳирсдай баҳайбат қоп-қора тўнғиз пайдо бўлди. У менга тикилиб тўхтаб қолди. Орамиз уч-тўрт қадамдан ортиқ эмасди. Карабинни кўтариб нишонга олишнинг ҳожати йўқ. Тепкини боссам кифоя эди. Ўқ қоқ миясига тегарди. Мен Сашанинг ўқ узишини кутдим. Ахир у кун бўйи биринчи бўлиб мен отаман деявериб миямни қоқиб қўлимга бердида. У отмади. Тўнғиз шу алпозда, менга тикилган ҳолда икки-уч дақиқа турди-да сўнгра ўнга бурилиб, пастга тушиб кетди.

— Нега отмадинг? — паст овоз билан сўрадим.

— Ётган эдим, карабинни ўнглаб бўлмади.

— Иштонингни булғамадингми? — дедим кесатиб. Бундай дейишимга сабаб, агар шу баҳайбат тўнғиз ҳамла қилса борми, мени ёриб ташларди. Яхшиямки, бу ерларда ҳеч ким ов қилмайди. Яъни, ҳайвонлар безовта бўлган эмас. Акс ҳолда, ўзини ҳимоя қилиш учун ҳужумга ўтган бўларди. Бу ерларда овчилар кезмаслигининг сабаблари талай. Биринчидан, эронлиларда туфанг йўқ. Иккинчидан, мусулмонлар учун тўнғиз гўшти ҳам, айиқ гўшти ҳам ҳаром ҳисобланади. Учинчи сабаб, бу ерларда ўрмон ҳокими йўлбарс яшайди. У ўта қудратли, ҳам ўта даҳшатли йиртқич. Шу важдан Чангали Мозандарон тоғларида қурол билан кезишга ҳар кимнинг ҳам юраги дов бeравермайди. Натижада, бу ердаги паррандаю даррандалар чўчиш, ҳуркиш нималигини билмайди. Тўнғизлар башарти йўлбарс, айиқ ҳидини сезса, тезда ўзларини четга олишади — жуфтакни ростлаб қочишади. Уларни бошқа бирон ҳайвон безовта қилолмайди. Одам ҳиди эса, улар учун янгилик.

Бир неча сония ўтгач, тағин пастдан шитирлаган овоз эшитилди. Бу гал рўпарамда олдингининг ярмича келадиган, жунлари сийрак ва нисбатан оқариб кетган қари тўнғиз пайдо бўлди. Олдингиси келибоқ менга тикилиб эди. Буниси менга эътибор бермай, сув хўплади-да бурнидан фавворага ўхшатиб пуркаб юборди. Мен шалаббо бўлдим. Томоғи тагида тўрвадек меши ҳалпиллаб турарди. Қимир этмадим. У ҳам менга бир-икки дақиқа тикилди. Кейин хур-хур қилиб ер искаб олдингисининг изидан пастга тушиб кетди. Олдингиси — мегажин, кейингиси қобон эканлигини шунда англадим. Қобон мегажин изидан илиқиб келган экан. Ўзи кичик бўлса ҳам унинг олдинги иккита қозиқ тиши узун эди.

— Нима, йўлбарс кутяпсанми, бу гал ҳам отмадинг? — дедим зарда аралаш.

Кочетов «хе»... деб сўкинди. Йўғонлиги ўқлоғдай эман карабинни тўғрилашга ҳалақит берибди...

Бир соатдан зиёдроқ вақт ўтди. Яна пастда хазонлар шитирлади. Бу сафар рўпарамдан эмас, анча ўнгроқда — ўн-ўн икки қадамча нарида эшакдай қора тўнғиз пайдо бўлди. У мени кўрди. Асабим ниҳоят даражада таранглашди. Ана отади, мана отади... Кутяпман... Отмади. Ортиқча кутолмадим. Карабинни шартта тўнғиз томонга тўғрилаб тепкини босиб юбордим. Ўқ варанглаб кетди. Ўрмон, тоғ-тошлар гумбирлади. Тўнғиз думалоқ ошиб қочдими, чир айланиб қочдими нимқоронғида яхши пайқай олмадим. Лекин, у жуда тез даф бўлди.

— Ҳа?! — дедим Кочетовга важоҳат билан боқиб. — Менда ўчинг борми?! Йиртқичларга едирмоқчимисан мени?!! Нега отмадинг?

УБУ ГАЛ БИРОН ВАЖ-КОРСОН ТОПОЛМАДИ. Нима ҳам дея оларди. Ахир, мени уч марта йиртқичларга нишон қилиб берди. «Биринчи мен отаман, кейин сен отасан!» — деган талабини бажардим. У учала гал ҳам отмади.

— Энди, кимга рўпара келса, ўша отади...

Кўлмак ёнида яна алламаҳалгача ўтирдик. Бироқ, энди ҳеч нарса келмади. Ўша пайтларда тажрибасизлигимиз туфайли кўп нарсани тушунмаган эканмиз. Бу овлоқни тезда тарк этиш зарурлигига фаросатимиз етмабди. Нега деганда, милтиқ овози янграб, ўрмонга борут (порох) ҳиди таралгач, шундан кейин бу ерга бирон жондор келмаслигини, шунингдек, ёввойи ҳайвонларда хатарли жойни яхши эслаб қолишдек сезги мавжудлиги каби қатор сирлардан мутлақо бехабар эканмиз.

Хуллас, овимиз бошқа юришмади.

Полкдан чиққанимизнинг учинчи куни. Халтадаги заҳиралар тугаган. Нонуштасиз пешингача тоғма-тоғ санқидик. Уфқда булутлар пайдо бўлди. Ҳазар (Каспий) денгизи томондан бостириб келарди. Салдан кейин шамол, сўнгра бўрон кўтарилди. Осмонни бир пасда қора булут ўраб олди. Худди ёнбошдан қилич солгандай, кучли жала қиялаб савалай кетди.

Биз жала тўхташини кутишга мажбур эдик. Кечга яқин тўхтади. Жуда ичкарилаб кетган эканмиз. Туртиниб-суртиниб, бир неча марта тойиб-йиқилиб, лойга беланиб хуфтонларда соҳилга келдик. Келдигу ҳайратдан ҳанг-манг бўлдик. Сой Помирнинг Вахш дарёсини эслатар, тошиб-жўшиб ҳайқириб оқарди. Шиддат билан келаётган қудратли оқим кўприк вазифасини ўтовчи узун ва йўғон хариларни, ҳатто уларни кўтариб турган одам бўйидан баланд баҳайбат харсангларни ҳам думалатиб оқизиб кетганди. Узун-калта ёғочлар, чўққи ва ёнбағирлардан кўчган палахса-палахса музлар тўлқинлар ўркачида лапанглаб, қалқиб-қалқиб оқарди. Нима қиларимизни билмай бошимиз қотиб қолди. Ҳаво совуқ эди. Бунинг устига тоғдан эсган муздай изғирин худди бигиз бўлиб аъзойи баданимизга санчиларди. Уст-бошимиз, ич кўйлагимизгача аллақачон жала дастидан ивиб ҳўл бўлганди.

Сойдан кечиб ўтиш режамиз хомхаёл бўлиб чиқди. Энди қишлоққа боришдан бошқа иложимиз қолмаганди. Сой ёқалаб тепага қараб юрдик. Қишлоқ зимистон оғушида эди. Фақат биргина бостирма устунида тошфанор милтилларди. Аввал шу ерга бормоқчи бўлдик. Кейин бу фикрдан қайтдик. Ёнидаги бошқа хонадон эшигини секин тақиллатдик. Эшик аста очилди. Ўрта яшар, соқолдор уй эгаси қуролли ҳарбийларни кўриб ажабланди.

— Ассалом алайкум, — дедим мен.

— Марҳабо... Шумо муслим?

— Алҳамдулилло мо муслим.

Тил билиш катта фазилат эканлигини мен илк марта ўшанда туйдим. Уйга кирдик, хона ичи каттагина экан. Бештами-олтита катта-кичик қоракўз болалар биздан кўзларини узмасди. Бурчакдаги ўчоқда чала ғўлалар оғир ёнарди. Бизнинг ачинарли аҳволимизни кўрган мезбон дарров тўрт-беш палённи чала устига қалаштирди. Олов бир пасда лангиллади.

Биз ўчоқ олдини бутунлай эгалладик. Ҳўл гимнастерка билан шимларни олов таптига қўйдик. Мезбон сув тўлғазилган танкани менга узатди. Ўчоққа тиқиб қўйдим. Кейин дастурхон ёзди. Бир ҳовуч кишмиш билан иккита лаваш олиб келди.

Кун бўйи туз ҳам тотимаганлигимиз оқибатида бўридай оч эдик. Совуқ суяк-суягимиздан ўтиб кетган экан. Бир-икки пиёладан чой ичгач, баданимизга иссиқ югурди. Дастурхонга яна иккита лаваш олиб келиб қўйди. Уни ҳам паққос туширдик. Сўнгра кийимларни оловга тутиб қуритиб кийиб олдик.

Мен Саша билан маслаҳатлашиб, тунаганимиз ҳамда нон-туз ҳақи маъносида чўнтагимдан бир туман (червон) чиқариб Бабр Муҳаммад Муинга узатдим.

— Биз шўравийларни эъзоз қиламиз. Пул даркормас! — деди. Олинг, деб қайта-қайта қисталанг қилдим. Олмади. Қашшоқ бўлса ҳам жуда инсофли, меҳмондўст одам экан.

Бугун тўртинчи кун эди. Уйдан чиқиб тўғри соҳилга жўнадик. Ҳаво совуқ эди. У ер-бу ердаги кўлмаклар юзини муз қоплаганди. Сой кечагидан баттар даҳшатли ҳайқириб оқарди. Жала кўп ёғганлигининг далили эди бу. Сойнинг пасайишини кутишдан бошқа иложимиз йўқ эди. Яна тоққа чиқиб кетдик. Биз харсанглар панасида, қулаган дарахтда ўтириб мохорка чекардик. Саша аста тирсагимга туртди-да бош ирғаб тепага ишора қилди. Қия тош этагида такалар ўтларди. Мўлжални икки юз метрга сурдимда биттасини нишонга олиб тепкини босдим.

Шохлари худди чамбаракдай орқасига айланиб қайрилиб тушган, тиззалари қорайган така экан.

— Кабоб қиламиз! — деди Саша кафтларини бир-бирига ишқалаб. Оч эдик. Эрталабки нон-чой билан юрардик.

— Тузимиз ҳам йўқ, нонимиз ҳам. Яхшиси, қўналғага олиб бора қолайлик, — дедим Бабр Муҳаммад Муин уйини назарда тутиб.

— Маъқул фикр. У бечоралар билан баҳам кўрамиз! Кетдик!

Бабр Муҳаммад Муин мамнун кутиб олди бизни. У тузуккина қассоб ҳам экан, енг шимариб ишга тушиб кетди.

УЙ БЕКАСИ ГУЛРЎ АЖОЙИБ ПАЗАНДА ЭКАН. Жуда лаззатли қовурдоқ тайёрлабди. Бу оқшом хонадонда гўё катта байрам бўлди. Бечора болалар, оғзига қачон гўшт теккан билмайман, тўйиб гўшт еди. Камбағалнинг бир тўйгани — бой бўлгани деб шуни айтсалар керак.

Кочетов олтинчи куни фирқа билетини топди. Қўлимга олиб кўрдим. Билет ёмғирда намиқиб, ўнгиб кетибди.

— Энг муҳими — топилгани! Янгисига алмаштириб беришар, — дедим ҳужжатни унга қайтариб...

Муҳтарама ЭГАМБЕРДИ қизи

ПОЙИ ЎЗБЕКНИНГ

Темурнинг номини ёд этмади эл,
Тангрисиз салтанат-юраклар бўм-бўш.
Ўт қўйдик мачитга тарих гунг, халқ гўл,
Ўтирар Семурғнинг тахтида Бойқуш.
Ровийлар риёдан йигирар арқон,

Разолат жўш урар ғофил замонда
Аҳмад Яссавийсиз ўсдик беимон,
Адашдик етмиш йил чўли нодонда.
Мактабда ўқидик ўн йиллаб, бироқ,
Мозийнинг қум тутган кўзин очмадик.
Ибо қилмай дедик, қорани оппоқ,
Сўнгсиз гуноҳлардан нечун қочмадик?
Ранглари заъфарон касалманд аёл,
Рангсиз келажакни туғмасми, айтинг?
Зиё, меҳру-шафқат халқим билан қол,
Зилол қўшиқларим, юртимга қайтинг!
Онамнинг тили-да бу кун топди шон,

Отасин танимас, билмас ўз зотин.
Тулпорига миндир, она Туркистон,
Темурнинг манглайи шўр зурриёдин.
Даствўй тутмоқлик бас, ғаддор дастига
Домин узмоқ даркор сохта дўстликни.
Ўзлигини танит, қайтар аслига,
Узангида турсин пойи ўзбекнинг.

ЎТГАНЛАР ЁДИ

Оппоқ тулпор миниб чиққандим,
Йиқилдим, оҳ, тошга қоқилиб,
Орзуларим — кўзсиз фарзандим,
Йиғлагайман унсиз тикилиб,
Йўлим, сенда ўчим бор менинг.

Тумшуғинг қон, қўлинг қон билгум,
Кўзларингда жон беради тун.
Бўйнингдадир иккала қўлим,
Қора қузғун, эй қора қузғун, —
Ўлим, сенда ўчим бор менинг.

Кўз ёшимдан тупроқлар ёнди,
Эриб битди ноламдан тошлар.
Отам уйғонмади, уйғонди
Юрагимда армон, оташлар,
Бедардларда ўчим бор менинг.

Элин сотган номардни кўрдим,
Олчоқларни кўрдим одамхўр.
Қотил чангалида пул кўрдим,
Ҳақ кўзини мард айламас кўр,
Номардларда ўчим бор менинг.

Мир Алишер номин унутсам,
Шеър ишқида ёнмаса жоним.
Мени танир юртимда ким ҳам,
Болам демас Ўзбекистоним,
Беорларда ўчим бор менинг.

Имонсизга бош эгсам агар,
Дўстдан тониб мен хоинона.
Кўз очмайин, ер қилсин хазар,
Таним қолсин бемозор, она,
Мозорларда ўчим бор менинг.

Давлат тили тўғрисидаги Қонун қандай бажарилмоқда?

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» МАТБУОТ МАРКАЗИ АЪЗОЛАРИ ҲИКОЯ ҚИЛАДИЛАР

АВВАЛО ИШТИЁҚ СЎНМАСИН

Бугунги кунда ҳаётимизни транспорт воситаларисиз тасаввур қилиш қийин. Улар деярли ҳар соат, ҳар дақиқа коримизга ярайди. Кунига минг-минг тонналаб халқ хўжалиги юкларини ташишда асқотиб, оғиримизни енгиллаштиради, шунингдек, узоғимизни яқин қилиб, ҳожатимизни чиқаради. Кимлардир ҳар куни автобусда, кимлардир трамвай-троллейбусда ёки метрода ишга, ўқишга, бозор-ўчарга қатнайди. Шошиб турганлар таксидан, узоқ сафарга отланганлар эса ҳаво ва темир йўл транспорти хизматидан фойдаланадилар. Бинобарин, жамоат транспортига барчамизнинг ишимиз тушади. Бу тармоқ ходимлари ҳамиша эл-юрт хизматига ҳозиру нозир турадилар, мудом одамлар билан муомала ва мулоқотда бўладилар. Хўш улар ўз вазифаларини адо этиш жараёнида Ўзбекистон ССЖнинг Давлат тили тўғрисидаги қонунига қай даражада амал қилмоқдалар? Бу борада ўтган давр ичида қандай ютуқларга эришилди, йўл қўйилган хато-камчиликлар, ҳал этилиши лозим бўлган муаммолар нималардан иборат? Қуйида ана шулар хусусида фикр юритамиз.

ҚОНУН ҲАЗИЛНИ КЎТАРМАЙДИ

Биз жумҳурият Автомобиль транспорти вазири Лерик Ахметовни орқаворотдан ўз соҳасининг билимдони, замон ва давр талабларига ҳозиржавоб раҳбар сифатида билардик. Унинг Тил тўғрисидаги қонунни ҳаётга татбиқ этишда жонкуярлик кўрсатаётганидан ҳам яхши хабардор эдик. Шу боис мазкур соҳадаги ишлар билан танишишни у киши билан суҳбатлашишдан бошламоқчи эдик. Бироқ вазир қабулхонасига киргач, режамизни ўзгартиришга мажбур бўлдик. Лерик Ахметович иш билан ниҳоятда банд экан. Вақтни бой бермаслик ниятида шундоққина ўнг қўлдаги, эшигига. «Вазир ёрдамчиси Исмаил Зикриллаевич Файзуллаев» деб ёзиб қўйилган хонага кирдик. Ёрдамчи бизни илиқ қаршилади. Мақсадимизни билгач, қонун ижроси билан бевосита шуғулланувчи, «ответственний» шахс «замминистр» А. Исаев ҳозир «отпуска»да эканлигини маълум қилди. Шунга қарамай, бизни бу масаладаги ишлар билан «начальник управления кадров» Николай Сергеевич Ли таништириши мумкинлигини айтиб, пастки «этаж»га тушишимизни, Николай Сергеевичга албатта «документ»ларимизни кўрсатиб, ўзимизни «представлять» қилишимизни маслаҳат берди.

Худди шундай қилдик. Николай Сергеевич гапга чечан, чаққонгина киши экан, қонунни бажариш юзасидан вазирликда катта ишлар қилинаётганини фахр билан гапира кетди. Энг аввало, идорадаги барча битиклар, ахборотномалар ўзбекчалаштирилганини таъкидлаб ўтди. Дарвоқе, бу ўзгаришларни биз ҳам аллақачон илғаб улгурган эдик. Николай Сергеевичга учрашиш арафасида қаватларни бирров айланиб, даҳлизлардаги лавҳалар, кўргазмали тарғибот-ташвиқот қуроллари, автомобиль тарихи ва вазирлик ҳаётига доир маълумотлар, режа-топшириқларга тааллуқли кўрсаткичлар ўзбек тилида ёзилганининг гувоҳи бўлгандик. Айни чоғда хоналар эшикларидаги ва қабул кунлари ҳақидаги маълумотномаларда ўзбек исм-шарифлари «Зупарходжаев», «Парпиходжаев», «Дадакузиев», «Ядгаров», «Балтаев» тарзида бузиб ёзилганини ҳам назардан қочирмаган эдик. Шу ҳақда сўз очишимиз биланоқ суҳбатдошимиз «Исм-шарифлар таржима қилинмайди», деб чўрт кесди. Сўнгра: «Мана, масалан, менинг исм-шарифим ўзбекчада қанақа бўлади?» деган саволни бериб ўзича бизни мот қилмоқчи бўлди. Бу борада унга бўлим ходимаси Н. Айрумова ёрдамга келди. «Қонун-қоида бўйича исм-шарифлар паспортда қандай битилган бўлса ҳамма жойда ва ҳамма ҳужжатларда шундай ёзилиши ҳамда талаффуз қилиниши шарт!» деб туриб олди. Сўзининг исботи сифатида икки-уч ходимнинг шахсий варақасини олиб кўрсатди. Албатта, биз ҳам бўш келмадик. Аслида исм-шарифлар миллий шаклда ёзилиши ва талаффуз қилиниши лозимлигини, бироқ айрим масъул ходимларнинг масъулиятсизлиги туфайли узоқ йиллар давомида кишининг шахсини билдирувчи ҳужжатларни тўлдириш жараёнида мусулмонча исм-шарифлар истаган талқинда истаганча бузиб қайд этилганини айтдик. Эндиликда ўша ҳужжатларни рўкач қилиб, кунда омманинг нигоҳи тушадиган жойларда яна ўтмиш хатоларини такрорлаш инсофдан эмаслигини эслатдик. Афсус, уринишларимиз зое кетди. Суҳбатдошларимиз фикрларида қолишди. Шундан сўнг уларнинг шахсан ўзлари ўзбекчани қай даражада тушунишлари билан қизиқдик. Эвазига Николай Сергеевичдан «Мен корейсчани яхши тушунаман» деган мужмал жавобни эшитдик. Н. Айрумова эса, гарчи 14 йилдан буён шу соҳада ишласа-да, қонун қабул қилингандан буён 20 ойдан ортиқроқ вақт ўтган бўлса-да, ўзбек тилини лоақал хизмат бурчи даражасида ҳам билмас экан. Аммо у бундан заррача хижолат чекмади. Аксинча, бепарво оҳангда «Ҳали бундай талабга жавоб беришим учун 6 йил бор», деб писанда қилди. Дўппи тор келганда, «Мен бугундан эътиборан меҳнат таътилидаман, ҳозир сизлар учун бу ерда йўқман», деб туриб олди. Шу аснода Николай Сергеевич кутилмаганда расмиятчиликка ўтди. Аввалига бундай текшириш ўтказиш бўйича бизда бирор «тематик план» бор-йўқлиги билан қизиқди. Сўнгра боягина ўзи қўлимизга тутқазган, биз ҳали танишиб ҳам улгурмаган, қонуннинг бажарилишига оид аллақандай ҳужжатни «Бунга ҳозирча вазир имзо чекмаган, кўриш мумкин эмас», деб олиб қўйди.

Начора, у кишига ҳозир расмиятчиликнинг мавриди эмаслигини, биз матбуот маркази аъзолари, қолаверса, журналист ҳамда муҳарририят ходимлари сифатида қонун ижроси билан қизиқишга ҳақимиз борлигини тушунтирдик. Шундан сўнг Николай Сергеевич бироз ҳушёр тортди. Пировардида, «Менинг исм-шарифимни ўзбекчага таржима қилиб беринг-чи», деган бояги гапни ҳазиллашиб айтувдим», деб бот-бот таъкидлай бошлади.

Биз-ку, ҳазилни тушунамиз. Азбаройи ўзбекона бағрикенглигимиз, табиатан кечиримлилигимиз боис гоҳида нафсониятимизга тегадиган гапни ҳам кўнглимизга оғир олмаймиз. Лекин қонун-чи? У ҳазилни кўтарадими? Йўқ! Қонун энг аввало ижрони тақозо этади. Вазирликда эса бу жиҳатдан ҳали мақтанишга арзигулик иш қилинганича йўқ. Тўғри, қонун ишлаб чиқилган, зарур тадбирлар белгиланган. Шунга кўра махсус курслар очилиб, уларда ўзбек тилини билмайдиганлар бепул ўқитилган. Муҳрлар ўзгартирила бошланган, айрим йўриқномаларнинг ўзбекча нусхалари яратилган. Кўргазмали воситалар Давлат тилида битилмоқда. Йиғилишлар ва мажлислар икки тилда ўтказилмоқда. Бироқ иш юритишда, мажлис-йиғинларни расмийлаштиришда, буйруқ-қарорлар чиқаришда жиддий ўзгаришлар сезилмаётир. Бу жараёнларда ҳамон рус тилининг мавқеи устунлик қилмоқда. Оқибатда ортиқча вақт, меҳнат ва сарф-харажатга йўл қўйилмоқда. Қуйи бўғинлар билан ёзишмалар икки тилда олиб борилмоқда. Жумладан, вазирликка ўзбек тилида келаётган хат ва аризалар аввал русчага ўгирилмоқда, сўнгра шу тилда жавоб тайёрлангач, яна ўзбекчага таржима қилиниб тегишли жойга жўнатилмоқда. Боиси — бу ерда ишловчиларнинг аксарияти Давлат тилини билишмайди. Боз устига, қатъий назорат ва талаб йўқлиги туфайли уларда ўзбекчани ўрганишга иштиёқ анча сусайиб кетган.

Яна бир гап. Бизда ҳозирча транспорт соҳасига оид жуда кўплаб сўз, иборалар ва атамаларнинг ўзбекча муқобиллари йўқ, техник адабиётлар ва қўлланмалар асосан рус тилида. Вазирлик шуни ҳисобга олиб соҳага дахлдор айрим йўриқномаларнинг ўзбекча нусхаларини яратишга киришган. Чунончи, ўтган йили унинг ташаббуси билан «Ўзбекистон» нашриётида «Автомобиль нақлиёти ходимлари учун русча-ўзбекча луғат» чоп этилди. Жузъий камчиликларидан қатъий назар, бу ишни қўллаб-қувватлаш зарур. Бироқ луғат жуда оз миқдорда — атиги минг нусхада чиқарилган. Бу, таъбир жоиз бўлса, қуриган дарё ўзанига атиги бир-икки томчи сув қуйгандек гап. Бизнингча, вазирлик келгусида ўзбек тилида нашр қилинадиган адабиёт-қўлланмаларни кўпроқ чиқаришни йўлга қўйиши мақсадга мувофиқдир. Бу жараёнда техник атамаларнинг асл маъно-моҳиятини яхши биладиган тилшунослар ва мутахассис-таржимонларни ишга жалб этиш ҳам жуда зарурдир.

УСТИ ЯЛТИРОҚ, ИЧИ ҚАЛТИРОҚ

Табиий, энди савол туғилади: хўш, вазирликка қарашли жамоаларда аҳвол қалай? Бир қарашда, рисоладагидек. Барча шаҳар-вилоятларимиздаги йўловчилар ташиш автохўжаликларида, йирик ва кичик автобекатлар жамоаларида қонунни бажаришга ҳаракат, интилиш бор. Жойларда транспорт қоида-тартиблари, ҳаракат йўналишлари, ахборот-маълумотномалар, ёзма ва оғзаки эълонлар давлат тилига ўтказилган. Лекин ўзбекча ҳарфли ёзув машинкалари, ҳужжатларни маҳаллий тилда тўлдирадиган котиба-машинисткалар, малакали таржимонлар етишмайди. Аксарият жамоаларда иш юритиш рус тилида, айримларида қонун ижроси жуда суст. Тошкент шаҳар йўловчилар ташиш автотранспорт ишлаб чиқариш бирлашмаси ва унга тобе корхоналарда бўлганимизда, бир-бирига зид манзараларга дуч келдик. Бирлашма маъмуриятида, гарчи ҳали кўплаб битиклар русча бўлса-да, қонун ижросига дахлдор анча ишлар қилинган ва қилинмоқда. Вақти-вақти билан улар ҳақидаги ҳисоботлар эшитилиб турибди. Натижада 1-, 3-, 4-, 8-автохўжаликларда ижобий ўзгаришлар рўй берди. Айниқса, Абдуманнон Тошпўлатов раҳбарлик қилаётган 1-автокомбинатда амалга оширилган ишлар ибратлидир. Бу ерда барча ишлар — қоғозу ҳужжатлардан тортиб, комбинат ҳовлисидаги, маъмурият биноларидаги битиклар, шиор-лавҳалар — ҳамма-ҳаммаси миллий тилда. Лекин 2-автокорхона ва 2519-автоколоннага киргудек бўлсангиз, энсангиз қотади. Негаки, деярлик ҳар қадамда русча ёзувларга дуч келасиз. Афтидан, қонун қабул қилинган дастлабки кезларда бу жамоаларда номигагина давлат тилига ўтиш бошланган-у кейинчалик ҳаммаси ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Ана шунинг оқибатида ўзбек тилини ўрганиш ҳам қониқарсиз аҳволда. Акс ҳолда, 2-автокорхонада 4 йилдан бери ишлаётган котиба аёлнинг мутлақо ўзбекчани билмаслиги, бизнинг «Бошлиқ ёки муовини борми?» деган оддийгина саволимизга ҳам тушунмаганини қандай изоҳлаш мумкин? Наҳотки, 4 йил ичида лоақал икки оғиз сўзни ўрганиш шунчалик қийин бўлса? Йўқ, қийин эмас. Бунинг учун аввало одамнинг ўзида озгина иштиёқ, кунт-ҳафсала, туб аҳолига нисбатан ҳурмат бўлиши керак. Афсуски, элга ҳурматсизлик, ҳатто қонунни менсимаслик кайфияти рус забонли ҳайдовчилар ва паттачиларда ҳам бор. Ишонмасангиз, улар ишлаётган автобусларга чиқинг, бирортаси иш вақтида, лоқал номига бўлсин, ўзбекча лутф қилишни хаёлларига ҳам келтирмайдилар. Ҳолбуки, улар ҳар куни, ҳар соатда аҳоли билан мулоқотда бўлишади. Бундай шароитда маҳаллий халқ тилини осонгина ўзлаштириб олиши мумкин.

Жамоат орасида ишловчиларнинг аҳволи шундай бўлгач, қолганлар ҳақида гапириб ўтиришнинг ҳожати ҳам йўқ. Борди-ю, фикримизга қўшилмасангиз, истаган пайтингизда таксига буютмалар қабул қилувчи «062» хизматига қўнғироқ қилинг. У ерда ишловчи бошқа миллат вакилларининг тиллари ҳануз ўзбекчага келишмайди. Улар такси ҳайдовчилар билан эфир орқали алоқада бўлганларида ҳам фақат рус тилида гаплашадилар. Бундай манзараларни кўрганда ўзбек тилини ўргатиш учун кетган ортиқча меҳнат, вақт ва маблағни ўйлаб, ичингиз ачишади. Ундан кўра шу вақт ва маблағларни транспорт хизматини янада яхшилашга сарфласак, минг карра афзал эмасми, деган хаёлга борасиз.

Эътироф этиш жоиз, пойтахтимиздаги «Самарқанд», «Тошкент» автобекатларидаги аҳвол бирмунча дуруст. Бинолар ичкарисидаги ва ташқарисидаги ёзма манбалар имкон қадар ўзбек тилида битилган. Ўрта Осиё темирйўлининг Тошкент станциясига қарашли Жанубий вокзалдаги ишлардан ҳам кўнглингиз бироз таскин топади. Аммо, барибир, камчиликлар кўп. Автобекатлардаги ва вокзаллардаги паттачилар мижозлар билан ўзбек тилида эркин-эмин гаплаша олмайдилар. Ўзбекистон фуқаролар авиацияси бошқармаси паттахоналарида ҳам айнан шундай ҳолнинг шоҳиди бўласиз. Ўзбекча кўрсаткич ва лавҳаларда, учиш қонун-қоидаларидан кўчирмаларда имловий хатолар ғиж-ғиж. Энг қизиғи, бошқарма маъмурияти жойлашган бинода бирорта ҳам ўзбекча лавҳага кўзингиз тушмайди. Бундай аҳволда раҳбарият бошқалардан қонун ижросини талаб қилиши даргумонлиги аниқ.

Юқорида айтилганлардан кўриниб турибдики, ҳали транспорт соҳасида Тил тўғрисидаги қонунга қатъий риоя қилинаётгани йўқ. Ютуқлардан кўра хато-камчиликлар кўп. Албатта, бу ўринда биз ҳал этилиши қийин бўлган муаммолар ҳам борлигини инкор этмаймиз. Узоқ йиллар давомида ўз халқимизга ишонмадик, улар орасидан шу соҳани пухта эгаллаган малакали мутахассислар етиштиришга эътибор бермадик. Оқибатда кўпгина транспорт идораларидаги масъулиятли иш ўринларини чеккадан келган кишилар эгалладилар. Бунинг учун уларни айбламоқчи эмасмиз. Фақат бир нарсани барибир такрорлашга мажбурмиз. Уларда ҳали ўзбек тилини ўрганишга бўлган иштиёқ кўнгилдагидек эмас. Ўйлаймизки, Ўзбекистон автомобиль транспорти вазирлиги, Ўрта Осиё темирйўлининг Тошкент станцияси маъмурияти ҳамда жумҳурият фуқаролар авиацияси бошқармаси мутасаддилари келгусида бу жиҳатдан жиддий чоралар белгилайдилар, қонуннинг бажарилиши учун сидқидилдан жон куйдирадилар.

Тоҳир ДОЛИЕВ,
Абдунаби ҲАЙДАРОВ

ИЛМИЙ САФАР

Кеча «Ёш ленинчи» рўзномасининг ташаббуси билан ташкил этилган «Амир Темур ўтган йўллар бўйлаб» илмий экспедицияси йўлга чиқди. У йигирма кун мобайнида Самарқанд ва Қашқадарё вилоятларидаги буюк бобокалонимиз Амир Темур номи билан боғлиқ тарихий жойлар бўйлаб изланишлар олиб боради. Мухбиримиз сафар олдидан экспедиция раҳбари, филология фанлари доктори, профессор Малик МУРОДОВ билан суҳбатлашди.

— Сўнгги йилларда халқимиз ўтмишига, тарихий шахслар ҳаётига қизиқиш кучайди, — деди М. Муродов. — Зотан, ўтмишни билмай, уни чуқур ўрганмай туриб миллий қадриятларимиз, маънавий меросимиз, ўзлигимизни англаш мушкул. Амир Темур ва темурийлар ҳукмронлиги даври эса халқимиз тарихининг энг муҳим ва бетакрор босқичларидан биридир. Зеро, темурийлар сулоласи жаҳон фани ва маданиятига буюк ҳисса қўшган кўплаб саркардалар, олимлар, шоирлар, тарихчилар, тилшунос ва исломшунослар, ҳаттотларни етказиб берган. Биз илмий саёҳатимиз давомида темурийлар даври меъморий ёдгорликлари, фан ва маданияти, халқ оғзаки ижоди, китобат, ҳаттотлик ва амалий санъатига оид маълумотларни илмий нуқтаи назардан қайта кўздан кечирамиз. Этнография, халқ педагогикаси, урф-одатлари, удумлари ва расм-русумлари, шунингдек, деҳқончилик, чорвачилик, боғдорчилик, ўрмончилик, суғориш иншоотлари, умуман, оддий халқнинг маърифати ва маданиятига оид қимматли манбаларни тўплаймиз.

Албатта, Амир Темур шахси, нуфузи, амалга оширган ишларини ўрганиш, жафокаш халқимиз ҳаёти, унинг бунёдкорлиги, темурийлар ҳукмронлик қилган жойлардаги халқлар ва элатларнинг ўзаро алоқаларига ҳам кенг эътибор берилади. Амир Темур туғилган, ўсиб-улғайган жойлар, Қашқадарёдаги машҳур Темур ғори, мақбараларини ҳам кўздан кечирамиз, илмий жиҳатдан ўрганамиз.

— Экспедиция иштирокчилари ва бу ишга хайриҳоҳлик билдирган, моддий жиҳатдан сизларни қўллаган мутасаддилар кимлар?

— Илмий сафаримизда тарихчи, адабиётчи, санъатшунос олимлар, мўйқалам усталари, институтларнинг ўқитувчи ва фольклоршунослари, тилшунос олимлари қатнашадилар. «Ўсар» ва «Турон» бирлашмалари кино ва фотосуратчилари, ишчилар, бахши-шоирлар, колхозчилар, ҳатто ошпазлар ҳам иштирок этиш истагини билдиришди. Уларнинг ҳар қайсиси ўз ҳисобидан экспедиция жамғармасига 200 сўмдан пул ўтказишди. Илмий сафарга раҳнамолик қилишни эса Андижон вилоят Тинчликни ҳимоя қилиш қўмитаси ва тинчлик жамғармаси бўлими, Тошкент шаҳридаги автотранспорт корхонаси, Жиззах тўқимачилик ишлаб чиқариш бирлашмаси ўз зиммаларига олдилар.

Шуни ҳам айтиш керакки, мазкур илмий экспедиция мунтазам давом этади. Ҳозирги саёҳатимиз кўп йилларга мўлжалланган йирик илмий экспедициянинг дастлабки босқичи, бош[ла]нишидир. Келгуси йиллар[да] унинг кўлами ке[н]гаяди. [Б]у кейинги босқич[ла]рда Ўрта Осиё ва Кавказо[рти] жумҳуриятлари, қатор Шарқ мамлакатларидаги темурийлар сулоласи билан боғлиқ жойларни ҳам ўрганмоқчимиз. Шунингдек, «Бобур ўтган йўллар», «Навоий ўтган йўллар», «Улуғбек ўтган йўллар» бўйича ҳам илмий саёҳатлар ташкил этилади. Биз бу экспедицияларда тарихимизга адолат нуқтаи назаридан ёндашишни асосий мақсад қилиб олганмиз.

— Экспедициянинг амалий аҳамиятини қандай тасаввур этасиз?

— Бу кўп жиҳатдан экспедиция иштирокчиларининг фидойиликлари, изланишлари, истеъдодларига боғлиқ. Агар ишимиз унумли бўлиб, режаларимиз ам[алга] ошса, Темур ва темур[ийлар] ҳақида ҳаққоний ёзил[ган ки]тоблар, сафарномал[ар, ал]бомлар, саёҳатбоп [...]лар юзага келади. [...] саддаги изланишлар [...] да темурийлар қад[ам]лари бўйлаб жумҳу[ри]мизда «Туризмнинг [...] халқаси» вужудга ке[лиши] мумкин. Бу — шубҳаси[з ...] рижий сайёҳларда ҳам[...] ни пайтда, ўз юрти, [...] ўтмиши, тарихини ўрган[иш]га катта эҳтиёж сезаё[тган] бугунги ёш авлодимизда [ҳам] катта қизиқиш уйғот[ади], деган умиддамиз.

Экспедиция йўл олган манзиллар харитаси

ЭНДИ ҚАНДАЙ ЯХШИ ИШЛАЙ?

«Коммунизм» жамоа хўжалигида соғувчи бўлиб ишлайман. Бу касбда меҳнат қилаётганимга 30 йилдан ошди. 7 нафар фарзандим бор. Ўғилларимни уйлантирганман, қизларимни турмушга чиқарганман. Ҳалол меҳнатим туфайли турмушим ёмон эмас. Бироқ мени бир нарса қийнайди: оддий меҳнаткаш бўлганим учунми арзимни ҳеч ким тингламаяпти.

Чорвадорларнинг районлараро йиғилишида юқори натижага эришган соғувчига 2141 — «Москвич» енгил машинаси берилиши ваъда қилинган эди. Кейин беш йиллик натижалар кўриб чиқилиб, ғолиб бўлганимни айтишди. Ваъда қилинган машина бизга тегар экан деб, оила аъзоларимиз жуда хурсанд бўлишди. Афсуски, хурсандчилигимиз узоққа чўзилмади, югур-югур бошланди. Кирмаган идорам, учрашмаган раҳбарим қолмади.

5 йиллик ғолиби Тилакова Норбибига бир дона 2141 — «Москвич» енгил машинаси берилсин, деган қоғозни кўтариб, Узун район ижроия қўмитаси раиси ҳузурига кирсам, у киши «Москвич» оласиз деб ваъда берди. Сўнгроқ бу сўзидан ҳам қайтди. Иложсиз қолганимдан кейин Термизга бордим. Аммо вилоят партия қўмитасининг котиби қабулига кира олмадим. 200 км йўл босиб бесамара кетавераманми, деб вилоят аёллар Советига кирдим. Арзимни эшитишгач, бу «чистий женский» масала эмас, деган гапни айтишди. Вилоят партия қўмитасининг котиби, вилоят аёллар Советининг раиси, мендек оддий меҳнаткашни, қўлида фармойиш билан келган ишлаб чиқариш илғорини қабул қилмаса, сўзини тингламаса, бошқа кимни тинглашаркин? Ахир, социалистик мусобақа ғолибига деб ажратилган машина қаерга кетди? Менинг аҳволимни кўрган бошқа ҳамкасбларим, қолаверса, ўзим энди қандай яхши ишлашим мумкин.

Гапирсам, гапларим кўп. Қисқаси, бизда ҳар бир машинага қўйилган устама баҳо бор. Шу пулни бермаганим учун овораю сарсон бўлиб машина ололмай юрибман, шекилли. Илтимосим шуки, менга ёрдам берсангизлар.

Норбиби ТИЛАКОВА
Узун райони

Мадад ЧОПАРИ

НАФАҚА ОЛИШИМГА КЎМАКЛАШИНГ

Ҳурматли ҳафталик ходимлари!

Ушбу мактубни сизлардан ёрдам сўраб ёзаяпман. Мен, Хурсанд Фақирова 1938 йилда Шофиркон районидаги Жўйрабод қишлоқ Советининг Саримозор қишлоғида туғилганман. Ёшлигимда отамдан айрилиб, аммамнинг қўлида қолиб, етимлик қийноқларини бошимдан кечирганман. Зўрға бир йилгина мактаб юзини кўрганман, бошқа ўқигани қўймаганлар. 1956 йилда турмуш қурдим. 1957 йилдан жамоа хўжалиги даласида ишлай бошладим. 1959 йилда биринчи, 1961 йилда иккинчи фарзандим туғилди. Шу йили қайнонам вафот этдилар. Кейин мен икки ёш болам ва кекса ногирон қайнотамга қараш учун уйда ўтириб қолдим, ишлай олмадим. 1970 йилдан яна далага чиқиб 1982 йилгача ишладим. 1987—1988-йилларда ҳам меҳнат қилдим. 1978 йилда ўнинчи фарзандим туғилди. ССЖИ Олий Совети Раёсатининг 1979 йилги фармонига биноан «Қаҳрамон она» унвонига сазовор бўлдим.

1988 йил 50 ёшга тўлдим. Нафақат олиш масаласида ижтимоий таъминот кенгаши раиси Ҳикмат Остоновга, жамоа хўжалигининг кадрлар бўйича назоратчиси Ўктам Умуровга учрашдим. Улар мени иш кунларимни ҳисоблаб чиқдилар. Ва «Иш стажингиз тўлиқ эмас, айрим ишлаган йилларингизда эса белгиланган иш минимумини бажармагансиз», деб нафақа тайинлашмади. Бунга сабаб, болаларимнинг кўплиги, ногирон ва ожиз бўлиб қолган қайнотамга қарашдан ортиб ишга чиқолмаганимдир. Ҳозир 53 ёшдаман. Икки келин олдим, тўрт қизимни узатдим. Яна тўйлар қилмоқчиман, аммо яшаш, маърака қилиш бизга ўхшаганлар учун жуда оғир бўлиб қолди. Наҳотки ўн болани тарбияласам, 53 ёшни тўлдирсаму ҳукуматимиз бирон имтиёз ёки нафақа бермаса? Бормаган жойим, учрашмаган кишим қолмади. Шофиркон район ижтимоий таъминот бўлимига, район ижроия қўмитасига ҳам ариза ёзиб бордим. Камбағалга ёрдам берай, аризасига адолатли жавоб қайтарай дейдиган замон ҳали келмаганга ўхшайди. Доно халқимизнинг **«Қорни очдан — қорни тўқни нима парвоси бор»** деган гап нақадар тўғри эканлигини энди англадим. Жамоа хўжалиги идорасига, район марказига қатнаб сарсон-саргардон бўлиб юрган мендек «Қаҳрамон она»га меҳр-шафқат қиладиган, аризамга тўғри жавоб берадиган киши бормикан! Сизларга мурожаат қилишдан мақсадим, менга нафақа ёки бирон имтиёз олишимга кўмаклашсангизлар.

Хурсанд ФАҚИРОВА
Шофиркон

Газетамизнинг шу йил 3 май сонида ҳурматли олим Аҳмад Алиевнинг «Амир Темурни ким ўйнайди?» деб номланган мақоласи чоп этилгач, муштарийлардан кўплаб мактублар олдик. Мактублар қатида уйғоқ хавотир: Амир Темур ролини ким ўйнайди? Яна бу мактубларда омонат турган кўприк устига кўндаланг қўйилган тўсиқ каби битта шарт: соҳибқирон ролини ўзбек миллатига мансуб актёр ўйнасин...

Худди шу мавзуда Ҳакима Рустамова (Янгийўл шаҳри), Боқижон Валиев (Чуст тумани), Равшанбек Аҳмаджонов (Қўрғонтепа тумани), Малика Ашурова (Қизилтепа шаҳри), Олим Қосимов (Фарғона шаҳри), Нажмитдин Сайфитдин ўғли (Тошкент шаҳри) ва бошқа ўртоқлар бизга ўз фикр-мулоҳазаларини ёзиб юборишган.

Жумладан Қамаши туманидан Раҳматилла Менгиров шундай ёзади: «Асосий гап Амир Темур ҳақидаги фильмни қайси давлат билан ҳамкорликда яратишда эмас, балки Жаҳонгир Темур ролини ким ўйнаши ҳақида. Мақолада ёзилишича, Темур ролига муносиб актёр Ўзбекистон тугул Ўрта Осиёда ҳам йўқ. Бу ролга инглиз ёки америкалик артистлардан бири таклиф этилар эмиш. Буниси энди анча мунозарали масала. Аввало, режиссёр Али Ҳамроевнинг «Ўрта Осиёда Темур ролига муносиб актёр йўқ», деган хулосасига қўшилмаймиз. Шу ўринда «Олдингдан оққан сувнинг қадри йўқ», деган мақол беихтиёр ёдга тушади. Ахир, қачонгача бу хил иш услуби давом этади?»

УЙҒОҚ ҲАВОТИР

ЁКИ «АМИР ТЕМУРНИ КИМ ЎЙНАЙДИ?» МАҚОЛАСИГА КЕЛГАН МАКТУБЛАРНИ ЎҚИБ

Акс садо

«Темур ва темурийзодалар жаҳон маданияти тарихида ўз ўрнига эга, — деб ёзади тарих фанлари номзоди Боқижон Матбобоев. — Кинорежиссёр Али Ҳамроев италияликларнинг моддий ёрдамида фильм яратмоқчи экан. Агар шундай бўлса, шошқалоқлик билан иш тутиш ярамайди. Асосий эътиборни кўпчиликнинг назаридан четда қолаётган масалаларга — фильм ғоясига, мақсади ва миллийлигига қаратиш зарур. Чунки, буларга аҳамият бермаслик, тарихимизга эътиборсизлик бўлади.

Мабодо мақсад фильм орқали Амир Темур шахсини рўкач қилиб пул кетидан қувиш бўлса, уни ўйлаб кўриш лозим...» Самарқанд тиббиёт институти профессори А. Қодировнинг фикри шундай: «Биз чет элларда, хусусан, Англияда Амир Темур ҳақида драма асарлари ёзилган, спектакллар қўйилган деб эшитамиз. Эндиликда соҳибқироннинг ўз ватанида яратилаётган фильм ва саҳна асарлари хориждагилардан ёмонроқ бўлмаслиги керак. Тарихий шахсларнинг ҳаётини чуқур ўрганмай, тарихий воқеаларнинг моҳиятини тушунмай туриб, тарихий фильм яратиш қандай бўларкин?» Хуллас, мактублар кўп, фикрлар ниҳоятда хилма-хил. Лекин деярли барча муаллифлар бир масалада муштарак фикрдалар: тарихга ва тарихий шахсларга эҳтиётлик билан ёндашмоқ зарур.

Шубҳасиз, уларнинг хавотири ўринли. Маълумки, мафкуравий биқиқлик натижасида узоқ йиллар тарихимизда ўтган бир қанча улуғлар номи ёмонотлиқ қилиниб, қораланиб келинди. Жумладан, Амир Темур шаъни ҳам. Ниҳоят қайта қуриш шарофати билан ҳамма нарса ўз аслиятига қайтар экан, унинг муборак номи ҳам яна ҳурмат билан тиллардан дилларга кўчмоқда, фаолияти ўз ҳаққоний баҳосини топмоқда. Сўнгги йилларда унинг ўзи ва у тузган салтанат ҳақида тарихий бадиалар, асарлар ёзилмоқда. Айниқса истеъдодли шоир Хуршид Даврон битаётган тарихий бадиалар таҳсинга сазовор. «Темурнома», «Темур тузуклари» асарларининг чоп этилиши маърифатли ҳаётимизнинг яна бир ютуғидир. Ва, ниҳоят, Амир Темур ҳақида фильм яратмоққа қарор қилингани а[...] шундай хайрли ишларга я[...] бир ҳиссадир.

Илк бор Амир Темурде[к] мураккаб шахс ҳақида фильм яратилиши кино усталаридан муайян жасорат ва тажрибани талаб этади. Аввало бу[н]дай масъулиятни зиммаларига олган фильм ижодкорларини табрикламоқ жо[из]. Бироқ «Фильм қай йўсинда суратга олинади, унда ки[м]лар иштирок этади-ю, бош роль ижрочиси, албатта, ўзбек бўлиши шартми?» каби кўпчилик газетхонларни ташвишлантираётган саволларга жавоб излашни назаримизда фильм режиссёри ва ҳомийларига қўйиб бермоқ керак. Чунки шу пайтгача халқимиз ҳурматига озми-кўпми сазовор бўлган тажрибали кинорежиссёримиз Али Ҳамроев давр тақозоси билан ёмон қовуннинг уруғидай кўпайиб бораётган, яъни ўтган улуғлар номини ҳуда-беҳуда тилга олиб, улар орқасидан ўзларини «миллатпарвар» қилиб кўрсатаётганлар сафида бўлишни ўзига эп кўрмаса керак. Ахир, бу фильмни яратаётганлар нафақат келажак, балки Амир Темур руҳи олдида ҳам жавобгардирлар. Энди бош роль ижрочиси масаласига келсак, аввало, саволни «Уни ким ўйнайди?» деб эмас, балки, «Ким қандай ўйнайди?» тарзида қўйсак, ҳақиқатга бироз яқинлашган бўлардик. Бинобарин, ҳамма гап ролнинг ҳаққоний, ҳаёт ҳақиқатига мос тарзда талқин этилишида қолган.

Беҳзод НОРБОЕВ

КАЛБ ВА ҚИЁФА

ДИЛ БАЁНИ

Одатда халқ эҳтиромига сазовор таниқли кишиларни, хусусан, атоқли ижодкорлари асарлари орқали яхши биламиз. ...ўғриroғи, яхши биламиз деб ўйлаймиз. Ростдан ҳам шундайми? Ардоқли мусаввир Абдулҳақ Абдуллаев кундаликларини ўқиган ўқувчи: «Йўқ, яхши билмас эканмиз», — дейишига ишончимиз комил.

Кундаликлар ёзиш, очиғи, ҳар кимнинг қўлидан келавермайди. Чунки бу нозик жанр ростини, фақат ростини ёзишни тақозо этади. Унда ёлғон бўлмайди. Кундаликни инсон ўзи учун ёзади, бинобарин, ростини ёзаётганлиги учун бошқалар кўз ўнгида мулзам бўлишдан чўчимайди.

Уйдирмалардан холи, қувонч ва ҳаяжон, ички изтиробларга тўла кўнгил изҳорини ҳеч иккиланмай жамоатчилик эътиборига ҳавола қилишга келсак, бунга эл кўзига ғайритабиий кўринишдан қўрқмайдиган кишиларгина жазм этадилар.

Ўзбекистон ССР халқ рассоми, Ҳамза мукофоти лауреати Абдулҳақ Абдуллаев элимизга манзур ва марғуб «Навоий портрети», «Аброр Ҳидоятов Отелло ролида», «Ойбек», «Абдулла Қаҳҳор», «Эркин Воҳидов», «Абдулла Орипов» каби портрет жанрлари орқали мусаввир сифатида танилган бўлса, кундаликларида кўз ўнгимизда ёруғ ижод йўлидаги изтиробларга бой, ўзи ва ўзгалар учун талабчан инсон, эл дардига дардкаш ижодкор, яхшилик, тўғрилик ва ҳалоллик учун курашчи сифатида намоён бўлади.

Келинг, азиз муштарийлар, яхшиси, бунга ўзингиз амин бўлинг.

1972 ЙИЛ

9 ИЮЛЬ

Стационардан чиққан кунларим бир савол тинчлик бермай қўйди: қани у соғайиш қувончи, соғайиш бахти? У гўё бордек, шу билан бирга йўқдек.

Стационардан чиқиш арафасида автобусда шаҳарга қайтаётганларни кузатиб, ҳавас билан боқардим. Ва ниҳоят ўзим шогирд қўшним Одил билан автобусда кетар эканман, орзиқиб кутилган у қувонч сезилмасди. Нимадандир алағда эдим.

Уйга етиб келгач ҳам, бу лаҳзаларни энтикиб кутгандим, юрагимни аллақандай паришонлик ва безовталик тарк этмаганди.

Икки-уч кун уйни тартибга келтирдим (бирон ёқдан келсам доим шундай қиламан). Аммо ўша савол ҳануз менга тинчлик бермасди.

Эҳтимол бу ҳали ёзишга киришмаганимдандир. Ана шу кунлар натюрмортни жадал бошлаб юбориш учун барча тайёргарликни кўриб қўйдим. Ҳозироқ ишга киришаман, ишончим комилки, кайфиятим кўтарилиб кетади. Яна бутун ҳаётим маъно ва мазмунга тўлади.

Ҳамма сир ана шунда эканлигига аминман!

19 ИЮЛЬ

Навоийнинг бошдан оёқ сиймосини муккамдан тушиб, ишлан ишлар эканман, шундай хулосага келаман: ҳами...ртма учун эмас, ўзим учун, ўз кўнгил эҳтиёжимни ...ш учун ишлаяпман, деб ўйлаш керак.

1973 ЙИЛ

5 МАРТ

... бир умр моддий бойлик, бошқалар эса маънавий ...лайдилар. Дастлабки тоифадагилар учун гўё ҳам...душмандек, йиққан хазинасини улардан яширади. ... тоифадагиларнинг бойлиги дўстларидир. Бу ноёб ...ини улар саховат билан улашишга тайёр. Улашган... камбағаллашиш ўрнига янада бойиб борадилар.

13 МАРТ

...зувчилар уюшмасида Мирмуҳсинни учратдим. У са...ач, телевизорда берилган «Навоий портретининг та...ўрсатуви ҳақида гапира кетди. Мирмуҳсинга кўрсатув ...нг нутқим жуда маъқул келибди. У портретнинг На...ларини қовуштириб турган биринчи вариантини ало...ҳидлади. Айтишича, бунда деярли ҳамма нарса — ...кир, давлат арбоби, энг муҳими шоир сиймоси му...

16 ДЕКАБРЬ

У мартаба, обрў — буларнинг ҳаммаси моддий бой...лик пулга ўхшаб ўзига жалб этгани-этган: ҳамма уларга ...ини, остонасини ялайди, сазовор бўлади.

Ағумроҳлик ва алдоқ каби пулга хос иллатлар уларда ҳамжуд.

1974 ЙИЛ

14 ЯНВАРЬ

Ҳогина она портретини юкларга қўшиб жўнатиб юбордикан бўлса худди тирик онамдан жудо бўлгандек кўзим ёшлаб ўтирибман.

«С эпопеяси» деярли ярим йил муддат (Москвада шахсий ...ргазмам қўйила бошлагандан буён) ўтгач тугалланди. Унинг бу қиёфасини йигирма йил қўмсаб яшадим. Доғистон музейи она портретини Москвада ташкил этилган кўргазмамга юборишни истамасди. Шахсан ўзим Ҳамзатовага хат ёзгач, портрет кўргазма ёпилишига бир ҳафта қолганда етиб келди. Чамаси, мактуб Ҳамзатовада чуқур таассурот қолдирган. Чунки мен хатни кўз ёш тўкиб, она қалбига мурожаат қилиб ёзган эдим-да.

Айтиш мумкинки, онамни бутун дунёга улуғладим. Навоий портрети билан у «Огонёк»да босилди. Энди ўз устахонамда, ажойиб ром ичра файз ва салобат тўкиб турибди. Бир нусхаси, шубҳасиз, музейга тушади (бир йўла икки нусха кўтарганман).

Бу фақат онам учун қилинган ғоят оғир, изтиробли меҳнат самараси эди. Қани, энди у ўз эгасига эсон-омон етиб борса. Шунда кўнглим жойига тушарди. Ахир, онам ҳам бундан яхшироқ ва гўзалроқ ром ичра макон топмиш.

... она, онажон...

1975 ЙИЛ

18 ЯНВАРЬ

...ага дуч келмайин ҳамма-ҳаммасидан бахт излаш — ... моҳияти гўё шунда. Шуни ҳис этаманки, бу ўринда ...атда майда-чуйда деб билган турмуш икир-чикирлари ...ҳамиятга эга. Ҳар қандай нарса чиройли рангда, бетак...клда, ўзига хос қиёфада бўлишини истайман. Чиройли ... кўзим тушиб қолса бўлди, уни қўлга олиш учун ...ндай ёпишиб қоламан. Жами гўзал нарсалар лолу асир ...ди.

18 МАЙ

...ан докторлари, Социалистик Меҳнат Қаҳрамонлари, ҳар ...лауреатлар, хизмат кўрсатганлар ва бошқа унвон соҳиб... кўпайиб кетдилар. Аммо улар орасида чиндан билим...а ажойиб одамлар жуда кам.

... тус олган бу мантиқсизлик ахлоқ ва соғлом ақл нуқтаи ...идан тескари натижа бериши шубҳасиздир.

1976 ЙИЛ

12 ЯНВАРЬ

...ени ҳамиша одамларнинг фикру ўйи қизиқтиради. Таби...нинг энг жумбоқ сири бўлмиш одамзод ўй-фикрларини ...ятда пинҳон тутади. Аммо инсон интилишлари, эҳтирослари, ...икмалари зоҳиран шу қадар ранг-баранг ва хилма-хил ...оён бўладики, одам боласи уларни доим ҳам сир тута ...айди.

...нобарин, жамиятнинг инсонга муносабати унинг фикру ... кимга, яъни ўзигами ёки жамиятга йўлналтирилганлиги...араб белгиланади. Бу инсон шахсининг чинакам моҳияти...нинг халқ олдидаги мавқеини белгиловчи маънавий мак...ир.

21 ИЮНЬ

...рагим Шарққа тегишли, аммо ҳайратим Ғарбга қаратил...н. Шарқдан юрагим озуқа олади, Ғарбдан руҳим. Бири мен... — жонажон она, иккинчиси — муҳтарам устоз.

Шарқ донишмандроқ (фалсафий жиҳатдан).

Ғарб оқилроқ (амалий жиҳатдан).

Бири сокин, бири жўшқин.

1978 ЙИЛ

17 АВГУСТ

Бирон китобни ўқиётган ёки ундан кўчирма олаётган дамларимда доимо бир туйғуни ҳис этаман: қандайдир илоҳийлик мени одам боласи тез-тез чўкишга маҳкум этилган ҳаёт ботқоғидан қутқариб олади, ҳар турли қабиҳлик ва нопокликдан асраб, юрагимни тозартади...

2 СЕНТЯБРЬ

Инсон юзида акс этган маънолар гўзаллигини, айниқса кўзлардаги гўзалликни севаман.

16 СЕНТЯБРЬ

Юзига йиғилган қаймоғига қараб сут сифати ва таъмини билиш мумкин. Инсон юзи қаймоққа ўхшайди. Юзда ҳам инсоннинг бутун моҳияти, маънавияти, фикру ўйи мужассам. Портрет — инсон ички дунёсининг қаймоғи ёки ички дунё ...лигига шаҳодатнома.

3 НОЯБРЬ

Қўллари қон шоирлар, жамоа хўжалиги раислари бор. Бундай жиноятга қўл урмаган бўлсалар-да, мартаба ва мансаб учун шундай қилишдан тортинмайдиган композиторлар ва рассомлар бор. Улар бошлиқ бўлган жойларда ҳамма улардан қўрқади. Жамоатчилик буни билмаслиги мумкин эмас. Шунга қарамай, бу аҳволга чидаб келаверишади.

1979 ЙИЛ

19 ЯНВАРЬ

Доимо нималардандир ҳайратланиб, нималардандир завқланиб, нималардандир кўнглим тўлмай юради. Содир бўлаётган воқеаларга фаол муносабат — бу менинг табиатим.

22 ЯНВАРЬ

Яқинда Чингиз (Аҳмаров — ред.) уйимда ярим кун бўлди. 1953 йил қаламда чизилган расмни кўриб қолиб бир неча ...гиз марғуб сўзлар айтди. Мана бунга ўхшаш, яъни бутун ҳаётини ўлмас қадриятларни ёритишга қаратган мусаввирларина шундай чизадилар.

Мен бу фикрни қоғозга туширишни сўрадим, у бундай деб ёзди: «Назаримда, Абдулҳақ ўз асарларида мангу муаммолар — табиат ва инсон ўртасидаги ўзаро муносабатларни ўрганиш билан шуғулланади. Бу албатта жуда оғир, аммо мусаввир учун бутун умр ҳақиқатни тасаввурдан эмас, табиатнинг қат-қатларидан излашга арзийдиган ишдир.

Чингиз. 16.I.79.

1953 йил кеч соат учдан ўттиз минут ўтганда ишланган автопортретни кўриб».

24 ЯНВАРЬ

Кўнгил майлим, олий мақсад, юксак орзу, шиорим — ҳамма нарсани яхши, фақат яхши бажариш. Лекция матнини йиллаб тайёрлайман. Навоий портретини эса ўнлаб йиллардан бери ишлаб келаман.

28 ЯНВАРЬ

Ҳар қандай фаолиятнинг (хоҳ ижтимоий, хоҳ шахсий), тўғри-нотўғрилиги орадан маълум йиллар ўтгандан сўнггина билинади.

29 ЯНВАРЬ

Худди болалардек берилиб кетаман!

Навоий портрети хомаки нусхаларини чизишга киришганимга ҳафта бўляпти. Бу қанчалик хомхаёл бўлмасин, улар мени қувонтиради ва жуда-жуда мафтун этади.

Энди жиддий ўйлаб кўрсам, йирик портретлар устида жуда кўп ишлабману деярли хомаки нусхалар қилмабман. Энг катта хатойим шу бўлса керак.

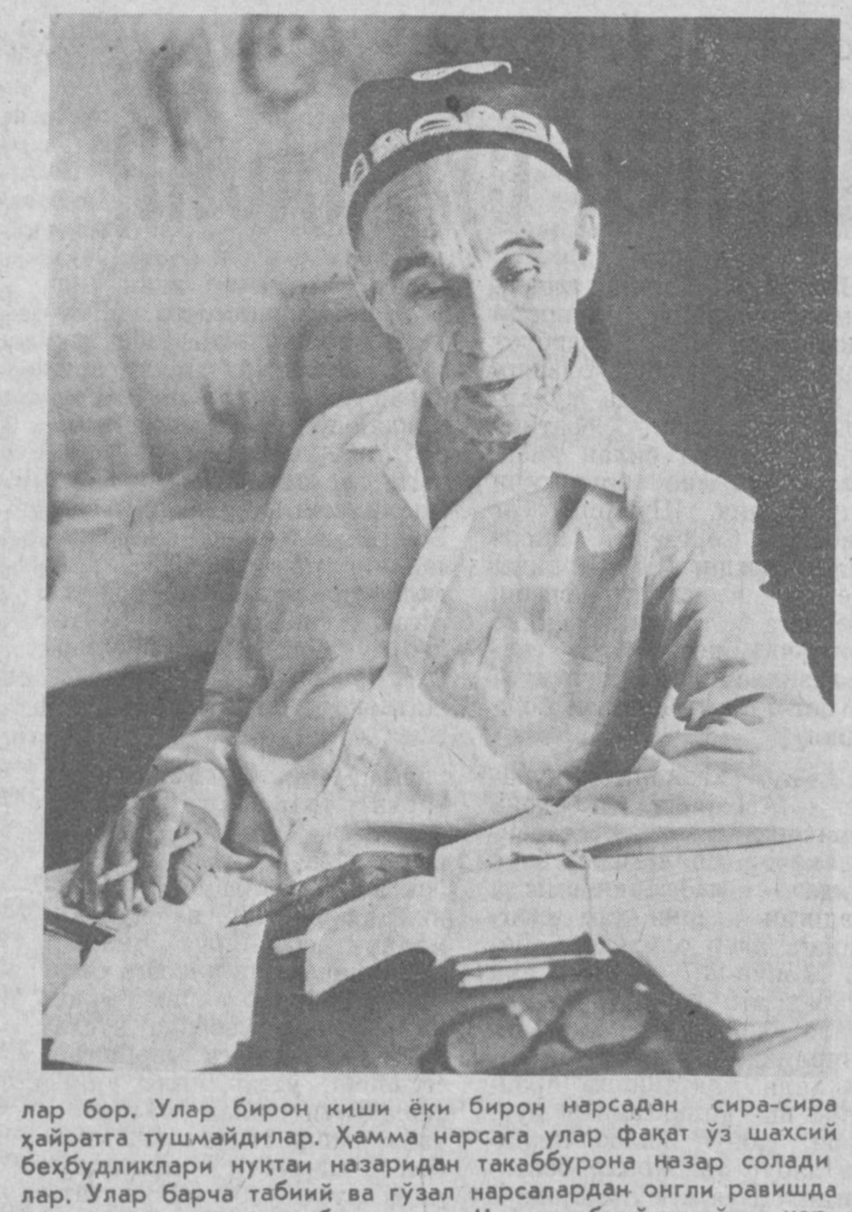

лар бор. Улар бирон киши ёки бирон нарсадан сира-сира ҳайратга тушмайдилар. Ҳамма нарсага улар фақат ўз шахсий беҳбудликлари нуқтаи назаридан такаббурона назар соладилар. Улар барча табиий ва гўзал нарсалардан онгли равишда кўз юмган акашак худбинлардир. Чунки табиий ва гўзал нарсалар уларни ўзлари маҳлиё бўлиб кўтарилган мансаб курсисидан ағдариб ташлашга қодир.

7 ДЕКАБРЬ

Менинг барча норозиликларим — вояга етган ўғилнинг ота юриш-туришидан норозилиги, кутилмаганда ҳақиқат ўрнида туҳмат, адолат ўрнида ҳокимлик ва зўравонлик кўрган одам норозилигидир.

•

Абстракционистларнинг асарларини кўрганимда, худди

Абдулҳақ Абдуллаев: Гўзалликни севаман

21 МАРТ

Одам боласи даҳшатли даражада худбин, ўз ожизликларидан баланд туришга қурбсиз. Тузумимиз ва тартибимиз бундан, айтиш мумкинки, ҳар қадамда жабр кўраётир. Юксак лавозим эгаларида бу айниқса яққол кўзга ташланади. Хусусан ана шулар кўп ҳолларда хизмат мавқеидан фойдаланиб, ҳар қандай қонунни бузадилар. Бу жамият таназзулининг бошланиши бўлса керак. Чунки одамлар, айниқса ёшлар бу худбинликларни кўрмасликлари, ҳаётдан кўнгиллари совимаслиги мумкин эмас.

•

Андре Моруа фикрича, орзуларимиз, эзгу мақсадларимизга фақат санъат орқали эришамиз, чунки фақат санъатгина орзу истакларимизга мос келади, мавжуд ҳаётда эса ҳамма нарса кўз ўнгимизда туман каби тарқаб кетади: бирон нарсалик бўлиб қолиш пайида ўзни гоҳ у, гоҳ бу томонга урамиз... лекин бари беҳуда.

•

Баъзан менга шундай туюладики, энг ярамас бу мен, ҳамманинг олдида айбдор бу мен...

31 МАРТ

Табиатимда, чамаси, маълум маънода безовталик бор. Бу, ҳаётда бир марта инъом этиладиган бахтни бой бериб қўймасликдан туғилган ҳадик бўлса керак.

Мени энг кўп ҳаяжонга соладиган нарса атоқли кишиларнинг юксак нарсалар ҳақидаги фикрларидир. Умрим бўйи уларни йиғиб келаман, улар менинг жону дилимда, миямда, ён дафтарчамда, кутубхона ва устахонамда кўз ўнгимда.

1 МАЙ

Телевизорда жаҳон халқлари ашула ва рақсларини кўрсатишди. Испан раққосалари ва мексикаликларга навбат етганда, — 16-17 ёшли йигит ва қизлар саҳнага чиққанди, — сўз билан айтиб бўлмас бир ҳолга тушдим.

Шу қадар ҳаяжонлангандим, мексикачасига рақсга тушаётганлар қошида фикран тиз чўкишга ва оёқларига бош уришга ҳозир эдим.

Бу қандай мўъжиза, бу қандай гўзаллик?

10 МАЙ

Инсон ичига бўри ва тулки, айиғу қўзичоқ, маймун.... кириб олган ва у шарт-шароит, муҳит, атрофдаги кишилар ва улар ўртасидаги ўз мартабасига кўра гоҳ бўри, гоҳ тулки, гоҳ маймун.... қиёфасига киради.

20 МАЙ

Ўзига бино қўйган ва бошқаларни тан олмайдиган одам-

бошқа сайёрага тушиб қолгандек сезаман ўзимни. Бошқа сайёрага тушиб қолдингми, демак ҳаммасини янгитдан бошлаш керак. Шунинг учунми, шу заҳот ўз оламим, ўз севикли ишимга ошиқаман.

1982 ЙИЛ

9 ЯНВАРЬ

Агар адашмасам, ҳокимият бир шахс қўлида қанча кўп тўпланса, хавф шунча кучаяди.

Уруш ва вайронагарчиликларга ҳамиша қудратли ҳукмдорлар сабаб бўлишган.

6 МАРТ

Худо ҳақи, мен умрини мазмунли ўтказа оладиган одамлар тоифасидан бўлсам керак. Нонуштадан сўнг ўзимга ўзим овунчоқ топдим. У кайфимни шу қадар чоқ қилиб юборди-ки...

Тасодифан кулранг ликопчага қўнғир сиёҳранг пиёлани гўнкариб қўйдим. Пиёлага гул ва яшил барг расми солинган. Ё тавба, ранглар товланиб, куйлаб юборди! Мен уларни ёруғроқ жойга қўйдим. Чап тарафдан ҳаворанг кўкиш ликопчани, ўнг томондан тўқ сариқ ранг чопқини. Ранглар гўё жаранглаб кетди. Мўйқалам бўлса, бас!

12 МАРТ

Талантли одамлар, чамаси, ҳаётда рўй бераётган ҳар бир ҳодисанинг илдизини кўра оладилар. Шунинг учун ҳам уларни асраш керак! Уларсиз ҳаёт зерикарли, туссиз ва қувончсиз бўларди. Одамларда ҳайрат ва завқ уйғота олганлар талантли инсонлардир. Айнан шундай одамлар кутилмаган янгиликлар кашф этадилар.

Талант очилаётган гулга ўхшайди, фақат бир фарқи шулки, у ҳеч қачон сўлмайди.

18 МАРТ

Бирон куним йўққи, ижод хаёли билан яшамасам, бирон дақиқа йўққи, нималардир фикримни банд этмаса. Бу борада узлуксиз гоҳ у, гоҳ бу ўйин билан машғул болага ўхшайман.

Кўнгил ҳушим — бу олий лаҳзалар, бир онли чақноқ ҳиссиёт, таассуротлар соғинчи, алалхусус кайфият товланиши. Олам ва орзулар қанотида кузатаман, излайман, изтироб чекаман...

20 МАРТ

Одам бошқалар учун ва ўзи учун ҳам хавфли. У ақлдан озмаслиги ва қон тўкмаслиги учун уни жиловда, руҳий, руҳоний жиловда тутиб турмоқ жоиз. Дин мана шу вазифани уҳда этади.

Одамзод вақти-вақти билан ўтмиш аждодлари қошига қайтиб туради. Мана шундай қалтис дақиқаларда у ҳайвондан баттар хавфли бўлиб кетади. Шунинг учун ҳам унинг қалбидаги руҳонийлик такомилини ижобий ҳодиса деб баҳолаш керак.

21 МАРТ

Одамзод бутун ҳаёти давомида ҳайвонлар нима қилса шуни фақат пардали, нисбатан маданийроқ қилиб бажаради.

22 МАРТ

Инсонни ҳаёт ҳақида, ўзи ҳақида, тириклик моҳияти ҳақида ўйлашга даъват этувчи ҳамма нарса яхшидир. Биз шу пайтгача қоралаб келган нарса, яъни дин айнан шунга даъват этади. Менимча, динни билмаган жуда кўп нарсаларни: тарих, фалсафа, этика, айниқса сўнггисини билмайди.

5 ИЮЛЬ

Табиат одамларга мутлақо бир-бирига ўхшамайдиган хусусиятлар ато этган. Ҳар шахсда қайси хусусият устун — яхшиликми, ёвузлик бир нарса дейиш мушкул. Унисиниям, бунисиниям бажариб, кўпинча ўзи нима қилаётганини сезмайди одам.

Инсонга хос драманинг бу даҳшатли гирдоби унинг ўзини ҳалок этиши ҳеч гапмас.

6 ИЮЛЬ

Одамларни эътибор бериб кузатаман. Улардан қизиқроқ бир фазилат топиш иштиёқи ором бермайди.

Афсуски, ҳар гал ҳафсалам пир бўлади. «Ғофиллар!» — пармалайди миямни шу сўз. Қиёфасиз, рангсиз, иркит...

Дийдор кўришишнинг ўзи қувонч ва бахт ато этувчи гўзал одамларни кўриш ва эшитиш хаёлий орзум, соғинчим.

Чамаси, мавжуд ҳаётдан кўра тасаввурлар оламида яшовчи хаёлпараст бўлсам керак.

12 ИЮЛЬ

Инсон фикрлар экан, демак у яшаяпти. Фикрламаётган ва ёки фикрлашга ноқобил одам ҳавосиз бўшлиқда сим-сиёҳ зулматда қалқиб бораётган вужудга ўхшайди.

Бу фонийликдаги умрдир.

15 ИЮЛЬ

Одамни ҳаракатга келтирувчи куч — бу шахсий манфаатдорлик.

Биз умуман дуруст, бироқ инсонда ташаббускорликни сўндирувчи система яратдик. Ҳамма нарсада — қурилаётган уйлар ҳам, озиқ-овқат маҳсулотлари ҳам сифатсиз эканлигига сабаб шу. Кундалик турмуш учун зарур бундай сифатсиз буюмлар ер юзида топилмаса керак. «Сифат белгиси» бизда ҳар қадамда учровчи қуруқ тантанабозликнинг акс садоларидан биридир. Қилаётган ишимиз моҳиятини англаб етиш, тузатиш ўрнига сўзбозлик ва дабдабозлик билан бандмиз.

Буларнинг ҳаммаси хатарли кўлам касб этди. Харидор одамлар, жамоат ва ниҳоят бутун халқ нафақат сифатсизликдан, балки маҳсулот тақчиллигидан азоб чекмоқда. Эзгу ниятимиз моҳияти бошқалар, яъни «омма тўғрисида» қайғуришдан иборат эди, бироқ ҳаёт бизни масхара қилди. Шафқатсизларча!

Таназзулга юз тутдик деб қўрқаман!

8-23 СЕНТЯБРЬ

Гёте Фаустда ёзгани миниатюрада менга нисбатан кечади. Маънавий озиқнинг «лаш-лушлари»га кўмилиб ётганимга ҳам икки ой бўляпти. Журналларда босилган жами қизиқ нарсаларга бўлган очкўзлигимдан (ўтган йили китобларни инобатга олмаганда 17 журнал ва газетага ёзилдим) ўзим даҳшатга тушиб кетаман:

Зарур кўчирмаларни ёзиб улгура олмаганим сабабли ўқилган, кўриб чиқилган нашрлар тахлам-тахлам бўлиб йиғилиб қолди.

Ҳаммаси қизиқ, ҳаммасини билгинг келади, ташлаб юборишга кўзинг қиймайди.

Қўлимга мўйқалам тутмаганимга тўрт ой бўляпти, чунки қаттиқ чарчаган эдим, ўзимга келиб олишим зарур эди.

7 июндан 21 июлгача ёзувчилар дала ҳовлисида дам олдим. Ўша ерда «Донишмандларнинг саломатлик тўғрисидаги маслаҳатлари ва ҳикматлари» деган мўъжазгина китобни ўқидим ва ўрганиб чиқдим. Шунга бир ой вақт кетди. Кейин «Фауст»ни ўқидим, уйга келгач ўрганиб чиқдим.

Шу кунларда мусаввир Сомов ҳақидаги китобни ўқияпман. У худди А. Иванов, Брюллов ва бошқаларга ўхшаб яшаган экан. Унинг кундаликлари Россия ижодкор зиёлиларининг XIX аср охири ва XX аср бошларидаги ҳаёти ҳақидаги ғоят қизиқарли манзараларни очиб беради. Дягилев, А. Бенуа, Грабарь каби ва бошқалар ҳар томонлама иқтидорли нақадар ажойиб кишилар. У Горький билан бўлган учрашуви ҳақида ҳам ёзади. Уларнинг ҳаммаси даҳо ижодкорлар эдилар.

1983 ЙИЛ

10 МАРТ

Жуда кўпчилик одамлар ҳаддан ташқари кўпроқ ўмариш имкони борича кўпроқ юлиб олиш пайида бўлади.

Бу донғил лавозим эгалари мисолида кўринади. Сўнгги пайтларда яққол кўзга ташланди бу хусусият. Ижодий уюшмалар раҳбарлари унвону мартаба, «юлдуз»га чанг солишади, лауреат, халқ академиклари бўлишади. Жамоатчилик бунга қандай қарайди? Одоб-ахлоқ нуқтаи назаридан бу айнишга, охир-оқибат инқирозга олиб келади.

13 МАРТ

Марказлаштирилган асосга қурилган бизнинг тартибларимиз замирида ярамас одатлар ётган иллатларга йўл очиб беради. Ашаддий мансабпараст ножоиз усулларни қўллаб бўлса ҳам раҳбарлик лавозимини эгаллаши мумкин. Халқ бойлиги талончиси шайтонни ҳам сотиб олишга қодир.

Биз хоҳлаймизми-йўқми, барча хизмат кўрсатиш соҳаларини бир-бирини қўллаб, бошқаларни ҳатто яқин йўлатмайдиганлар эгаллаб олишлари ҳеч гап эмас.

Оқибатда бечора харидор аҳмоқ бўлиб қолаверади. Асқад Мухтор йирик бир озиқ-овқат магазини директори харидорлар шикоятидан сўнг қайта ва қайта алмашаверганлигини, аҳвол эса зиғирча ўзгармаганини айтиб бергандан сўнг ниҳоят ана шундай хулосага келдим.

4 ИЮЛЬ

Негадир ҳаётда ҳам, санъатда ҳам улуғворликни ёқтирмайман.

Уммон, тоғлар, жами сарҳадсиз жами улкан ва маҳобатли нарсалар кўнглимни нотинч қилади, тасаввуримга сиғмайди.

Маҳобатли нарсалардан кўра кўпроқ мўъжаз нарсаларни яхши кўраман.

Шаҳарлар ва уйлар лойиҳада менга жуда ёқади, уларни гўё ром ичра жамлаб кузатаман ва завқ оламан.

Портрет устида ишлаганимда ҳам бўшлиқни, маъносиз кўламни ёқтирмаслигим кўзга чалиниб туради. Шунинг учунми, портрет сиймосини бор бўйича ишламайман.

Менинг ҳатто имзом ҳам қизиқ — тўрт томондан ромга солингандек. Буларнинг ҳаммаси, чамаси ўз табиатимни англашим учун жуда муҳимдир.

19 ЯНВАРЬ

Инон-ихтиёримни олган бир олам бор — бу менинг ўз оламим. Худди эртаклардагидек доимо шу оламда яшайман.

Қамрашга қулочим етмайди, икки-уч инсон умрини яшаганимда ҳам бунинг имкони бўлмасди.

Нега? Сабабини тушунтириш қийин. У сиру саволларга, энг муҳими, жавобсиз саволларга тўла.

23 ФЕВРАЛЬ

Бугун портрет сеансида шоир Эркин Воҳидовга Робиндранат Тагор отасининг уйи остонасига: «Ҳеч бир худога сиғинма, ҳеч кимнинг эътиқодини ерга урма», дея ёзиб қўйилган экан, деганимда у ҳаяжон билан олдимга портретга тушиш учун эмас, ҳамсуҳбат бўлиш учун келаётганлигини айтди.

Бу мен учун кутилмаган янгилик бўлди ва мен бу эътироф учун миннатдорлик билдиришдан бошқа сўз топа олмадим.

3 МАЙ

Истамасам-да, уят ва оғир бўлса-да, тан олиб айтаманки, табиатимда ва юриш-туришимда нимадир номарғуб ва тошбағирлик бор. Қўшни аёл касал, нарисидан бериси яқин, менинг эса оёғим тортмайди, балки энг сўнгги йўл бошида турган мунглиғни йўқлаб кирмадим. Дарвоқе, ўн йиллар бурун кўчамиздаги Акрам ака оғир ётганда ҳам шундай бўлувди, ҳамдардлик билдириш учун кўринишдан қўрққан эдим. Йўқлаб кирсам, тўғри бўлармикин, балки бу билан беморнинг кўнглини оғритиб қўярман деган бадгумонликка асосланган қандайдир шармандали журъатсизлик мени одамлар кўз ўнгида тошбағир, худбин қилиб кўрсатади.

Яқинда, айниқса кеча оқшом одамларга муносабатимни холис баҳолашга ҳаракат қилдим, ўзимга четдан назар солиб кўрдим. Яхши одам эмас эканман. Бирон одам йўқ эканки, нари-берига бормаган бўлсам, бирон одам йўқ эканки, ичимда ва сиртимда ёмонламаган бўлсам. Бунинг ҳаммасига сабаб битта: нега бу одамлар мен ўйлагандек эмас. Ўйлаганим қандай экан ўзи? Ранг-баранг ва адоқсиз инсон табиатига нисбатан бундай даъводан ортиқроқ нодонлик борми?

Зиддиятлар ва инсон аҳлоқи табиатини тушунишга уриниш маъносида бу ҳар хил ўйларга олиб бориши мумкин. Чамаси, одамзод беихтиёр, ички ҳис билан, ўзи англаб етмаган ҳолда бошқалар ҳам ўзига ўхшашларини истайди. У бошқалар ҳар бир нарса, умуман ҳаётда бўлаётган воқеаларга бутунлай ўзгача назарда эканлиги учун ҳам улардан қасос олишга ҳаракат қилмасмикан? Шу маънода, ҳаётим кўз ўнгимдан ўтар экан, ўзимни бемаъниларча тарбияланган сакбачадек тутиб келганимни кўрмасдан иложим йўқ!

3 НОЯБРЬ

Яхши фикрлар ўз-ўзидан туғилмайди, узоқ изланишлардан сўнг кутилмаганда ярқ этиб мияга келади.

Яхши фикрлар гул каби мунтазам парвариш талаб қилади.

Рус тилидан Саъдулла ҲАКИМ таржимаси

Фозил Йўлдош ўғлининг 120 йиллиги олдидан

ОДАМЗОДНИНГ ФАҚИРИ

Дўмбира не? Икки сим тортилган оддий оғочми, даштнинг кўз илғамас кенглигию отлар дупурини ёдга солувчи қадимий созми у? Йўқ. У халқимизнинг ўтмиши ила бугунини туташтирувчи олтин кўприк, мумтоз адабиётимизнинг шоҳ устуни ва бу устун бўлмаса, ўзбек адабиётидай муҳташам қаср минг жилвали, жозибадорлигига қарамай, қулаб кетажак, десам, шаккоклик бўлмас.

Халқимизнинг эл орасига юраги — дўмбираси билан кириб келган Эргаш Жуманбулбул ўғли, Ислом шоир, Пўлкан шоир, Абдулла шоир каби бахшилари қаторида Булунғур достончилик мактабининг сўнгги вакили Фозил Йўлдош ўғлининг ўз ўрни, ўз овози бор. Фольклоршунослар унинг оғзидан «Рустамхон», «Юсуф билан Аҳмад», «Алпомиш», «Маликаи айёр», «Машриқо», «Ошиқ Ғариб» каби қирққа яқин достон ёзиб олганлар ва айтадиларки бу — у билган достонларнинг ярмини ҳам ташкил этмайди. Ўзбек халқ оғзаки ижодининг юксак намунаси, бадиийлиги ва мазмуни жиҳатидан Ҳомернинг «Илиада» ва «Одиссея» достонларидай, қирғизнинг «Манас»идай буюк «Алпомиш» достонини устоз шоирлардан тортиб, қўлига эндигина соз олиб, устозлар анъанасини давом эттираётган шоирларгача жўшиб куйлаб келишган. Лекин ҳеч қайси шоир-бахши бу достонни Фозил Йўлдошчалик хўб ва кўп, маромига етказиб айтмаган. «Алпомиш» достонининг ёзиб олинган қирққа яқин намунаси орасида энг беназири, бадиий мукаммал матни Фозил Йўлдош ўғли айтган намуна деб топилгани, эндиликда қайта-қайта чоп этилаётгани фикримизнинг далилидир.

Яқинда Самарқанд вилояти Булунғур тумани Фозил Йўлдош номидаги давлат хўжалигида аллома шоирнинг 120 йиллигига бағишланган вилоят шоир-бахшиларининг кўрик-танлови бўлиб ўтди. Кўрик-танловда узоқ-яқиндан келган, устоз руҳини шод этай, дўмбирамни сайратиб, эл дилини яйратиб менам муродга етай, деган шоирлар, давлат хўжалигида ташкил топган «Чавқи» халқ этнографик ансамбли қатнашди. Кўрик-танловга фольклоршунос Т. Мирзаев, ёзувчи ва шоирлардан А. Кўчимов, Т. Мирзо, М. Аъзам, Н. Раҳмат, О. Асадова, вилоят партия қўмитаси котиби С. Нишонов, вилоят маданият бошқармаси бошлиғи Ғ. Ашуров ва бошқалар ташриф буюрдилар. Кўрик-танлов иштирокчилари Фозил шоир ҳайкали пойига гулчамбар қўйдилар, унинг уй-музейини зиёрат қилдилар. Тантана давлат хўжалиги марказидан дала шийпонга кўчди. Шоирлар «Гўрўғли»ю «Алпомиш»дан айтаверди, одам селдай тошаверди. Айниқса, ота-боболарининг этагидан тутиб дўмбирага эш бўлган Ислом шоирнинг набираси, Зиёдулла бахшининг ўғли олти ёшли Исломбек терма айтганда эл олқиши чексиз бўлди. Бобосининг йўлини берсин, эл суйган шоир бўлсин, деб фотиҳа тортди халқ.

Нарпайлик **Зиёдулла Исломов** кўрик-танлов ғолиби деб топилди. Иккинчи ўрин каттақўрғонлик **Хуррам Эшмуродовга**, учинчи ўрин советободлик **Ҳикмат Мусурмонов, Саим Эргашев**, каттақўрғонлик **Қўзибой Рўзибоевга** насиб этди. Дўмбирасиз терма айтишда улоқ нуроталикларда кетди. **Эргаш Асабоев** биринчи, **Кўбай Хайриддинов** иккинчи, **Қўшиқ Юсупов** учинчи ўринни эгаллади.

— 1991—92 йиллар туманимиз учун Фозил Йўлдош йили бўлса ажаб эмас. — дейди хўжалик директори Қ. Жуманов. — Барча ташкилот ва муассасаларда, мактабларда Фозил Йўлдош кунларини ўтказиш режалаштирилган. Фозил шоир уй-музейи кенгайтирилиб, миллий услубда таъмирланмоқда, қўлёзмалари қидирилмоқда. Шу музейни кейинги йили, шоир юбилейи кунида очмоқчимиз. Хайрли ишларимиздан яна бири, кейинги йилдан бошлаб ўттиз-қирқ чоғли меҳнат ва уруш фахрийси учун Фозил Йўлдош номидаги нафақа белгилаш ниятимиз бор.

Кўрик-танлов Фозил Йўлдош ўғлига чуқур ҳурмат руҳида, мароқли ўтгани рост. Лекин дўмбиранинг сеҳрли товуши хаёлимни болалик йилларимга етаклади. Уйимизда тез-тез шоир-бахшилар тўпланиб турардилар. Бу учрашувлар айтишувларга айланиб кетар, кечалар тонгга уланарди. Ўшанда ёшгина бола — менинг қулоғимга Умарқул Пўлканнинг йўл-йўлакай айтиб кетган икки мисраси қўрғошиндай қуйилиб қолганди:

Қоронғунинг ёруғлиги ой бўлади,

Шоир киши, айтинг, қачон бой бўлади?

Шу қуйма, мағзи тўқ мисраларнинг маъносини кейинчалик англаб етдим. Шоир киши фақир бўлади. Бойлик сўрамайди бу дунёдан. Бойлиги — шеърлари, дўсту биродарлари, шеърларига қулоқ тутган садағанг кетай халқи... Шоир киши фақир бўлади. Унга унвон керак эмас. Унвони — бағри кенгу садпора, томири чўнгу бу жаҳон ганжида оввора эл... Юз мингларнинг дардидан ёрилмайди ҳам шоирнинг юраги...

Нима демоқчиман?.. Бундан уёғи Сурхону Қашқа, бу ёғи Самарқанду Жиззах, қўйинг, қайдаки шоири бор, ана шундай тўйу ҳашамлардагина эсга тушиб, тўрга чиқиб қолади. Бошқа вақт ҳолинг не, деб сўргувчи мард топилмайди. Моддий-маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ҳақида кам бош қотиради мутасадди. Шундан-да, Эргаш Жуманбулбулдай, Фозил Йўлдошдай, Ислом шоирдай қирқ-эллик достонни ёд билган, бир бошласа, ҳафталаб достону терма айтган, истаса — йиғлатган, истаса — кулдирган шоирларимиз бармоқ билан санарли. Ваҳоланки, шоир-бахшиларнинг янги авлоди устозлар куйлаб келган достонларни янги бир босқичга кўтариши, бойитиши лозим...

Фозил Йўлдош ўғли кўп достонларини қуйидаги икки мисра билан тугатар экан. Мен ҳам сўзимни шу икки мисра билан мухтасар қилмоқчи эдим:

Шоир халқи одамзоднинг фақири,

Шуйтиб адо бўлди гапнинг охири.

ЖАҲОНГИР

ҲИНДЧА СЎЗЛАЙДИГАН БОЛАЛАР

Давоми. Боши биринчи бетда

ҳайкали ва унинг олдидаги майдонча нигоҳингизни тортади. Йўлакларда Шастри суратлари, унинг ҳаёт йўлига оид сўзлар, ҳинд ва ўзбек тилидаги ҳикматлар, ҳинд ўқувчилари билан мактаб «Дўстлик» байналмилал клуби аъзолари ўртасидаги ёзишмалар, Ҳиндистоннинг шаҳар ва қишлоқлари хусусидаги суратли кўргазмалар. Иккита синф эса бевосита мактабнинг ҳинд мактаблари ва ўқувчилари билан алоқалар музейига айлантирилган. Бу ерда китоблардан тортиб Ҳиндистондан келган турли совғабоп буюмларгача кўриш мумкин.

— Ҳар йили мактабимизга Ҳиндистондан кўплаб меҳмонлар ташриф буюришади, — дейди М. Халилова. Айни пайтда, ўтган йиллар мобайнида мактабимиздан ўнга яқин ўқитувчилар ҳинд ўлкасида бўлиб, мактабларида ишлаб малакаларини ошириб келдилар.

Ана шулардан бири, 1990 йилнинг августидан 1991 йил апрелигача Деҳлидаги мактаблардан бирида малакасини ошириб қайтган Феруза Қаландарова билан суҳбатлашдим.

— У ердаги мактаблар бизларникига қараганда яхши, — дейди у. — Аввало, ҳар бир мактабнинг ўз кийим-бош формаси бор. Улар бир-бирининикига ўхшамайди. Синф хоналари бизларникига нисбатан катта ва замонавий анжомлар билан жиҳозланган. Тўғри, ҳинд халқининг иқтисодий аҳволи бизга нисбатан оғир бўлиши мумкин. Лекин, келинг, бир нарсани солиштирайлик. Мана, бизда 900 ўринли мактабда 1800 бола ўқийди. Уларда эса 1300 ўринли мактабда 800 бола ўқийди. Демак, бир болага эътибор биздагидан 2-3 баравар кучли.

— Эҳтимол, сизни энг намунали мактаблардан бирига олиб боришгандир?

— Йўқ, мен бошқа мактабларда ҳам бўлдим. Уларда ҳам аҳвол шу.

— Улар ҳам, ўзбек тилини ўрганишар эканми?

— Йўқ, ҳозирча улар рус тилида ўқишар экан. Ўзбекистон ҳақида кам билишади. Лекин ўша ердаги мулоқотлардан ва мактабимизга келган меҳмонларнинг гапларидан улар Ўзбекистон билан яқиндан ҳамкорлик қилиш, бу ердаги ҳинд тилида ўқитадиган мактаб билан ўқувчилар алмашлаб ўқитиш ниятида эканликларини англадим. Аслида бу иш аллақачонлар амалга ошиши керак эди.

...Мактабдан қайтар эканман, яна бир нарса ҳақида ўйлардим. Ўзбекистонда қайси тил ўрганилмайди? Бу, албатта, яхши. Тил билган эл билади. Эл билган дўст топади. Ахир, битта Тошкентнинг ўзида учта мактабда ҳинд тилининг ўқитилиши оз дейсизми? Лекин дўстлик икки халқнинг бир-бирига чин дилдан меҳр қўйиб интилишидан туғилади. Ўзбекистоннинг қайсидир нуқтасида ҳинд тили ўқитилмоқда экан, Ҳиндистонда ҳам ўзбек тили ана шундай эъзозланади деб умид қиламиз.

К. МАТЁҚУБОВ

ТОШКЕНТДА БИРИНЧИ КОЛЛЕЖ

Ижодий залдан бир лавҳа

Ҳар бир онгли инсон ўз ҳаёти давомида яхши инсонлардан ибрат олиб, ўзидаги манзур фазилатларни орттира, камолат сари юксала боради. Кибр ила ўзгалар фазилатини менсимаслик эса, маънавий маҳдудликка маҳкум этади.

Жамият ҳам бир инсон. Зеро, бизнинг етмиш йилдан зиёд кечмишимизда яхшилардан ибрат олмасликка мисоллар талайгина. Аммо бугун ҳаётимизда янги-янги ўзгаришлар содир бўлаётир. Биз энди ўзимиздаги фазилатларни эъзозлаган ҳолда ўзгаларга хос хислатларни ҳам қадрлай оладиган бўлдик.

Коллеж... бу сўз қулоғимизга чалинган бўлса-да, унга ҳали кўникканимизча йўқ. Ҳолбуки, Америкада мустақил олий ўқув юрти сифатида кенг тарқалган.

Ва ниҳоят жумҳуриятимизда тўртинчи, Тошкентда эса биринчи коллеж иш бошлади. Тошкент қурилиш техникуми Ўзбекистон ССЖ Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги коллегиясининг шу йил 26 июлдаги қарорига биноан Тошкент қурилиш коллежига айлантирилди. Техникумнинг коллежга айтантирилиши билан боғлиқ ижобий ўзгаришлар нималардан иборат?

Эрмамат Абиров шу даргоҳга 1958 йил ўқишга кирган эди. Шундан буён унинг шодлик ва ташвишларига шерик, бирга ўсиб, бирга улғайиб келмоқда. Ўн беш йилки, директор — малакали толиблар тайёрлаш масъулияти зиммасида. Бир сўз билан айтганда, шу дарахтнинг ўз кўчати.

— Техникумимизнинг коллежга айлантирилиши дафъатан содир бўлгани йўқ, — дейди Э. Абиров. — 1993 йилда ўзининг 60 йиллигини нишонлашга ҳозирлик кўраётган ўқув даргоҳимиз шу йилларда катта тажриба орттирди. Мустаҳкам ўқув базасига эга бўлди. Жумҳуриятимиздаги шундай 13 техникум учун амалий-методик ёрдам маркази вазифасини ўтаб келди. Ана шу объектив омиллар, давр ўзгаришлари ва вазирлик раҳбариятининг эътибори сабабли техникумимиз коллежга айлантирилди.

Илгари ўқув юртимизни тугатганларга техник қурувчи номи бериларди. Энди шундай ном ўртача илмга эга бўлганларга 2 йилу 8 ой ўқигач берилади. Яхши ўқиганлар эса яна 1 йилу бир ой таҳсил кўришади ва «Кичик муҳандис» даражасига сазовор бўлишади. Бугина эмас, агар энди улар истак билдиришса, шу соҳадаги олий билимгоҳларга суҳбат орқали 3 курсдан қабул қилинади. Бундан ташқари менежерлик бўлими очилди.

Бу — ишимизнинг назарий жиҳати. Амалий жиҳатдан бунга эришиш учун, биринчи галда талабалар пухта билим олишлари учун етарли шароит яратилди. Яъни йирик қурилиш корхоналарининг мутахассислари, институт профессорларини шартнома асосида лекция ўқишга жалб этамиз. Ижодий-тажриба устахоналари ишлаб турибди. Ёзги таътилларда вилоятлар билан тузилган шартномалар асосида шахсий томорқаларни газ, сув билан таъминлаш лойиҳаларини тузамиз. Буларга курс ишлари асос бўлади.

Энг муҳими, такомиллашган ўқув йўриқлари ва миллий анъаналарга асосланган амалий иш тажрибалари талабалар савиясини янги, юқори поғонага кўтаради.

Дарвоқеа, қўзиқориндек бодраб чиқаётган қурилишларимиз хусусан миллий анъаналаримиз, табиий шарт-шароитларимиз тўлиқ ҳисобга олинмай қурилаётгани сир эмас. Шояд, коллеж талабалари ҳам яқин йилларда бу муаммо ҳал этилишига муносиб ҳисса қўшсалар. Ҳозирча яна бир янги қадам қўйилди.

С. ҲАКИМ

Коллеж директори Э. Абриев ва махсус фан ўқитувчиси И. Юсупов компьютерлаштирилган синфхонада.
Р. АЛЬБЕКОВ суратга олган

БАХШИ-ШОИРНИ ЭСЛАБ...

Қашқадарё вилояти Маданият бошқармаси, вилоят илмий-методик маркази, ёзувчилар уюшмаси, радиоэшиттириш давлат комитети ҳамкорлигида ажойиб бахши шоир — СССР Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, бир неча бор вилоят ва жумҳурият кўриклари совриндори, Қашқа воҳасининг Деҳқонобод райони, Хўжамаҳмуд қишлоғида яшаб ижод этган марҳум Қодир бахши Раҳимов хотирасига бағишлаб вилоят бахши-шоирлар кўрик беллашуви ўтказилди.

Деҳқонободлик Абдуқаҳҳор бахши Раҳимов ҳамда қатағон йилларида ҳам ўзбек миллий достон ва термаларини қардош халқлар орасида куйлаб, бахшичилик санъатига муҳим ҳисса қўшиб юрган чироқчилик Шомурод бахши Тоғаевнинг чиқишлари барчага манзур бўлди. Шунингдек, шаҳрисабзлик Зоир бахши Кўчқоров, Жовли бахши Тангриев, Жасур бахши Эркаев, Шерали бахши Маманов ҳам ўзларининг ранг-баранг номерлари билан томошабинлар олқишига сазовор бўлдилар.

Кўрикда Абдуқаҳҳор бахши Раҳимов ғолиб деб топилиб , 1-ўрин, биринчи даражали диплом, Зоир бахши Қўчқоров 2-ўрин, иккинчи даражали диплом, Шомурод бахши Тоғаев ва Жовли бахши Тангриев 3-ўрин, учинчи даражали диплом ҳамда пул мукофоти билан тақдирландилар.

Энг ёш ижрочилардан деҳқонободлик Шерали бахши Маманов, китоблик Жасур бахши Эркаевга фаол иштирок этганлиги учун Қашқадарё вилоят Маданият бошқармаси Фахрий ёрлиғи ва пул мукофотлари топширилди.

Н. АБДУЛЛАЕВ

СОҒИНЧ КЎПРИКЛАРИ

«ВАТАНДОШ» РАДИОСТАНЦИЯСИ 30 ЁШДА

«Ватандошлар» эшиттириши жамоа аъзолари

МЕН ЎША ПАЙТГАЧА НОМИНИ ҲАМ ЭШИТМАГАН, аммо ҳозиргача хотирамнинг кунжак-кунжакларида нурланиб турувчи масканга — одамлар билан ҳамиша гавжум редакцияга анҳор сувлари ювош тортиб, ҳавода мезонлар учиб юрган куз фаслида биринчи марта кириб борган эдим. Яхшилаб таҳрир қилинган, бўялиб кетган саҳифалар жимгина қўшни хонадаги машинисткалар қўлига ўтар, у ердан яна навбатчи муҳаррирнинг қўлига тушиб, кейин дикторларга танишишга бериларди. Ва кечқурун ҳаво мавжларида оқаётган бироз маъюс оҳангларга йўғрилиб, олис қитъаларда она тупроқ соғинчи ила яшаётган қалбларга Ватан исини олиб кетарди...

Мен дастлаб гўё бошқа қитъага тушиб қолгандек ҳис қилардим ўзимни... Марказий жумҳурият матбуотида одамлар — совет кишилари эртадан қаро кечгача «хушнуд қалб билан меҳнат қилишарди, пахта далаларида жавлон уришарди». «Ватандош»да эса уларнинг инсонлиги, дам олишга ҳаққи борлиги ҳақида материаллар бериб бориларди. Матбуотда она тилимиз бошқа сўзлар ҳисобига аралаш-қуралаш бўлиб, ўзининг ҳақиқий қиёфасини деярли йўқотиб бораётган эди. «Ватандош»да эса қадимий ўзбек сўзлари — туркий оҳанглар ҳамон жилосини йўқотмаганди. Самолёт биз учун ўшанда ҳам тайёра, район ўшанда ҳам ноҳия, газета-журналлар жарида ва мажалла, куб, квадрат метрлар ҳам ўзининг талқинига эга эди. Оналаримиз қўш бешикни қучоқлаб аллалар айтишни, ёр-ёрлар куйлашни, азаларда йиғлашни ёддан чиқараётган бир маҳалда «Ватандош» қадимий урф-одатларимизнинг ўзига хос жиҳатлари ҳақида эшиттиришлар тайёрларди, давра суҳбатларининг ажойиб намуналарини беришга эришарди. Сиёсий, ижтимоий, моддий, маънавий дунёнинг кўзга кўринмас нозик жиҳатлари хусусида ғарб радиостанциялари билан бемалол баҳс олиб борарди. Мен ҳам у ерда аввал синов муддатини ўтадим: уч ой кичик муҳаррир бўлиб ишладим. Таҳрирдан тортиб, пультда ўтирганда дикторлар (биз уларни наттоқ дердик) билан қандай муомалада бўлиб, уларнинг товушларини созлаш, эфирга кетаётган ҳар бир оғиз сўз учун жавобгарлик ҳиссини чуқур ҳис этишни ўргандим. Биз учун иш вақти белгиланмаган эди. Эрталаб тўққизда келиб, кечқурунги ўн-ўн бирда ишни тугатиб, диктор опаларимиз билан биримиз автобусда, биримиз трамвайда яна уйимизга йўл олардик.

«Ватандош» редакциясининг талабчан, кучли овозга эга бўлган дикторларидан бири Мамлакат опа Пўлатова баъзан икки-уч ёшлардаги гўдакларини ҳам олиб келиб, ўзлари эшиттириш ўқишга кириб кетардилар. Ўша пайтда бўлим бошлиқлари бўлиб ишлаган Маҳкам ака Рихсиев, Абдужалол ака Давроновни ижодий ходимлар ҳазиллашиб, «редакция пойдеворига биринчи ғишт қўйганлар». деб аташарди. Марҳум Жаҳонгир ака, марҳума Раҳбархон, Тоҳир акаларнинг қувноқ, ҳазил-мутойиба билан йўғрилган сўзлари ҳамон жаранглаб тургандек бўлади редакцияда...

Ўша ерда мен ўн уч йил ишладим. Шу муддат мобайнида она-Ватан туйғусинг мен ўйлаб, тасаввур қилганимдан ҳам теранлигини озми кўпми англаб етдим. Одамзод шодликдан боши кўкка етганда ҳам, мусибатдан етти қават ернинг тубига кириб кетгудай бўлганда ҳам, дўстлар хиёнат тўла заҳарли жомни тутқазганда ҳам, турмушнинг аччиқ-чучук дақиқаларида ҳам ягона қўлловчи туйғу — шу заҳматкаш она тупроқ туйғуси эканлиги ҳали-ҳануз бутун вужудимга шифобахш малҳамдай таъсир қилиб келади.

Кутлаймиз!

НАЗАРИМДА, ШУ ЧОҒРОҚҚИНА РЕДАКЦИЯДА жумҳуриятимизнинг нафаси тўлалигича гувиллаб тураётгандек туюлаверарди. Йирик олимлар, истеъдодли қалам аҳлларидан тортиб, эндигина одамларга манзур бўлаётган ёшлар учун ҳам бирдек очиқ эди «Ватандош»нинг эшиги. Раҳматли Музайяна Алавия, Хабибулла Қодирий, Карим Маҳмудов ва қатор бошқа муаллифлар қадимий урф-одатларимизга бағишланган давра эшиттиришимизнинг доимий меҳмонлари эди. Музайяна опа халқ қўшиқларини қандай қийинчиликлар билан қоғозга туширганликларини болаларча завқ билан сўзлаб берардилар. «Оҳ, оҳ. — дердилар опа мусиқа оҳангига оҳиста тебраниб. Эшитинг-а, қизим:

Ул қошим ҳам, бул қошимнинг ораси бир қилча бор,
Сенсиз ўтган умримнинг ёр, соати бир йилча бор...

Инсон қалби изтиробларини — ҳижронни яна ким шундай таърифлай олиши мумкин. Фақатгина халқ», — дердилар мамнун.

Ойна ортида эса ленталар айланаверарди. Суҳбатнинг жонлилигидан овоз ёзиб олаётган қизнинг лабларидаги ажиб табассум ойна оша бизга кўриниб турарди. «Ватандош» эса ишларди, толиқарди, баҳслашарди, иши кўнгилдагидек баҳоланмаса, кўнгли чўкарди. Аммо уззукун толиқиб ишлаганлари ойда бир бўладиган умумий йиғилишларда ўз баҳосига эга бўлса, чарчоқлари, бир нафасга бўлса-да, унутилиб кетарди. Менинг назаримда, «Ватандош» яхлит бир оила эди. У ўзини кўз-кўз қилмасдан, ҳеч нарса талаб қилмасдан бир чеккада — унутилган соҳилдек яшаб келарди. Аммо у энг муҳим ишни — дунёда Ўзбекистон деган жаннатмакон юрт мавжудлигини, бу ўлканинг қалби ўз изтироблари, ўз ташвишлари, ўз орзулари билан тинимсиз уриб туришини етказишдек хайрли, савоб ишни бажарарди.

Ўтган муддат мобайнида кичик муҳаррирликдан бўлим бошлиғигача ишлаганим бу мўъжаз даргоҳ ўзига хослиги билан ҳалигача менга қадрдон бўлиб қолган. Биз баъзан ишни вақтли тугатсак-да, уйга кета олмасдик. Марказ ўзининг белгиланган вақтидагина кетишимизга рухсат берарди. Москвада энди қош қораяётган вақтда, бу ерда деярли ярим тун бўларди. Баъзан уйга қайтишимизга ўн дақиқа қолган пайтларда, Л. И. Брежневнинг катта кўламдаги маърузаларининг қисқартирилган кўринишлари телетайп орқали келиб қоларди. Навбатчи муҳаррир ва ёлғиз диктор қолган бундай вазиятларда, биримиз пешма-пеш таржима қилардик, иккинчимиз ёзиб, уни ўқишга тайёрланардик. Фидойи касбдошларим: Ворисхон Воҳидов, Мирвали Аъзам, куюнчак журналист Мавжуда Йўлдошева, оққўнгил диктор опамиз Азизахон Каримова ва бошқалар... Бу масканда нонтуз бўлиб, ҳозир ўз қаламлари билан танилиб қолган ёш шоирлар: Чоршаъм, Жамолиддинлар... Ва мен бошқа санаб ўтолмаган қатор дўстларим... Улар умр ўша ленталардек шиддат билан айланаётган шу дақиқаларда ҳам қаерда бўлишидан қатъий назар (мен бунга ишончим комил) хотирасининг энг ёруғ нуқталарида «Ватандош»ни асраб юради.

Мен ўша редакцияда ажойиб шоиримиз, раҳматли Саида Зуннунованинг шикаста овозда соатлаб шеър ўқишларига маҳлиё бўлиб, уларни ёзиб олганман. Биз ўша редакцияда муҳтарам шоиримиз Эркин Воҳидовнинг мумтоз ғазаллар талқини асосида ажойиб эшиттиришлар тайёрлаганмиз. Қўшиқ қатидаги сирлар ила олисдаги ватандошларни ошно қилганмиз. «Хазон япроғи» номли драматик достонларининг илк нусхаси асосида беш қисмдан иборат адабий-драматик эшиттиришлар тайёрлаганмиз. Бетакрор шоиримиз Абдулла Ориповнинг шеърлари, суҳбатлари ёзилган ленталар, бошқа қамёб эшиттиришлар, ўйлайманки, ҳамон редакциянинг «олтин фонди»да кўз қорачиғидек сақланиб турибди.

Бугун эса мен тортинибгина қадам қўйган даргоҳ ўттиз йил умрини ортда қолдирибди. 1961 йилнинг 1 августида ташкил этилган «Ватандош» редакциясига 30 йил тўлибди. Бу ўтган ўттиз йил муддат мобайнида қанча ватандошлар юраклари ҳапқириб бу даргоҳга келиб кетдилар. Мюнхендан келган ўзбек (улардан бири марҳум бўлиб кетди) шундай деган эди: «Биз Ватанимиз овозини тонгда бўлса-да, туриб тинглаймиз. Биласизми, у бизга қанчалар руҳий мадор бўлади...» Шунингдек, мен ўша даргоҳда она Ватан соғинчини юрагига сиғдиролмай, бир дафтар шеър қилиб, ўзи кўз ёшлари ила яна бегона юртга қайтиб кетганларни ҳам кўрдим. Шунда хаёлан «Ватандош» редакциясини ҳаво мавжларида қурилган соғинч кўпригига ўхшатган эдим...

Дастлаб ярим соатгина дунё юзини кўрган «Ватандош» радиостанцияси эшиттиришлари айни пайтда икки соату қирқ дақиқалик қамровни ташкил этади. У энди тонгда «Субҳидам» бўлиб, «Давр нафаси» ва «Оқшом давраси» кўринишларида олисдаги ватандошларимиз хонадонига кириб бормоқда. Биз ишлаган пайтларимизда чет эл радиостанцияларида бўлиб, тажриба алмашиш ҳақида фақат орзу қилардик, холос. «Ватандош» радиостанциясининг бош муҳаррири Тўлаган Тўхтаев яхши хабарни айтиб қолдилар: афғонистонлик дўстларимиздан иккитаси бироз вақт «Ватандош»нинг иш тажрибалари билан танишибдилар. Биздагилар у ерга бориб келишибди...

«Ватандош» радиостанциясининг ўттиз йиллигида хаёлан барча дўстларимни табриклар эканман, бу даргоҳда бошланаётган ишлар янада хайрли ишларнинг дебочаси бўлиб туюлди менга...

Шарифа САЛИМОВА

БЕБАҲО ХАЗИНА

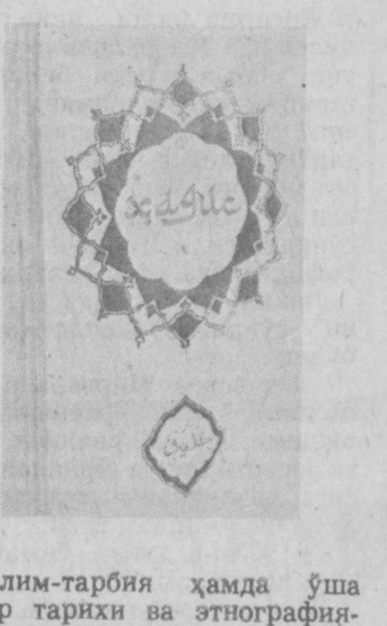

Биз кўп йиллар давомида халқимиз маданий меросини унутиб келган эдик. Минг шукрки, яна аждодларимиз мерос қилиб қолдирган бебаҳо маънавий хазиналардан баҳраманд бўла бошладик. Бу хазиналардаги дурдоналар орасида юртдошимиз — буюк муҳаддис Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорийнинг тўрт китобдан иборат «Ал-Жомиъ ас-саҳиҳ» ҳадис тўпламлари ҳам бор. У маънавий қимматти жиҳатидан Қуръони Каримдан кейин иккинчи ўринда туради.

Имом Бухорий ҳижрий 194 йилда Бухорода туғилган. Ўн ёшга тўлмасидан ҳадис илмини ўрганишга киришган. Ўн олти ёшларида оналари ва акалари билан бирга ҳажга бориб, тўрт йил Маккада яшаган. Сўнг ҳадисларни тўплаб, тартибга солмоқ истагида бир қанча ислом мамлакатларини кезиб чиқади ва шайху уламолардан кўплаб ҳадисларни ёзиб олади. Жами — 600 минг ҳадис тўплаб, шулардан 100 минг «саҳиҳ» («тўғри, ишонарли») ва 200 минг «ғайри саҳиҳ» («нотўғри, ишонарли бўлмаган») ҳадисларни ёд олган. Ҳадис илми бобида ислом оламида катта шуҳрат қозонган ва минглаб шогирдлар тайёрлаганлар.

Яқинда мазкур «Ал-Жомиъ ас-саҳиҳ» тўпламининг биринчи китоби кўп минг нусхада нашр этилди. Уни қомуслар бош таҳририяти нашрга тайёрлаган. «Ал-Жомиъ ас-саҳиҳ»да ҳадислардан ташқари, фиқҳ (ислом ҳуқуқшунослиги), ислом маросимчилиги, ахлоқ-одоб, таълим-тарбия ҳамда ўша давр тарихи ва этнографиясига доир маълумотлар ҳам мавжуд. Унга 600 минг ҳадисдан фақат 7275 та энг «саҳиҳ» ҳадислар киритилган. Уни арабчадан Зокиржон Исмоил таржима қилган. Муҳаррир — Хожа Бахтиёр Набижон ўғли. Профессор Неъматулла Иброҳим ва шоир Мирзо Кенжабек таҳрири остида тайёрланган китобга Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси раиси, муфтий Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф сўзбоши ёзган. 1-китобда кўплаб адабий сўзларнинг изоҳлари ҳам берилган. «Ал-Жомиъ ас-саҳиҳ»нинг қолган уч китоби ҳам нашрга тайёрланмоқда.

Ҳадис тўпламининг халқимизга ўз она тилида етказилиши катта воқеа бўлиб, маънавий қадриятларимизни тиклашда, кишиларда ҳалоллик, ростгўйлик, поклик ва умуминсоний фазилатларни қарор топдиришда муҳим аҳамиятга эгадир!

«АЛ-УСБУЪ АЛ-АДАБИЙ» СУҲБАТИ

Ёзма ёдгорликларни таржима ва тадқиқ қилиб нашр этиш борасида ЎзФА Шарқшунослик институти олимларининг хизматлари катта. Совет Иттифоқининг турли бурчакларидан, кўпгина чет давлатлардан келадиган олимлар бу ерда сақланадиган қўлёзмалардан ўзларини қизиқтирган саволларга жавоб топадилар.

Сурия Араб жумҳурияти ёзувчилари уюшмасининг «Адабий ҳафта» газетасининг 1991 йил 7 февраль сонида Шарқшунослик институтимиз китоб бойликлари ҳақида мақола-суҳбат эълон қилинди. «Араб тили — ўрта асрларнинг илм ва маданият тили» деб номланган мақолани ёзувчи ва журналист, ҳафталикнинг мухбири Ротиб Суккар шундай бошлаган: «Тошкентга сафарим қалбимда оташин ҳислар уйғотиб, бой маънавий уфқларни очган бўлса, маданий дўстлик иплари мени шарқ қўлёзмалари хазинасига етаклади. Моҳирлик билан ясалган махсус ойнаванд жавонларда кўргазма учун қўйилган қадимий араб китобларини кўрган лаҳзалар мен учун улкан бир туҳфа мисоли эди».

Шарқшунослик институтида Ротиб Суккар тарих фанлари номзоди, қадимий шарқ қўлёзмалари хазинасининг мудири Қавомиддин Муниров билан суҳбатлашади. Ўзбек олими меҳмонга институт қўлёзмалар хазинасида 50 минг қўлёзма асарни ўз ичига олган 18 минг тўплам мавжудлиги, ҳар бир тўплам бир неча асардан иборат бўлиб баъзиларининг сони юзтагача етишини айтиб беради. Масалан, 106 асардан иборат «Мажмуаи расойили ҳукамо» («Ҳакимларнинг рисолалар мажмуаси») тўплами шулар жумласидандир. Номаълум шахс бу асарларни уларнинг муаллифлари вафотидан сўнг тўплаган. Асарлар араб ва форс тилларида...

Мухбирнинг: «Тегишли муассасалар бу қўлёзмаларни нашр қилаётирми?», деган саволига Қ. Муниров шундай жавоб беради:

— Ҳа, албатта. Абу Райҳон ал-Берунийнинг баъзи асарлари рус ва ўзбек тилларига таржима қилиниб, нашр этилди. Улардан фалакиёт илмига оид «Китоб ат-тафҳим ли авоил синоатит-танжим» («Мунажжимлик санъатидан бошланғич тушунчалар»), шаҳарлар жуғрофияси ва ҳудудлари ҳақидаги «Китоб таҳдид ан ниҳоя» («Геодезия»), «Китоб ас-Сайдана» («Фармакогнозия») ва бошқа фанларга оид китобларни айтишимиз мумкин. Биз Абу Бакр ар-Розийнинг (865 — 925) кимё фанига оид ва фақатгина бизнинг хазинамизда мавжуд бўлган «Сирр ул-асрор» («Сирлар сири») қўлёзмасини ҳам нашр қилдик.

Суҳбат давомида Ротиб Суккар хазинада яна қандай нодир қўлёзмалар сақланаётгани билан қизиқади. Қавомиддин Муниров Ибн Сино, Форобий, Беруний ва бошқа алломаларнинг китоблари орасида Ибн Халликоннинг «Вафаёт ал-аъён» («Аъёнларнинг вафотлари») китобини эслатиб ўтади. Бу китобда тошкентлик шоир Абу Бакр ал Қаффол аш-Шошийнинг асарлари мавжуддир. Бундан ташқари, 922 йили вафот этган Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарийнинг «Тарих ат-Табарий» қўлёзмаси мавжуд. Институт хазинасида сақланаётган қўлёзма 1199 йили кўчирилган...

Суҳбат якунида айтилганидек, институт хазинасидаги асарларнинг катта қисмини тадқиқ ва нашр этиш зарур. Бундай масъулиятли ва шарафли ишни амалга оширишда совет ва араб олимлари ҳамкорликда иш олиб борсалар, шубҳасиз, яхши самара беради.

Баҳром ШАРИПОВ,
ЎзФА Шарқшунослик институтининг илмий ходими

ЎзАС АХБОРОТИ

Кўрдим-ку манглайингдан тер
билан ёғилиб,
Бераҳм оташга
берганингни тоб.
Кўрдим-ку тепангда ўзни йўқотиб,
Ҳайратдан лол қотиб
қолганин офтоб.

Эҳтимол, бу сатрларни Қарши даштларидаги ёки Камашидаги Жонбузсой бўйларидаги қумлоқ ҳилларида ўзи емай бошқаларни едираётган, ўзи киймай бошқаларни кийдираётган пахтакорлар, халқимизнинг заҳматкашлари ҳақида битгандир. Чунки, офтобни ҳам лол қилиб, заминдан ризқу рўз яратаётганлар, ўзи... Қолаверса, Қамаши туманидаги Калинин номидаги жамоа хўжалиги аъзоларининг Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов билан қадрдонлигининг ўз тарихи бор. Абдулла Орипов бу ерда кўп марта бўлган, ўз шеърларидан ўқиб берган. А. Орипов 50 ёшга тўлганда колхозчилар ўзларининг кутубхоналарини унинг номи билан атаганлар.

Яқинда ана шу жамоа хўжалигида шоир билан яна бир учрашув бўлиб ўтди. Вилоят партия қўмитасининг бўлим мудири З. Бегимқулов, район ижроия қўмитаси раиси ўринбосари О. Турниёзов, жамоа хўжалиги раиси Д. Умбаров ва бошқалар учрашувда сўзга чиқиб, А. Орипов ва Муҳаммад Юсуфни колхозчилар номидан қутладилар. Учрашувда Абдулла Орипов, Муҳаммад Юсуф ўз шеърларидан ўқиб бердилар.

А. БОБОЁРОВ

Чортоқ туманидаги Алишер Навоий номидаги жамоа хўжалигида улуғ шоир Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллигига бағишланган ижодий учрашув бўлиб ўтди.

Ижодий учрашувни район партия қўмитасининг котиби Ойпулатхон Абдурахимова очди. Ёзувчилар уюшмаси Наманган вилоят бўлимининг масъул котиби, шоир Эргаш Ёндош шаҳар, хўжалик, корхона ва ташкилотларда шоир юбилейи муносабати билан ўтказилган тантанали маросимлар хусусида тўхталди. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг котиби Абдусаид Кўчимов жумҳуриятда бу борада оширилаётган ишлар хусусида сўзлаб берди. Филология фанлари доктори Ёқубжон Исҳоқов Алишер Навоийнинг адабий мероси, ахлоқ-одоб борасидаги ҳикматлари, Қўлёзмалар институти томонидан юбилей арафасида амалга оширилаётган муҳим тадбирлар хусусида маъруза қилди.

«Чортоқ ҳақиқати» рўзномаси қошидаги «Бўстон» ижодий уюшмасининг фаоллари Муборакхон Самандарова, Турғуной Аббосова, Носиржон Деҳқонов улуғ шоирга бағишланган шеърларидан ўқиб бердилар.

Муҳиддин Қори Ёқубов номидаги жумҳурият филармониясининг Шавкат Мирзаев бошчилигидаги «Зарафшон» ашула ва рақс ансамбли концерт бердилар.

О. МЎМИНОВ

Рус тили ва адабиёти республика педагогика институти жамоаси умумий тилшунослик кафедрасининг профессори Алибек Рустамовга ўғли

Ҳабиббек РУСТАМОВ

бевақт вафот этганлиги муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси бошқаруви ҳайъати, Ўзбекистон Адабиёт жамғармаси ва Бадиий таржима ва адабий алоқалар маркази жамоаси Ёзувчилар уюшмаси бадиий таржима кенгашининг раиси, СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси Ғайбулла Саломовга отаси

Тожибобо САЛОМОВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси бошқаруви ҳайъати ва жумҳурият Адабиёт жамғармаси жамоаси СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси

Норқул ҲАЙИТҚУЛОВ

бевақт вафот этганлиги муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига чуқур ҳамдардлик изҳор этади.

ШУМ БОЛАНИНГ ЧОЙХОНАСИ

Ҳажвчи Муҳаммад ОЧИЛОВ

ва рассом Олим НОРҚУЛОВ

чойхонамиз меҳмонлари

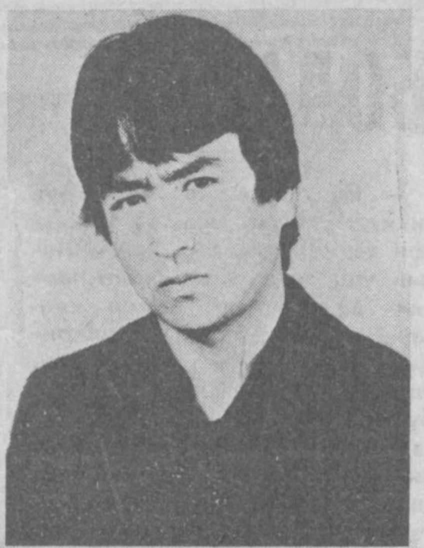

Муҳаммад ОЧИЛОВнинг асл касби агроном-тупроқшунос. Ҳозирда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Қашқадарё вилоят бўлими масъул котиби вазифасида ишламоқда. «Шайтон операцияси», «Қуллуқ», «Нишонга теккан ўқ», «Ҳажв гулдастаси», «Бермуд учбурчаги» каби ҳажвий асарлар муаллифи. СССР Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномаси «Шум бола» чойхонаси «Тилло чойнак» ҳамда «Ёш Ленинчи» рўзномаси «Тилла қалам» мукофотлари, шу билан бирга «Муштум» ойномасининг тўрт карра ғолиби.

Ҳажвиялари рус, қозоқ, тожик, қорақалпоқ тилларига таржима қилинган.

Олим Норқулов кўкдалалик. Эндигина 18 ёшга тўлди. Отаси уста Холмамат ака ўғлини олим бўлишини истаб Олим деб исм қўйган. Лекин негадир Олимда олимликка қараганда рассомликка ҳавас кучлилик қилди. Балки ҳамқишлоғи Нурмон Бердиевнинг карикатуралари «Муштум» ойномаси ва жумҳуриятимизнинг турли рўзномаларида тез-тез чиқиб тургани бунга сабаб бўлгандир. Ҳарқалай, Олим Норқулов энди карикатурачи рассом бўлишга астойдил бел боғлаган. Унинг истаги — ҳаётимиздаги камчилик ва иллатларни фош этиб, илдизига болта уриш, одамлар орзу қилаётган, кутаётган ажойиб кунларни тезроқ келишига ҳисса қўшиш.

АЛЛО, ХОНАЛИЕВМАН!

Йигирма йилга яқин турмуш қуришиб келишаётган бўлса-да, Мирвалиев хотинини чертган банда эмас. Чертиш у ёқда турсин, бирор маротаба овозини йўғон қўйиб гапирганини эслолмайди. Ахир, нега энди ҳақорат қилсин? Хотини ҳурматини жойига қўйса, пишир-куйдирини вақтида ҳозир-нозир қилса, бола туғиб бераётган бўлса, баъзиларга ўхшаб: «Ҳуқуқимиз тенг, пиёзнинг пўстини мен арчсам, картошкани сиз қиртишлайсиз!» дея қонундан сўқишмаса... Шундай экан, киши бекордан-бекорга ўз рафиқасидан ранжимайди-ку, ахир?!

Лекин, яқинда ана шу Мирвалиеви тушмагур хотинини сўкди. Сўкканда ҳам... Тўғрироғи сўкишга мажбур бўлди.

...Бу воқеа Мирвалиев янги жой — ижроия қўмитага ишга ўтган тўртинчи куни рўй берди. Ўшанда шанба оқшоми эди. Мирвалиев толиққан кўзларини қўл соатига югуртирганча ўрнидан энди қўзғалаётган эдики, хонасига ҳовлиққанча ҳамкасби — ташкилий бўлим мудири Хоналиев кириб келди.

— Хўш-ш, ука... Эртага навбатчи эканлигингиздан хабарингиз борми?

Мирвалиев «якшанба ижроқўм раиси қабулхонасида навбатчи бўлишлиги»дан аллақачон огоҳлантирилган эди. Шу боис гапни калта қилди.

— Ҳа-а, айтишганди.

— Айтишганди?! — Хоналиев ҳамон ўпкасини босиб ололмасди. — Ҳой инсон.., нима бунча бепарвосиз-а? Тасаввур қилаяпсизми ўзи, кимнинг қабулхонасида навбатчи бўлишингизни?!

Мирвалиев нима деб жавоб қилишини билмасдан елка учирди.

— Тинчликми?..

— Инструкцияни тўлиқ олдингизми, ўзи? — деди Хоналиев қаттиқ ҳаяжонга тушганлигидан бўғриқиб кетганча саволга-савол билан — Янги одамсиз. Тағин мени... Бизни шарманда қилиб қўйиб-а? Хўш-ш, айтингчи, навбатчи нима иш қилиши лозим?!

Мирвалиев Хоналиевга ҳайратомуз оҳангда тикилди:

— Тушунмадим? Нима гап ўзи? Навбатчилик, наҳотки шунча...

Хоналиев Мирвалиевнинг енгидан тортқилаб ўрнига мажбуран ўтиртирди.

— Тушунмадим дедингизми? Ўзим ҳам шундай бўлса керак деб ўйлагандим. Бўлмаса, қулоқ тутинг. Йўқ, яхшиси бир варақ тоза қоғозга ёзиб олинг! Тасаввур қилаяпсизми, эртага сиз шахсан ижроқўм раисининг қабулхонасида ўтирасиз. Бу ҳазилакам гап эмас, ахир! Шу боис, аввало, кийинишга эътибор беринг. Бу ёқавайронлигингиз кетмайди. Галстук тақасиз. Биз масъул вазифада хизмат қиладиган кишилар қишин-ёзин костюм-шим, оқ кўйлак ва галстукда юришимиз шарт. Ундан кейин манови пахмайган сочни тартибга келтириб олинг, кап-катта одам уялмайсизми? Учинчидан, укам, шамоллашга, йўталга, эснашга қарши дориларни иложи бўлса бугун топиб, уйқудан олдин ичиб ётинг. Йўқ бўлса, унда мана мен қарзга бериб тураман. Чунки, кимсан ижроқўм раисининг навбатчиси қабулхонада аксириб, йўталиб, эснаб ўтирса... Бу маданиятдан эмас, ахир! У кишининг назарлари тушиб қолиши мумкин! Хўш-ш, туфлингизни пошнасида нағал-пағал йўқми? Юрганда тарақ-туруқ қилиб-а? Иложи бўлса бугун кигиз топиб, келинга айтсангиз ботинкангизни тагидан клейлаб беради. Ҳарна шовқиннинг олдини олган бўласиз. Соқолни эрталаб қиртишланг. Лекин, атир сепманг. Ҳиди раиснинг аллергиясини қўзғаши мумкин. Хўш-ш, яна қулоғингизга куйиб олингки...

Хоналиев хонага қандай халлослаб кирган бўлса, шундай ҳовлиққанча чиқиб кетди. Мирвалиев михлангандек жойида тик қотиб уни кузатиб қоларкан сассиз уф тортди.

Қойил. Ишнинг кўзини биладиган одам экан. Биз ҳам юрган эканмиз-да.

Мирвалиев ижроқўмга ишга келганининг иккинчи кунидаёқ Хоналиев билан танишди.

...Ўшанда тушликдан қайтишаётганди. Ижроқўм раисининг хизмат машинаси йўлак тўғрисига келиб тўхтади. Мирвалиев кимнингдир ўзига қаттиқ зарб билан келиб урилганлигидан қалқиб кетди, йиқилишига бир баҳя қолди...Ҳушини йиғиб кўрдики, ўша ўзига келиб урилган «кимдир» бинодан чирпирак бўлганча чиқиб бориб ижроқўм раисининг машинасига тирмашди. Сўнг орқа кабина эшигини очганча икки букилиб ортига тисарилди...

Мирвалиев ижирғанганча иш хонасига кўтарилиш учун лифт томон юрди. Тугмачани босиш учун қўл узатгандики, яна қаттиқ зарбдан бир четга учди:

— Ў-ўв, бефаросат! Четга ўт-э! Кўрмаяпсанми, раис келаяпти!

Ҳушини қайта йиғиб кўрдики, уни сўкаётган яна ўша «кимдир»...

Мирвалиев кейинроқ суриштириб билдики «кимдир»нинг фамилияси Хоналиев экан. Мана, бугун ҳам...

Мирвалиев Хоналиев ҳақида хаёл сурганча уйига етиб борганини ҳам сезмай қолди. Кечки таом устида ҳам беихтиёр «ҳамкасби» тўғрисида ўйлаб ўтирди. Сўнг ётишга тараддудланди.

Қанча маҳал ўтди билмайди, уни турткилаб уйғотишди.

— Телефонга чақиришяпти!

Мирвалиев карахт, гандираклаганча бориб гўшакка қулоқ тутди. Кимнингдир бўғиқ овози эшитилди.

— Алло! Хоналиевман. Хўш-ш, ука, навбатчиликка тайёргарлик қандай кетаяпти?! Телефон қилганим, ҳали бир-иккита дори ёддан кўтарилай дебди. Ўшаларни ёзиб олинг. Ич кетиш ва қичимага қарши. Тирик инсонмизда, айтиб бўладими?! Бошлиқнинг қабулхонасида қоринни қиртиллатиб ўтирсак-а?! Алло, алло,.. Эшитяпсизми?

...Мирвалиев тунда икки-уч бор уйқусидан уйғотилганлиги, бунинг орқасида босинқираб чиққанлиги боис эрталаб кайфияти хуржун ҳолатда хизматга отланди. Қабулхонага кириб эндигина навбатчилик курсисига чўккандики, яна ўша тунги таниш овоз қулоғи остида янгради.

— Ўв-в, ука... Эрталаб бундай афти-ангорингизга қарадингизми ўзи?! Сочни таранг-э! Мана, ойна. Яхшиям, раис ҳали келгани йўқ. Яхшиям, ўзим келиб хабар олибман.

Мирвалиев ҳорғинликдан киртайган кўзларини ҳайратомуз ҳолатда Хоналиевга тикаркан таажжубланди: «Тавба, бугун дам олиш куни бўлса. Ҳай мен-ку навбатчи. Бу одам нима қилиб юрибди?! Мазза қилиб ухламайсанми?!.»

Орадан уч соатлар чамаси вақт ўтди. Ўша аснода Мирвалиевнинг кўзи илинган экан. Телефоннинг қаттиқ жарангидан чўчиб, хушёр тортди.

— Ижроқўм қабулхонаси. Навбатчи эшитади!

— Ўв-в, навбатчи! Хоналиевман! Ҳойнаҳой, мудраётган бўлсангиз керак. Ўзингизни тартибга олинг. Раис кўтарилаяпти!

Мирвалиев гўшакни лўкидонга қўйиб улгурмасданоқ қабулхонада Хоналиев бўй тортди.

— Ўрнингиздан тик туриб туринг! Ие, кўзингиз қизарганми? Ерга қаранг. Раис кирганда ҳам бошни кўтарманг! Мен ҳозир...

Хоналиев ижроқўм раисининг хона эшигини очиб ичкарига кўз югуртиркан бир муддатга тик қотиб қолди, сўнг қийшиқ қотиб қолган стулни тўғрилаб қўйди, поёндозга тушиб ётган бир парча қоғоз, икки дона чала ёнган гугурт чўпини териб чўнтагига солди, ниҳоят эшиқ тутқичини даструмоли билан артгач қандай пайдо бўлган бўлса, шундай тезликда кўздан ғойиб бўлди. Раиснинг қораси остонада пайдо бўлар-бўлмас яна телефон жиринглади.

— Хоналиевман! Турдингизми? Ерга қараб эгилиброқ туринг... Қаттиқ нафас олманг?

Ижроқўм раиси Мирвалиевнинг саломига билинар-билинмас алик олганча хонаси томон йўл оларкан бор-йўғи икки оғиз сўз айтди.

— Бандман! Биринчидан бошқа сўраса, йўқман!

Раис хонасига кирар-кирмас яна телефон жиринглади.

— Хоналиевман! Топшириқни эшитдингиз-а?! Раис қаттиқ ҳориган! Биринчи йўқласа ҳам «йўқ» деб жавоб беринг. Мудрамасдан ўтиринг.

«Қаттиқ ҳориган?» — Мирвалиев ҳам шу тобда қаттиқ ҳориганлигини ҳис этди. Қани энди ҳозир иккитагина стулни қалаштириб бўлса-да бир пасга чўзилса! Қизиқ, бу Хоналиев қаердан туриб...

Яна телефон жиринглади.

— Хоналиевман! Ҳали эътибор бермабман. Раис мабода чақирса, хонасига сездирмасдан қарангчи, форточкаси очиқ қолганми ёки йўқми? Ахир у кишининг беланги дардлари бор-а! Бу сволич ҳаво ҳам бугун атайлагандек айниб...

«Беланги» — э, ҳа, бу дард Мирвалиевга ҳам бегона эмас. Ҳозир уйида бўлганда эҳтимол, хотини белига бирор нарсани қиздириб босиб...

Телефон бу сафар ҳар галгидан ҳам хушёр тортар даражада жиринглади.

— Хоналиевман! Тушлиқ яқинлашяптику-а? Раиснинг қорни очиб кетди-да, лекин! Эрталаб у кишининг яхши чой ичмайдиган одатлари бор.

«Қорни очиб» — Мирвалиевнинг ёдига эрталаб ўзи ҳам тузукроқ нонушта қилмагани тушди. Силласи қуриб, мудроқ босаётганлиги ҳам эҳтимол шунинг орқасидан. Оббо, яна телефон жиринглади ми?

— Эшитаман! Ижроқўм навбатчиси...

— Хоналиевман! Алло, ахир раиснинг...

Мирвалиевнинг миясига туйқусдан қон қуйилгандек бўлди. Гўшакни шитоб билан лўкидонга босиб қайта кўтарганча ўз уйининг телефон номерини терди.

— Алло, бу Мирвалиевнинг квартирасими?

Гўшакдан аёл кишининг овози келди.

— Ҳа, ўша кишининг уйлари...

— Кечирасиз, сиз Мирвалиевга ким бўласиз?

— Хотинлари...

Шу ерга етганда Мирвалиев шайтонлаб қолди. Қаерда ўтирганлигини ҳам унутганча трубкага бор овозда бақирди.

— Сен ҳали хотинмисан?! Ёлғон айтгани уялмлайсанми-а, уятсиз! Хотин деган ана... Хоналиевдай бўлиши керак! Бечора кечадан буён каттасини ўйлаб кўз юмгани йўқ. Сен эса бир оғиз аҳволини сўрашга ярамайсану яна уялмасдан «хотиниман» дейсан-а?! Ҳа, ўша сендай хотинни...

Тўғридаги эшик шитоб билан очилиб раиснинг ҳайратомуз башараси кўринди.

Шу аснода орқа томонда қаттиқ гурсиллаган овоз эшитилди. Мирвалиев гапи бўғзида қолганча, чўчиб ўгирилди-ю, қўлидан гўшак тушиб кетди.

Хона ўртасида Хоналиев беҳуш чўзилиб ётарди...

«ЧАШМА» ДУМАЛАБ ЁТАРДИ...

ҲАЁТИЙ ҲАНГОМАЛАР

Қалам аҳли, одатда ҳаётлигидаёқ халқ оғзига тушиб (албатта, ҳаммаси ҳам эмас), машҳурликка юз тутиб турфа хил «ҳангомалар»га бурканади-ю, аммо негадир бу ҳақда улар «зарҳал рамка»дан ўрин олишгачгина қўшиб-чатиб ҳикоя қилишга ҳаракат қилиб қоламиз. Бу «қоида»ни биринчилардан бўлиб «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномаси бузди («ШЧ» саҳифаларига қаралсин) ҳамда хўб савоб иш қилди. Тўғри-да, ҳаёт бозорида ҳамма нарса қиммат, фақат инсон қадри арзонлашиб кетаётган шу дақиқаларда қаламкаш дўстларимиз, ҳеч бўлмаганда ўз «машҳурликларининг мазаси»дан тириклигида тотиб кўришсин-да! Хуллас камина ҳам Шум боланинг «шўхгина» қилиғидан илҳомланиб, ижодкор «акалар» ва «укалар» хусусида ўз кўзим билан кўрган узунқулоқ воситасида «ўғирлаган» ҳангомаларни юрак ютиб тўпладим:

БАДНАФСНИНГ «БАҲОСИ»

Неъмат Аминов «Муштум»дан кетиб, бекор юрган кунлар эди. Шундай кезларнинг бирида у кишини «Матбуот уйи» даҳлизида учратиб қолдик. Энди ҳол-аҳвол сўраётган эдикки, қора қўнғиздек ярқироқ машина шиғиллаб келиб ёнимизда тўхтади. Ундан шофёр ёрдамида тарвуз қорин нусха киши тушиб келди. Салобат билан ўтиб кетмоқчи бўлди-ю, аммо Неъмат Аминовни кўргач беихтиёр бошини бурди. Биз билан бир бармоғини бериб, «Ёлғончи фаришталар» муаллифи билан эса зўрға уч бармоғини узатиб «кўришган» бўлдилар. Сўнг оғзидан саримсоқ пиёз ва ичкилик ҳидини уфуриб кекирдилар.

— Ҳм-м, Аминов. Ҳали ҳам бекор. Озиб ҳам қолибсиз. Уф-ф! Лекин бугун обед ҳам зўр бўлди-да. Қорин ҳам...

Тўсатдан тарвуз нусха кишининг афти буришиб қадди букчайди.

— Ух-ҳ! Яна бураб олди-ку! Аминов, билмайсизми, ука, бу қорин... Вой-эй... нимадан оғриркин-а?!

Неъмат ака бизга оҳиста кўз қисиб қўйдиларда, ўз одатларига кўра заҳархандалиқ билан дедилар:

— Биламан. Ҳа, энди дунёда ҳиди бор нарса борки, емасангиз кўнглингиз тўлмагач оғрийди-да!..

«ҚАЕРДАДИР КЎРГАНДАЙМАН»

Йўлдош Эшбек — мунглиғ шоир. Шеърларидаги «дард» шеърхон қалбини ўртаб юборади. Аммо ҳаётда ўрни билан шўх-шодон, ҳазил-ҳузулга ҳам мойил инсон. Айниқса, унинг хиёл фаромушлиги кўп «қаҳқаҳа» келтириб чиқаради.

Йўлдош уч-тўрт йил муқаддам Яҳё Тоға билан Қаршига «Тарғибот маркази» йўли билан ташриф буюрганди. Вилоят марказида икки-уч олий ўқув даргоҳлари, корхоналарда учрашув ўтказгач, «шеърият кунлари»ни давом эттириш учун Қамаши туманига йўл олдик. «УАЗ» машинасининг олдинги ўриндиғида Йўлдош, орқада эса биз. Борадиган манзилимиз узоқроқ — саксон чақиримлар бўлганлиги боис суҳбатлашиб кетаяпмиз. Айниқса, Йўлдош Эшбек билан шофёр йигит Эломоннинг «гурунги» қизиди.

Ҳар замон-ҳар замонда Йўлдош ортига ўгирилиб бизга ҳам гап отиб қўяди.

— Бу шофёр зўр йигит экан-ку! Қаранг, ўқимаган шоири қолмабди-я! Лоркани ҳам биларкан.

Хуллас, Йўлдош Эшбек билан шофёр Эломоннинг суҳбатидан баҳраманд бўлиб «Қорабоғ» совхозига қандай етиб борганлигимизни сезмай қолибмиз. Хўжалик идораси ёнида директор бир гуруҳ «активлар» билан кутиб туришарди. Шофёр «УАЗ»ни уларнинг яқинига олиб бориб тўхтатди. Машинанинг ўнг тарафидан Йўлдош, чап тарафидан Эломон тушиб олдинга бир-икки қадам ташлашгач, тасодифан «тўқнаш» келиб қолишди. Йўлдош фаромушлиқ билан «Ассалому алайкум, ака» деди-ю, ҳайратдан хижолатда қотган шофёрнинг қўлидан қисиб силкитди.

— Кутдириб қўймадикми сизларни...

Шу ерга етганда Йўлдош Эломоннинг юзига қизиқсиниб тикилиб қолди.

— Бу... кўзимга жуда иссиқ кўринаяпсиз, сиз билан қаерда кўришганмиз-а?!

«ЧАШМА»

Ёзувчилар уюшмаси адабий маслаҳатчиси, шоир Гелди Бердиевнинг «Чашма» сериясида учинчи тўплами чоп этилган, кайфияти аъло даражада эди. У сариқ рангли «Жигули»сини бозор майдонидан ҳайдаб ўтаркан, савдо растаси рўпарасида тўхтатиб, орқа ўриндиқда кетаётган мухлислардан, ёш шоир Вали Ниёзга қараб юзланди.

— Бугун энди биз учун байрам. Шоир учун китоб чиқариш, бу бамисоли янги фарзанд кўргандай гап. Ука, сенга оғир тушмаса, ҳў, ана, магазин очиқ, югуриб бориб «Чашма»дан уч-тўртта олиб кел. Китоб ювиш ана ундан кейин бўлади-да. Мана, пул...

Вали Ниёз «хўп бўлади» деганча машинадан отилиб чиқиб кетди. Шу кетганча орадан икки соатлардан сўнг «пайдо бўлди». Бу орада Гелди Берди икки қути «Астра»нинг бошига етиб, тажанглиги ортиб ўтирарди.

— Ҳў, шогирд. Нима бу, талқон еб, сувга сени юбориш керак экан-ку.

— Э-э! — Вали Ниёз қўл силтади. — Бу магазинчиларда инсоф, диёнат йўқ. Ичимлик соат учдан кейин сотилади, дейди...

— Ичимликка китобнинг нима алоқаси бор? — Гелди аканинг юзи бужмайди. — Ана-ку китоб магазини. Кеча ўзим келиб «Чашма»дан беш дона...

Вали Ниёз юзига табассум жилва қилганча устознинг гапини бўлди.

— Э-э, ака, мен ҳам қуруқ қайтмадим. Мана бир, иложини қилиб...

У шундай деганча қўлтиғидаги «қоғоз ўрами»ни очди. Унда икки дона «Чашма» виноси думалаб ётарди.

НАМУНА МАКТУБ

(Адабиёт ўқитувчисининг иншо плани асосида курортдан хотинига йўллаган хати)

I. Кириш.

а) Қалай, хотин! Эсон-омон енгил бўлиб олдингми? Кўнглим сезаяпти, яна ҳолва бўлса керак. Агар шундай бўлса, гипюр билан кристаллдан умидингни узавер. Менга лўпиллаган ўғил туғ, кейин заказингни қил. Хўпми?!

б) Менинг аҳволим яхши. Пока, тўрт кило семирдим. Маориф мудиримиз Қўчқортоев акам билан битта палатадамиз. Хўжайин билан бирга нафас олишнинг гашти бошқача бўлар экан. Бошим осмонда, ишқилиб, кўнгилларининг кўчасига кириб олай-да.

II. Асосий қисм.

а) Укангга айт, гажак шохли қўчқорни яхшилаб боқсин. Қўчқортоев борганларида, оёқларининг тагига битта қўчқор сўймасам, уят бўлади.

б) Бобой узумни пуллаб бўлдими? Ҳар кунлик ҳисобни ўзинг олиб бор. Тағин у ёқ, бу ёққа «сув қилмасин». Қўчқортоев акамларни айтишларича, киши қариса, мияси суйилармиш. Мен боғимиз узумини ғўрлигидаёқ ҳисоб-китоб қилиб, миямга жойлаб қўйганман. Пул керак бўлади. Шу йил кузакда Қўчқортоев акамлар ўғилларига тўй қиладилар.

III. Хулоса.

а) Сендан угина, мендан бугина, дейдилар. Қўчқортоев акам ҳақиқий қўчқор йигит. Биздан кетган бир қўчқор, уч-тўрт юз сўм пул, ажабмас, овсар укангга мактаб буфетчилигинию, менга директорлик лавозимини етаклаб келса...

Эринг Ғуччиев
Сочи, 1991 йил.

ВАЪДА

«Ўртоқлар» Пастдан бугунги мажлисда «Давлат тили қонуни ва унинг амалда бажарилиши» деган маъруза нега рус тилида ўқилди?» деган савол тушди. Жуда ўринли танбеҳ. Аммо тушунинглар, бизда айб йўқ! Шунчаки, ёзув машинкасининг ҳарфлари русча бўлганлиги боис, маъруза ўша тилда ёзилди. Ўзбек ҳарфли ёзув машинкалари савдога чиқиши биланоқ, бу хатомизни тузатишга ҳамда давлат тилига ўтишга ваъда берамиз. Ҳозирча эса узр...»

МИННАТДОРЧИЛИК

«...Кеча «Ош бўлсин» кооператив ошхонасига кириб шўрва тановул қилмоқчи бўлдим. Фаромушлик ёхуд толиққанликданми қўлимдаги нон бўлаги, тўсатдан овқатга «шалоп» этиб тушиб эскироқ бўлса-да ҳали модадан тушмаган кўйлагимга ёғ сачраб кетса бўладими?! Кўзимга дунё қоронғи кўриниб кетди. Ҳозирги шароитда бир кўйлакнинг баҳоси лабга учуқ чиқарадиган даражада бўлса! Шу боис, шўрвани ҳам ичмасдан хафақон ҳолда уйга жўнадим. Йўқ, ярим йўлга бориб, бундай қарасам, кўзларимга ишонмайман, кўйлакдаги «доғ» йўқ! Афтидан шўрванинг «ёғи»-ёғ эмас қуруқ сув бўлганлиги боис буғланиб учиб кетибди...

Ўзим ва оилам номидан ошхонангизнинг барча ходимларига чуқур миннатдорчилик билдиришга рухсат бергайсизлар.

Ичар ОШХЎРОВ

КУРОРТГА КЕТГАН ДАДАМ

Масалани ечолмай,
Боши қотди Зайнининг.
Пичинг отиб дер Холвой:
— Энди сен ҳам айнидинг!
Илгари ечганларинг,
Тўғри чиқарди ҳар дам.
— Айтдим-ку, — дер
Зайниддин,
Курортга кетган дадам!

ЧАНГ ЮТАР СЎЗИ

Менинг номим
Чанг ютар.
Авайлаб
Секин кўтар.
Пол устига,
Қўйсанг бас.
Бўлса қанча,
Хору хас,

Ютаман мен,
Ичимга.
Ишонаман,
Кучимга.

ТУШУНМАЙДИ ГАПИМНИ

— Пиёлани синдирди ким?
Шаҳло деди: — укам
Ҳаким.
— Синдирма, — деб
айтмадингми?
— Тушунмайди у
гапимни...

Мели БОБОҚУЛОВ

МАЙДОНДА

Майдончада
Дўнг бор эди
Уюм-уюм.

«Текислаймиз,
Қани келинг»,
Деди Суюм.

Замбил, теша
Келтиришди
Ҳаким, Аҳмад.

Иш бошланди,
Эҳ-ҳе... бунда
Қанча ахлат.

Белкуракда
Дўнгни чопди
Чаққон Тўра.

Тезда тўлди
Нарироқда
Катта ўра.

Келтиришди
Ҳар бир бола
Гул кўчати.

Ҳозир майдон
Обод бўлган,
Гул ўсади.

Олим МАҲКАМОВ

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ ВА ЖУМҲУРИЯТ МАДАНИЯТ ВАЗИРЛИГИ

●

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН КП МҚ НАШРИЁТИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ 1991

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ, Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинградкўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49, БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56, хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; шум боланинг чойхонаси — 32-54-71.

Навбатчи муҳаррир — Бекқул ЭГАМҚУЛОВ

Босишга топшириш вақти — 20.00 Босишга топширилди — 20.30

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

●

БАҲОСИ 25 ТИЙИН

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри.

индекс 64592

Буюртма 5829. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12